TATÁR IMRE

ÍGY LÁTTAM AZ NSZK-T

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ / 1978

ISBN 963 09 1148 5

© TATÁR IMRE, 1978

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette Pásztor Antal és H. Elek Mária
A borító, a kötésterv és a tipográfia Kun Gábor munkája
Műszaki vezető Mózes Tibor
Képszerkesztő Fábri Magda
A szedést 1978 II. 16-án kezdték meg
Megjelent 1978. IX. 30-án, 25 000 példányban
Terjedelme 12,3 (A/5) ív

78.0737 Athenaeum Nyomda, Budapest – Íves mélynyomás
Felelős vezető: Soproni Béla vezérigazgató

A LEGTÖBBET KÉRDEZETT NÉP

AKI MOZDONYON JÖTT

A Beethoven-szobor körül kíváncsiak álldogálnak. Két-három, legföljebb négytagú csoportok szenvedélyesen – hol dühösen vagy gúnyosan, hol fojtott indulatokkal, magukra kényszerített higgadtsággal – vitatkoznak. A járókelők megmegállnak mellettük, hallgatják őket, néhányan bólogatnak vagy mosolyognak, vállat vonnak, mások a legkisebb jelét sem adva véleményüknek továbbmennek. Újabbak érkeznek. Mindig így van ez Bonnban a választások vagy más nevezetes politikai események, fontos parlamenti döntések előtt.

Ugyanitt kószáltam négy évvel ezelőtt, 1972-ben is, oda-odacsapódtam egy-egy csoporthoz, hallgattam a vitát: jóváhagyja-e a parlament a szocialista országokkal kötött szerződéseket, a nagy kibékülést, vagy sem? A kormány képviselői előzőleg Moszkvában és Varsóban aláírták az okiratot, a jobboldal azonban éles propaganda-hadjáratot folytatott a parlamenti jóváhagyás ellen. Willy Brandt, az akkori kancellár kis híján belebukott ebbe a küzdelembe, és az elkeseredett politikai viták hullámai kicsaptak az utcára. Sokezres tömeget mozgósító tiltakozó gyűlést tartott az újfasiszta párt, Bonnba gyűjtve az ország minden részéről híveit, esténként pedig a tereken a sok kis csoport folytatta azt, amit napközben a parlament épületében a képviselők elkezdtek. Őszes hajú úr magából kikelve kiáltozta egy ilyen csoport közepén: „Nem akarom, hogy Sztálin tankjai idejöjjenek!"

Kitűnő politikai iskola ilyenkor a Münsterplatz, a templomtér. A zeneköltő szobra vagy százharminc éve tekint le a vitázó csoportokra, tanúja, miként formálódik a politikai

vélemény az utcán. Nagyon egyszerűen. Többnyire nem vetnek össze tüzetesen és higgadtan érveket, véleményük leegyszerűsödik az alapvető élményekre és félelmekre meg vágyakra.

Itt voltam hát ismét, az 1976. október 3-i parlamenti választások előestéjén. Tudtam, hogy megtalálom vitatkozó csoportjaimat.

Nem túl idős, keskeny arcú férfi (jól szabott zakója, elegáns nyakkendője van) a vele szemben álló fiatalember felé bökődve mondja: „Negyvenhatban egy mozdonyban menekültünk kishúgommal a szovjet zónából. Anyám a szeneskocsiban búját meg, én meg reszkettem, hogy a kislány fel ne sírjon: »Mama«, és eláruljon bennünket." Miért mondja ezt? Mi köze van a mostani választásoknak ahhoz, ami harminc évvel korábban történt valahol Türingiában? Mondom, a politika gyakran vészesen leegyszerűsödve jelenik meg az utcán.

A választásokon – hosszú idő óta mindegyiken – lényegében a szociáldemokraták mérkőznek a kereszténydemokratákkal. A Német Szociáldemokrata Párt programjában és gyakorlatában a „demokratikus szocializmus" címszó alatt a burzsoá állam alapjait őrzi, de vannak soraiban, elsősorban a balszárnyon, akik munkásérdekeket fejeznek ki. Igaz, az a „szocializmus", amelyet ők elképzelnek, nem olyan, mint amelyért a kommunista pártok harcolnak. De a jobboldal nem tesz különbséget, amikor választási hadjáratot folytat. Nem is foglalkozik azzal, hogy milyen is valójában a szocializmus. Kihasznál bizonyos emlékeket, ösztönöket, hangulatokat, félelmeket.

Nyilvánvaló – mondja az idecsöppent idegen –, a jobboldal igyekszik meglovagolni mindent, amivel hangulatot teremthet maga mellett. De hát Bonnban meg Hamburgban vagy Münchenben végül is értelmes emberek járkálnak az utcán, és ha csak egy picit is gondolkodnak, rájönnek, hogy a vitatott dolgok között, amelyek itt elhangzottak (Sztálin és a szerződések), nincs összefüggés. Csakhogy az utcai politizálgatásban nem a logika uralkodik. Milyen szocializmus-élményük van ezeknek az embereknek? Néhány millióan az NDK-ból jöttek át, legnagyobbrészt még akkor, amikor ott a kezdet keserves gondjaival küszködtek. Talán ugyanennyien vagy még többen olyan területekről származnak, amelyek ma a szomszédos szocialista országokhoz tartoznak: a lengyel Sziléziából és Po-

A régi Bonn rokokó eleganciája: a városháza két és fél évszázados épülete.

merániából, a csehszlovák Szudéta-vidékről települtek át vagy telepítették át őket, illetve még szüleiket. Emlékeik – és a propagandabeszédek, melyek szerint „előztek benneteket hazátokból" – elhomályosítják látásukat. Találkoztam olyan harminc-negyven év közötti asszonnyal, aki gyerekkorában jött át szüleivel az NDK-ból, és máig se nevezi nevén a szomszéd államot, hideg ellenszenvvel ezt mondja (az egykori szovjet övezetre utalva): „A zóna!". Nem gondolkodnak azon, mi is a szocializmus (tisztelet a kivételnek). Nem csatlakoznak ugyan feltétlenül a jobboldalhoz, megtalálhatók a szociáldemokraták között is, de semmiképp sem a baloldalon. Az idősebb generációnak a szocializmus szóról elsősorban a nagy megrázkódtatás jut eszébe, az első találkozás az előretörő szovjet hadsereggel. Mindezzel óhatatlanul összekapcsolódik a megszállás emléke, az első évek minden nehézsége.

Más típus – és valószínűleg ebbe tartozott a „Sztálin tankjait" emlegető férfi és a másik, a mozdonyon menekült –, aki tudja, mi a szocializmus, számot vetett azzal, hogy ilyenkor államosítják a bankokat és a gyárakat, az állam erőteljesen beleavatkozik a társadalmi életbe, és így tovább. Ennek a típusnak jól jönnek az ilyen hangulatok, emlékek, mert még a halaszthatatlan reformok iránt is bizalmatlanságot tud kelteni. Hát még, ha a szociáldemokrata baloldal vagy a kommunista párt azt követeli, hogy az állam vagy valamilyen társadalmi testület ellenőrizhesse, figyelhesse a nagyvállalatok és a bankok tevékenységét. Ilyenkor az említett úr tüstént elmondja az utcán politizálóknak: „Mozdonyon menekültem . . ."

Nem mindenki ilyen. Ha csak effajták koptatnák az aszfaltot, nem láthatnánk szenvedélyesen vitatkozó csoportokat. Semmi nem marad válasz nélkül. Hallottam, hogy valaki az NDK-t csepüli. Derűs hang felelt: két német állam van, így is marad, az a fontos, hogy békésen, barátságban éljünk.

Csak éppen – és ez billenti a rossz oldalra a mérleget – hatásosabb, ha valaki a mozdonyos menekülőkről meg az elvesztett hazáról beszél, mintha a megértést és a megbékélést emlegeti. Ki tudja itt egyébként is, hogy a mozdonyon menekülő papájának mennyi vaj volt a fején? El kellett-e menekülniök, vagy csak a megalapozatlan, páni félelem hajtotta a szülőket, mert úgy gondolták, hogy azt a sok szörnyűséget, amelyet a hitleristák elkövettek, a szovjet csa-

Beethoven szülőháza Bonn belvárosában. Nem messze innen a Münster-platzon áll a mester szobra

patok vagy az új rendszer képviselői okvetlenül megboszszulják. Mindez nem derül ki az utcán, csak egy diákforma fiatalember jegyzi meg gúnyosan a mozdonyon jöttre tekintve: „Tizenhétmillióan ott maradtak, és semmi bajuk sem lett."

Nem arról van szó, hogy az NSZK lakosságának a fele kész volna keletre menetelni, s megpróbálná visszafoglalni az „elvesztett területeket". Tudják, hogy erre nincs módjuk, a háborútól pedig végképp fél az utca embere. De az ilyen hangulatkeltés arra nagyon alkalmas, hogy segítsen szavazókat toborozni. S ébren tart olyan politikai nézeteket, érzelmeket, amelyeket a nacionalista mozgalmak különösen kihasználhatnak.

Választási kampányokban sok mindenről szó esik; a napi politikáról, a gazdasági helyzetről, a reformkövetelésekről, a másik párt ballépéseiről, és az utca vitázói hol ebbe a témába kapnak bele, hol abba. Minden sorra kerül. Feltételezem, hogy valamennyi helyi pártszervezet tudatosan is küld embereket az utcára vitatkozni, a maga igazát védeni. Csak azért írtam ilyen bőven a múlt és a jelen e sajátos összecsapásáról, mert ez ragadott meg, és ez érdekel bennünket, külföldieket leginkább.

Még egy kérdés: ha ilyen sokan fogékonyak az álhazafias propagandára, miért nem sikerült áttörni a jobboldalnak a választásokon? Miért nem volt számottevő hatása e jelszónak: „Szabadságot, vagy szocializmust!", illetve a bajor keresztényszociálisok szenvedélyesebben kiáltható jelmondatának: „Szabadságot akartok, vagy szocializmust!"? Egy választás végeredményét sok minden együtt dönti el, a gazdasági tényezők, a politikaiak, az érzelmiek. Ez a jelszó azonban elsősorban azért nem volt olyan hatásos, mint amilyennek a kereszténypártiak szerették volna, mert a szavazók többsége (és ezek között keresztény demokrata hívek is vannak) érezte, hogy kétes politikai szenvedélyeket felkeltő szándék rejtőzik mögötte. A nagy többség félti nyugalmát, nem szereti a politikai ördögűzést.

De körülöttünk egyelőre még a nagy választási vásár: a pártok pavilonokat állítottak föl, brosúrákat, röplapokat, jelvényeket osztogatnak, a szerencsésebb járókelő golyóstollhoz jut. Megafonos autók állnak körbe, belülről valaki megállíthatatlanul harsogja a magáét. Ki olvas el ennyi brosúrát, ki érti a szöveget? Minden bizonnyal vannak

A tévéadás színhelye: a bonni parlament. Ideje: 1976. október 3., a választások napja. Szereplők: a négy párt vezetői (balról jobbra) Willy Brandt, Helmut Kohl, Hans-Dietrich Genscher, s a képernyőn a Münchenből jelentkező Franz-Josef Strauss

ilyenek is. A szél bele-belekap a földön heverő papírtengerbe, felkavarja, leejti. Talán a politikai szenvedélyek kavargását is jelképezi ez, vagy éppen ellenkezőleg, a sok papír fölöslegességét. A pártok még az utolsó pillanatban is igyekeznek néhány szavazót szerezni, de a nagy közvéleménykutató intézetek már letétbe helyezték a várható eredményre vonatkozó jóslatukat, jeléül annak, hogy véleményük szerint a verseny egy vagy néhány nappal a szavazás előtt eldőlt.

Harmadszor vagyok itt választások idején. Először 1969-ben jöttem ide, amikor Willy Brandt kancellár lett, majd 1972-ben küldtek ki tudósítani, amikor drámai körülmények között egy évvel előbbre hozták a választásokat, mert a jobboldal meg akarta torpedózni a szocialista országokkal kötött szerződéseket. S végül 1976 őszén vártam ugyanitt az eredményt. Mindhárom esetben tudtam, hogy fontos ügy dől el, és egyértelműen az egyik félnek szorítottam. A tét az első, a második és a harmadik esetben is ez volt: irántunk barátságos vagy pedig barátságtalan, pontosabban szólva, az európai ügyekben velünk jószerivel együttműködő vagy az együttműködést akadályozó kormány lesz-e hatalmon. Miután 1976-ban előreláthatólag négy esztendőre eldőlt e kérdés, bátran szólhatok ezeknek a választásoknak más oldaláról, sportversenyhez hasonlóan izgalmas, szórakoztató vonásairól.

Választások idején a parlament földszintje válik az események központjává, és a két nagy tévéállomás olyan showműsort nyújt ilyenkor, amelyet feszülten figyel az ország és a nemzetközi sajtó. A parlament nagy éttermében ülünk, a falakon öt-tíz méterenként képernyők, a két tévéállomás választási műsorát közvetítik. Az előcsarnokban a két társaság közös stúdiót rendezett be erre az estélyre. Sebtében felállított kulisszák előtt székek, kamerák. Itt nyilatkoznak az eredmény nyilvánosságra kerülése után a vezető politikusok. Az épületbe a politikai élet és a sajtó képviselői kaptak belépési engedélyt, a „gerillás időkre" tekintettel meglehetősen szigorú az ellenőrzés. Este hét óra van. A nevesebb politikusok a kora esti órákban még a pártközpontokban tartózkodnak, ott várják meg az eredményt; gyorsan megállapodnak abban, hogy mit mondjanak a kamerák előtt, aztán jönnek ide.

A mi termünk hátterében hosszú asztalon hatalmas hidegbüfé. A vendéglátás természetesen nem államköltségen, hanem borsos áron történik. Az ital az asztalnál fizetendő. Mindenki nagyon izgatott, a pincérek is, bár ők nem a képernyőt, hanem a vendégeket figyelik, nehogy a nagy izgalom, izgés-mozgás, jövés-menés közepette elfelejtsenek fizetni. Az előző napokban sokat vitatkoztunk, elemeztük az egyes pártok helyzetét, ahogyan az esélyeket szokták a labdarúgó-bajnokság előtt. Most azonban már nincs szó

Helmut Schmidt, az 1976-os választások győztese a kancellári hivatalban fogadja az újságírókat a szavazás estéjén

ilyesmiről, tudjuk, este hat órakor bedobták az utolsó szavazócédulát is az urnába, minden elvégeztetett. A képernyőkre meredünk, ahol úgy hét és nyolc óra között meg kell jelenniük az első adatoknak, majd az ideiglenes eredménynek. A teremben két tábor van: a kormány szurkolói és az ellenzéké. Mi magyarok egy asztalnál gyülekezünk, Helmut Schmidtnek és Willy Brandtnak drukkolunk. Igaz, csendesen tesszük ezt, a Hajrá Willy! kiáltásoknak itt semmi értelmük sem volna. Megjelennek az első eredmények, mintha, tegyük fel, egy 10 000 méteres síkfutás részleteit mutatná a számítógépes villanytábla. Tizedszázalékok ugrálnak, fej fej mellett haladnak a versenyzők . . .

Itt megállok, félreérthető ne legyen, amit leírok. Nem a szavazás menetét figyeltük ilyenformán, hiszen mint említettem, az már ekkorra lebonyolódott. A számolás rész-

A bonni kormánynegyed madártávlatból. Előtérben az új kancellári palota, háttérben a Rajna és a túlsó part hegyei: a Siebengebirge

eredményei futnak be most. A teremben csend honol, csak egy-egy számváltozáskor zúg fel a nép. Versenyez a két televíziós stúdió: melyik tud gyorsabban hiteles számokat adni. Nyolc óra felé beáll a valószínű végeredmény: a szociáldemokrata–szabaddemokrata kettős kis előnnyel, éppen hogy – sportkifejezéssel élve, célfotóval – nyert.

Akkor este szinte ugyet sem vetettunk arra, hogy melyik tévéállomás – jelesul melyik kozvéleménykutató intézet – győzott az ő kulonversenyukben. Később, a politikai kedélyek megnyugvása után már erre is futotta a figyelemből. Kiderult, hogy az ARD vitte el a pálmát, már 18 óra 38 perckor, tehát jó félórával a szavazóhelyiségek lezárása után hozta az első részeredményeket, és egy órára rá, 19 óra 34 perckor piacra dobta az első megbízható számot. A konkurrens stúdió csak 20 óra után produkálta a valóságot megkozelitő adatokat. Ez is szép teljesítmény. Másnap, valamennyi szavazat megszámlálása után kiderult, hogy fél százalékokkal tértek csak el a valóságtól.

Hogyan tudtak ilyen rovid idő alatt megszámolni 40 millió szavazatot? Nem számolták meg. Komputerizált bűvészmutatványnak voltunk tanúi. A két tévéállomás egy-egy tudományos kutatóintézettel szerződik, ennek számítógépe és munkatársi gárdája szolgálja ki a műsort. Gyorsan dolgoznak. Évek tapasztalatai, statisztikai és politikai elemzések alapján kiválasztanak néhány olyan korzetet, falut, városi keruletet, amelyek egyutt leginkább megkozelítik az országos állapotot: ezeken a helyeken a múltban az általános és a tartományi választásokon az országos átlagot tukrozó kép alakult ki. A választási tévé-show mesterei cseppben gyűjtik a tengert. A kiválasztott szavazóhelyiségekből az eredményt gyorsan megkapják, telefonon, telexen betáplálják a számítógépekbe, és már ki is jon az az adat, amelyet – csekély eltéréssel – rendszerint igazol a végeredmény. A választások estéjén nyolc és kilenc óra kozott már bátran lehet kovetkeztetéseket levonni, nyilatkozni. Akár a kormányalakítási tárgyalásokra is áttérhetnek.

Tíz óra korul megkezdődott a választási este második fele, megjelentek a parlamenti előcsarnokban, illetve a képernyőn a pártok vezetői. Mit mondtak? Ma már érdektelen, a szavak elszálltak, az akkori órákból, az első nyilatkozatokból inkább az arcok maradtak meg. Ilyenkor még a legrutinosabb politikus is a verseny és az eredménykozlés friss hatása alatt áll, még nem tudta teljesen folvenni a kiszá-

mított pózokat, a szükségesnek vélt maszkot. Ilyenkor is azt mondja ugyan, amit hasznosnak vél, de azért az általánosnál jobban átütnek az arcokon az érzelmek: az öröm, a megrendülés, a csalódottság. Ezen az estén mindenki csalódott volt. A kormánypártok vezetői a csekély arányú győzelem miatt, az ellenzékiek pedig azért, mert nem sok hiányzott a diadalhoz.

A képernyőn Helmut Schmidt kancellár, a Német Szociáldemokrata Párt alelnöke. Nem ült a négy pártvezető közé, külön a kancellári hivatalba hívatott meg válogatott újságírógárdát, ott nyilatkozott, szokásához híven magabiztosan, mintha nem tíz, hanem száz képviselőnyi előnyt szerzett volna a koalíció. Határozott egyéniség, tudja mit akar. Közgazdász. A szociáldemokrata–szabaddemokrata koalíció egyebek között azért győzött, mert a lakosság többségének véleménye szerint Helmut Schmidt személye inkább garancia arra, hogy jó kezekbe került az ország gazdasága, mintha a kereszténydemokrata versenytárs alakított volna kormányt. Nem voltak könnyű idők, a szomszédos közös piaci partnerek inflációs hullámban fulladoztak, a választók a két kancellárjelölt közül inkább benne bíztak. Ha mindenáron el akarjuk helyezni őt a politikai skálán, legokosabb viszonylagosan tenni ezt: Willy Brandttól valamivel jobbra áll, pedig a volt kancellártól is helyezkednek el balra szociáldemokraták.

Három pártelnök viszont megjelent a parlamentben, a negyedik, a kormány fő ellenfele, a kereszténységszociális Franz-Josef Strauss, tévén Münchenből jelentkezett. Beszédén is érzik a déli származás, kissé osztrákra emlékeztet. Ha az ötvenes évek legelején élnénk, karikaturistáink Hitler-bajusszal ábrázolnák. Nem újnáci, szélsőjobboldalinak azért nevezem, mert vannak nála mérsékeltebb jobboldaliak. A kancellár mondta róla, hogy Strauss mindenkin tud uralkodni, csak saját magán nem. Szűkebb hazájában nagy tekintélynek örvend, pártja Bajorországban több mint hatvan százalékot kapott. A lobbanékony természetű politikus hajlamos arra, hogy nacionalista szenvedélyeket, nehezen kordában tartható hangulatokat korbácsoljon föl.

A kereszténydemokrácia Konrad Adenauer óta, tehát csaknem másfél évtizede nem talál megfelelő kancellárt, illetve kancellárjelöltet. Helmut Kohl 1976-ban nehezen vergődött fel erre a posztra. „Fekete óriásnak" nevezik,

de csak termete miatt. Nem dinamikus, mint Strauss, nem határozott, mint Schmidt, és nem sugárzik belőle az a megnyugtató atyás szellem, mint Brandtból. Politikailag valahol a közepén helyezkedik el a Strauss-féle szélsőségesek és a kereszténydemokrata mérsékeltek között.

A választási est negyedik szereplője Hans-Dietrich Genscher, a kis Szabaddemokrata Párt elnöke, látszólag olyan halvány egyéniség, mint Helmut Kohl. Valójában ez nem így van. Olykor igen határozottan lép fel, például akkor, amikor az NSZK álláspontját kell képviselni Nyugat-Berlin ügyében. A tévéműsorban azért látszott a háttérbe húzódni, mert nem akarta elvágni a szálakat egyik nagy párt felé sem. A szabaddemokraták sajátos átmenetet képviselnek a parlamenti skálán. A liberális polgári értelmiség, valamint a kis- és a középvállalkozók hangját hallatják, ezért a pártnak sok érintkezési pontja van a Kereszténydemokrata Unióval, külpolitikai elképzeléseinek hasonlósága miatt azonban a hatvanas évek végén mégis a szociáldemokratákkal lépett szövetségre.

Willy Brandt egy évtizede a nyugatnémet szociáldemokraták legnevesebb személyisége, volt kancellár, a párt elnöke. Bár a választásokon mindig az akkori kancellárjelölt személye kerül előtérbe, Brandt képviseli a folytonosságot a párt vezetésében. Hajdan a hitleristák elől emigrációba menekülő ifjúszocialista, később Nyugat-Berlin főpolgármestere, két választási győzelem révén kancellár, a Nobel-békedíj kitüntetettje. Ez a megtiszteltetés azért érte, mert nagy szerepe volt abban, hogy az NSZK megkötötte a szerződéseket a szocialista országokkal. Baloldali politikus? Túlzás volna ezt mondani. A pártban ő a legnépszerűbb vezető, a kiegyenlítő. Nem torkollja le a balszárny képviselőit, sőt amikor hatalomra került, nagy reformkedvvel látott munkához. Igaz, akkor a gazdaság föllendülőben volt, futotta a pénzből, a vállalkozók így többet voltak hajlandók áldozni a haszonból. A gazdasági nehézségek éveiben viszont atyai módon magyarázza, miért nem lehet megvalósítani a baloldali követeléseket. Ő az európai szociáldemokrácia egyik szellemi vezetője.

Többféle szemüvegen is lehet nézni a politikusok tévévitáját. Fölteszem a fekete ókulárét, és azt mondom, hogy vitatkoznak, dühöngenek, érvelnek, de bármelyikük kerül hatalomra, semmi lényeges változás nem történik. Fölteszem a rózsaszínű szemüveget, és úgy ítélem, hogy nagy

változtatások jogáért birkóznak. Mi dől el hát voltaképpen az ilyen vitákon, illetve a választásokon? Semmi lényeges. Mégis itt ülök a képernyő előtt, és szívből szurkolok az egyik félnek. Tudom is, miért. Ez a fél húzott választó vonalat a múlt és a jövő közé.

Közel két évtizeden át nyugtalanul tekingettünk a Rajna felé: nem lesz-e újabb háború? A szociáldemokraták és a szabaddemokraták mondták ki otthon, hogy ebből elég volt. Ma már egy kereszténypárti kormány sem változtathatna ezen a helyzeten, mégis megnyugtatóbb, hogy Willy Brandt áll az erősebb, a kormányalkotó párt élén, nem pedig Franz-Josef Strauss ül valamelyik miniszteri székben. S még egy ok, amiért az egyik fél sikeréért izgultam a képernyő előtt. Bármennyire kiiktatta is programjából a szociáldemokrata vezetőség a marxizmust, még élnek itt-ott a pártban egy évszázad munkásmozgalmi hagyományai, vannak soraikban szocializmust akaró erők.

Befejeződött a választási televízióest. A parlament épületének földszinti csarnokai kezdtek kiürülni. A szomszédos asztaltól hatvan év körüli hölgy állt fel, papírokat tett a táskájába, és eltávozott. Elizabeth Noelle–Neumann – mondja kollégám, aki állandó tudósító Bonnban és mindenkit ismer. A hölgy a nyugatnémetek Püthiája, vagyis jósnője, az egyik legnagyobb közvéleménykutató intézet vezetője, megannyi cikk, tanulmány, könyv szerzője ebben a témakörben. Igaz, nem önkívületben jósol, mint hajdan Delphoi papnője, számítógépekkel és kérdőívekkel dolgozik, s minden bizonnyal megsértődne, ha tudná, hogy a jóslás szót használtam vele kapcsolatban. Amiket készít, azokat ma prognózisoknak nevezik.

A közvéleménykutató intézetek nemcsak maroknyi ténylegesen leadott szavazat megszámlálásából következtetnek a választások végeredményére, előrejelzést is adnak. Márpedig ez a tevékenység kimeríti a jóslás fogalmát. A hölgy azért ült itt, s figyelte velünk együtt a képernyőt, mert az ő emberei dolgoztak az egyik tévéállomásnak, továbbá azért, hogy nyilvánosan ellenőrizze előrejelzésük helyességét, és talán mindjárt le is arassa az elismeréseket.

Néhány közvéleménykutató intézet a választásokat megelőző hetek reprezentatív felmérései alapján elemezte a helyzetet, majd huszonnégy órával a szavazás megkezdése előtt közjegyzőnél letétbe helyezte előrejelzését a választá-

Bonn környékének egyik nevezetessége, a hivatalos vendégek fogadásakor és a nemzetközi tárgyalások idején szereplő Gymnich kastély. Itt lakott 1977. évi látogatásakor Kádár János

sok végeredményére. Néhány nap múltán közhírré is tették a boríték tartalmát. A valóságot megközelítő számokat mutattak. Noelle–Neumann intézete a szociáldemokratáknak 40,8 százalékot jósolt, az eredmény 42,6 lett: a CDU–CSU-szövetségnek 48,5-öt, valójában 48,6-ot kaptak; a szabaddemokratáknak 9,6 százalékot, a végeredmény 7,9; a többi pártnak összesen 1,1 százalékot, míg a hivatalos listán rájuk vonatkozóan 0,9 olvasható. A tudományos normák 2 százalék eltérést engednek meg ilyen esetekben.

– A mi eredményeink ennél is pontosabbak – mondja W. T., régi ismerősöm, a bielefeldi közvéleménykutató intézet igazgatója. A fenti sorrendet véve, az ő prognózisán a számok így festenek: 42, 49, 8, 1.

– Hogyan csinálták? – kérdezem.

– Jöjjön el hozzánk Bielefeldbe, ott részletesen beszélhetünk róla.

Annyi érdekes és furcsa, komoly és bohókás történetet olvastam már a közvélemény-kutatásról, hogy elhatároztam, eleget teszek a meghívásnak.

FÉL-E A JÖVŐTŐL?

– Van-e értelme olyan kérdéseket feltenni, mint például „hisz-e a túlvilági életben?", „mi a véleménye, mennyi lesz a munkaidő 2000-ben?" vagy „mitől félnek legjobban a németek?"

Ezzel a kiszámított támadással kezdtem a párbeszédet W. T.-vel a bielefeldi közvéleménykutató intézetben. Így legalább nem a cég történetével, dolgozóinak létszámával kezdjük, hanem mindjárt a lényegre térünk. Az ország lakosait szinte állandóan és olykor a legmeglepőbb kérdésekkel ostromolják. Olyasmiket derítenek ki ezek alapján, hogy a protestáns férfiak gyakrabban borotválkoznak, mint mások, a katolikusok viszont nagyobb arányban vágyódnak családi ház után. Kell az ilyesmi? Százhúsz közvéleménykutató intézet működik az országban, és évente vagy kétszázmillió márka értékű rendelést vesznek föl.

– Elismerem – mondom W. T.-nek –, célzatosan ragadtam ki e különös, fölöslegesnek, öncélú játéknak látszó kérdéseket, de azért tettem, hogy önt is vitakedvre hangoljam, és arról beszéljünk, amiről egyébként itt az NSZK-

ban is sokat gondolkodnak, nevezetesen: milyen szerepe, haszna, célja van a közvélemény-kutatásnak?

Valaki így tette fel a kérdést: „Jóslás, vagy tudomány?" Idéznek egy angol szerzőt, aki szerint nincs is tudományosan mérhető közvélemény. Én magam nem vállalkozom arra, hogy a legcsekélyebbel is hozzájáruljak ehhez a vitához, de miután ebben az országban társadalmi jelenséggé vált a közvélemény-kutatás („a legtöbbet kérdezett nép" – mondják), mindenképpen érdemes volt meghallgatni a szakértőnek, az egyik legismertebb cég vezetőjének válaszát. Előljáróban némi önleleplezés: megjegyzésem, hogy van-e értelme föltenni az említettekhez hasonló kérdéseket, képmutató volt, amikor ugyanis ezekről a felmérésekről szóló újságcikkeket megláttam, tüstént nekiestem, izgatottan olvastam a válaszokat, hogy megtudjam, mitől félnek, hisznek-e a túlvilágban, ki süti otthon és ki vásárolja a boltban a karácsonyi süteményt, és így tovább.

W. T. vastag kötetet hoz elő, és leteszi elém az asztalra.

– Amit ön az újságban kivonatosan, a lap vásárlóinak szája íze szerint szenzációs tálalásban olvasott, kiragadott részlet egy nagyszabású tanulmányból. A fölmérés terjedelme kétszázötven oldal. Intézetünk az ország történetében először készített átfogó felmérést a lakosság magatartásáról, várakozásairól a jövőt illetően. Kétezertizenhét személyt kérdeztünk meg az élet legkülönbözőbb vonatkozásairól, a politikától a fogyasztási szokásokig. Kiderült egyebek között, hogy a lakosságnak csak tizenhat százaléka fél a jövőtől, hogy a nagy épületeket, a blokkházakat nem kedvelik, viszont az úszás a jövő tömegsportja, előtérbe kerülnek a mélyhűtött ételek, mind kisebb lesz a gyerek utáni vágy, egyre többen akarnak főiskolai, és kevesebben alacsonyabb fokú szakmai képzést. A teljes tanulmánykötetet egyébként bárki hatezer márkáért megvásárolhatja.

– Még mindig nem látom világosan, hogy mi volt ennek a felmérésnek a célja.

– Vegyük az egyes témákat. Például azt a kérdést, hogy mitől félnek a legjobban, vagyis véleményük szerint mi veszélyeztetheti leginkább az emberiséget. A megkérdezetteknek több mint a fele a nagyhatalmak közötti fegyveres összecsapást tette az első helyre mint elkerülendő veszélyt, a második helyre a természeti környezet fenyegetettségét, a harmadikra a radioaktív szennyeződést. Érdekes az életkor szerinti megoszlás. Legtöbben az ötven éven

felüliek közül tették a nagyhatalmak fegyveres összecsapása melletti kockába a keresztet, olyanok, akik átélték a második világháborút. Kérdezgetésünk során átléptünk kicsit a fantasztikum világába is, kiderült, hogy a lista legvégén két százalékkal olyanok állnak, akik a más bolygókról érkezettektől féltik az emberiséget. Bármily különösnek, talán nevetségesnek látszik is ez utóbbi, bepillantást enged a különböző kulturális szinten levők gondolatvilágába: az idegen bolygók lakóit illető válasz a tíz-húszezres helységek esetében öt százalékra rúgott, az ezer lakosnál kisebb lélekszámú falvakban, ahová nyilván el sem jut a tudományos fantasztikum, a kis zöld emberkékről szóló modern legenda híre, senki sem tett a rubrikába keresztet; olyan városokban pedig, mint Hamburg, Bréma, ahol kellő bírálattal olvassák a más bolygókról szóló találgatásokat, gyakorlatilag ugyancsak senki sem hisz bennük. Azt sem árt továbbá tudni – folytatta meggyőzésemet W. T. –, hogy a jövő átlagcsaládja 1,8 gyermeket akar, márpedig ahhoz, hogy az ország lélekszáma megmaradjon, legalább 2,2 gyerek kellene.

– És ettől a felméréstől több lesz a gyerek? – vetettem közbe.

W. T. udvariasan elengedte füle mellett nyegle megjegyzésemet.

– A szabad idővel kapcsolatos elképzelések is tanulságosak. Minél tanultabb valaki, annál több szabad időt vár a 2000. esztendőtől, a megkérdezettek egynegyede viszont meglepetésünkre elutasította a nagyobb arányú munkaidőcsökkentést. Ki azért, mert a bűnözés növekedésétől tart, más azért, mert véleménye szerint a munka létszükséglet. A legtöbben azért vetik el, mert nem tudnak mit kezdeni felszabadult idejükkel. Tanulság: tartalmassá kell tenni a szabad időt, megtanítani az embereket, hogy mivel töltsék el. Ön említette a túlvilági életet. Nos, ebből is következtethetünk egyes rétegek, csoportok műveltségére, gondolkodásmódjára, és a fejlődést is lemérhetjük a múlthoz viszonyítva: 1956-ban ugyanerre a kérdésre 42 százalék felelt igennel, míg most csak 39. Nemek szerint ez így oszlik meg: 40 százalék nő, 32 százalék férfi. Fontosabbak a lakóhely és a hivatás szerinti különbségek. A legerősebb ez a hit a földművesek és a leggyöngébb az ipari munkások körében. Végül utalásokat kaptunk e jövőfelmérésnél a fogyasztási szokások várható alakulására, ami nagyon is érdekli az egyes élelmiszeripari cégeket és a nagykereskedel-

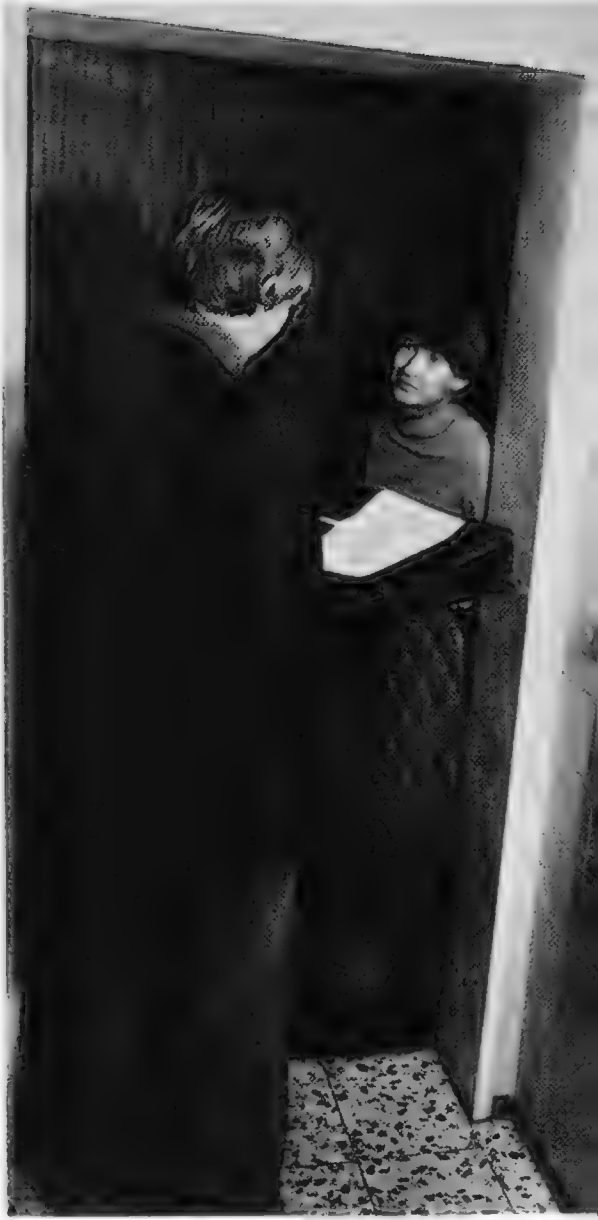

Mi a véleménye? Egy háziasszony válaszol az egyik közvélemény-kutató intézet megbízottjának kérdéseire

mi vállalatokat. A dohányzást illető kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy a cigaretta megmarad a dohányzás királynőjének.

– Miért éppen kétezertizenhét embert kérdeztek meg?

– Úgy kellett kiválasztani a megkérdezendők csoportjait, hogy a város és a falu, minden életkor, főbb foglalkozási ág, vallás, művelt és kevésbé művelt, jómódú és szegény réteg képviselve legyen, különben nem remélhettük volna, hogy az egész országra jellemző képet kapunk.

Előttünk áll tehát a kétszázötven oldalas kötet alapján egy átlagpolgár, aki bízik a jövőben, de az a véleménye, hogy ha az emberiség bajba kerül, az elsősorban a nagyhatalmak összetűzése miatt következik be, másodsorban a túlburjánzó ipar kártevései miatt; egy, de legfeljebb két gyereket akar, nem óhajt magas épületekben, tehát a ma divatos lakótelepeken élni, inkább értelmiségi pályát választ, mint kétkezi elfoglaltságot, lelke mélyén kissé babonás, cigarettázni fog és nem pipázni vagy szivarozni, az ezredfordulón rövidebb munkaidőt akar, mint ma, de nincsenek elképzelései arról, hogy mit lehet kezdeni a sok szabad idővel. Sok érdekes részlet kiderül a körkérdésekből, előttünk áll az ezredforduló átlagpolgára. Ilyen lesz valóban?

Nem adtam föl a kritikai hangot, és új oldalról kezdtem feszegetni a közvélemény-kutatás értelmét.

– Azt olvasom az újságokban, amikor a pártok esélyeit, a politikusok népszerűségét latolgatják, hogy „a szociáldemokratákhoz közel álló" I. intézet ezeket mondja, „a kereszténydemokratákhoz közel álló" A. intézet pedig mást. Hogyan egyeztethető ez össze az intézetek tudományos jellegével?

– Az intézetek vezetői rokonszenvezhetnek egyik vagy másik párttal, de a fölmérések pártatlanok és szigorúan tudományosak.

Nem hagyom magam.

– Mégis, amikor az adatokat olvasom, a szociáldemokratákhoz közel álló intézet, ha csak egy hajszállal is, de a párt vagy vezetője számára kedvezőbb eredményt hoz ki, a másik intézet viszont ugyanúgy tesz a másik párttal. Az a gyanúm, hogy különféle módon lehet kérdezni, s ezzel is terelgetni a válaszokat.

– A kérdéseket is tudományosan dolgozzuk ki, ellenőrző tételeket iktatunk közbe. Ismétlem: a személy lehet elfo-

gult, én magam is az vagyok, de nem ismerem el, hogy a munkában egyik vagy másik oldalra húzhatnánk.

Kellő felkészültség hiányában nem vállalkoztam arra, hogy akár cáfoljam, akár elfogadjam W. T. álláspontját, annyit azonban tudtam, hogy a közvéleménykutatás tudományosságát illetően nemcsak viták folynak, hanem bírósági perek is. Egy esetben a felperes (neves intézet) azzal vádolta a másik intézetet, hogy fölmérései és az ezek alapján közzé tett adatai oly mértékben pontatlanok, ami már alkalmas a közönség félrevezetésére. Az alperes egyik (régebbi) fölmérése szerint például száz férfi közül ötvenhat helyesli a válás megkönnyítését. Másik három intézet ugyanakkor kérdezte meg ugyanezt a maga embereitől, és a fele sem helyeselte. Az alperes szerint száz állampolgáruk közül kilencen adtak ki több pénzt karácsonyi ajándékra, mint az előző esztendőben, a felperes szerint viszont háromszor ennyien. A Lengyelországgal kötött szerződést a perbe hívott szerint száz megkérdezett közül hatvanhét elutasította, a másik fél szerint azonban csak harminckettő – ami valóban nagy különbség.

Nehéz eldönteni, vajon az egyik intézet által kiválasztott ezer-kétezer ember reprezentálja-e jobban az általános közvéleményt (ezért nevezik reprezentatív fölmérésnek), vagy a másik csoport. A düsseldorfi bíróság mindenesetre ezt állapította meg: „Tény, hogy a közvélemény-kutatásban különböző és még teljesen föl nem tárt okokból a prognózis készítésnél nagy hibákat is elkövethetnek." Azt hiszem, a közvélemény-kutatás egyik, talán ki sem küszöbölhető gyöngéje, hogy igen és nem válaszokkal dolgozik.

A bonni parlamentben történt. Egy képviselő a vita hevében felszólította ellenlábasát, hogy a véget nem érő párbeszéd befejezése céljából csak röviden, igennel vagy nemmel feleljen. Mire a kérdezett visszadobta a labdát: „Most én kérdezem öntől, igaz-e, hogy utoljára két héttel ezelőtt verte meg a feleségét? Ismerje be, hogy erre sem lehet egyszerű igennel vagy nemmel válaszolni."

Amikor Bielefeldbe érkeztem, azt hittem, valami betonüveg toronyházat találok, ahol tömérdek irodahelyiségben hangyaként szorgoskodik száz meg száz közvéleménykutató. Tévedtem. Derűs, zöld környezetben, két kisebb villában helyezkedik el az intézet, mindössze negyvenhat alkalmazottal, közülük hét tudományos kutató: szociológus,

üzemgazdász, pszichológus, matematikus. Mintegy kilencszáz külső embert foglalkoztatnak az ország különböző részein, diákokat, pedagógusokat, háziasszonyokat, akik rendszeresen járják a Bielefeldből érkező utasítások alapján a családokat, jórészt ugyanazokat az embereket. A válaszokat pedig elküldik a központba. Magáncég ez is, mint a többi százhúsz hasonló intézmény. Két tulajdonosa van, alaptőkéje 400 000 márka.

– Miből élnek, kitől kapnak megrendeléseket?

– Fő jövedelmünket a gazdaság adja. Végzünk fogyasztási felméréseket, tehát megrendelés esetén megállapítjuk, hogy egy áru új csomagolása megnyerte-e a vásárlók tetszését; foglalkozunk reklámkutatással, tehát azzal, hogy milyen hatása van az újságban vagy a tévében látható reklámnak az olvasóra, a nézőre.

Közbevágok:

– Olvastam egy nagyvállalat igazgatójának nyilatkozatát. Ezt mondta: „Tudom, hogy a reklámra költött pénz felét hiába adom ki, de nem tudom, melyik felét." Válaszolhatnak neki erre?

– Igyekszünk. Piackutatást is végzünk egy-egy gyár termékeit vagy egy árucikket illetően. Tanulmányozzuk valamely tartományi kormány megbízásából a terület gazdasági szerkezetét, véleményt mondunk, miként lehetne megváltoztatni; foglalkozunk szabadidő-felmérésekkel, és így tovább. S végül elfogadunk politikai témájú megbízatásokat: felállítunk választási előrejelzéseket, de a választásoktól függetlenül is készítünk véleményelemzéseket, képet adunk egy-egy időszak politikai légköréről.

– Kik a megrendelők?

– Elsősorban a vállalatok fordulnak hozzánk, de gyakran kapunk megbízatást a szövetségi kormánytól, ezenkívül a szövetségi minisztériumoktól és a tartományi minisztériumoktól is. Amikor például a munkaügyi minisztérium előterjesztést készített az igen rosszul álló iparitanuló-képzésről, fölmérést csináltatott velünk.

Ebben a percben arra gondoltam, hogy ha a vállalatok hajlandók pénzt adni az ilyesmiért, nem lehet hiábavalóság, elvégre negyedszázada, amióta az intézet működik, ki kellett volna derülnie a turpisságnak.

Még a választások előtt sokat latolgatták, hogy helyes-e, ha a közvéleménykutató intézetek rendszeresen közzéteszik jövendöléseiket. A választások rég elmúltak, mégis ér-

demes néhány szót ejteni erről, hiszen az emberek gondolkodásának manipulálása fontos téma. „Ha holnap tartanák meg a választásokat, az ön véleménye szerint melyik párt győzne?" – hangzott el sokszor a közismert, szinte jelszóvá lett kérdés. És az emberek válaszolgattak, az intézetek pedig közzétették az adatokat, amelyek szerint hol ez a párt, hol a másik ugrott előre vagy esett vissza. Volt újság, amelyik közvélemény-kutatási csendet követelt: hagyják abba a kérdezősködést, de legalábbis a nyilvánosságra hozatalt, mert ezzel beavatkoznak a választói döntésbe. Az ingadozók, tehát azok, akik adott pillanatban még nem döntöttek, állítólag, hajlamosak arra, hogy az erősebb mellé álljanak. Nem úgy van ez, válaszolt egy másik tábor, ne feledkezzünk meg a sajnálkozási effektusról, amely viszont arra ösztönzi az ingadozókat, hogy a gyengébb mellé álljanak. Egy tekintélyesnek számító újság végül is arra a következtetésre jutott, hogy az emberek nagy többsége, legalábbis azok, akik nem tudják, ki mellé álljanak, jobbára a társaságban, a baráti körben, a munkahelyen szerzik politikai értesüléseiket, ez a környezet hat rájuk, nem pedig a közvélemény-kutatás. A lap szerint inkább a pártokat fenyegeti veszély, hogy téves következtetéseket vonnak le a pillanat hangulatát tükröző adatokból: ezekhez igazodnak, holott a felmérés rövid ideig tartó átmeneti helyzetet tükröz. Az adatokat egyébként továbbra is rendszeresen közzétették, a közvélemény-kutatás egyre inkább átszövi a politikai életet. Nemcsak választások idején kérdeznek, a politikusok mindig kíváncsiak népszerűségük fokára, meghallgatják egy-egy döntés, törvényjavaslat visszhangját.

De megfogadják-e a köznek ezt a véleményét, ha az történetesen ellentétes valamilyen számottevő politikai vagy gazdasági érdekkel? A 218-as paragrafusról sokat érdeklődtek. „Az ön véleménye szerint mi a helyes: ha minden asszony szabadon dönthet terhessége megszakításáról; ha azt csak különleges esetekben engedélyezik, avagy eleve szemben áll ön a terhesség megszakításával?" Az eredmény a következőképpen festett: a szabad döntés mellett foglalt állást 43 százalék, a csak különleges esetekben való engedélyezés mellett 38, és 19 százalék volt a tilalom mellett. Mint oly sok közügyben, itt is élesen megmutatkozott, ki melyik párthoz tartozik. A szociáldemokraták 58 százaléka volt a teljes szabadság híve, a kereszténypártokhoz közelállók 31 százaléka; minél kisebb helység-

ben lakott a válaszadó, annál inkább a tilalom, és minél nagyobb városban, annál inkább a lazítás híve. Nem is szólva a húsz és huszonkilenc év közöttiekről, akiknek 59 százaléka tett hitet a szabad döntés mellett.

Végül is a terhesség megszakítását szabályozó törvény nagyon erős korlátozásokat írt elő, nem felel meg annak a véleménynek, amely többséget kapott a közvélemény-kutatás során. Igaz, ha összeadjuk a teljes szabadság ellenzőit, övék a többség. De vajon, akik amellett törtek lándzsát, hogy csak különleges esetekben adjanak engedélyt, olyan korlátokat képzelnek-e el, mint amilyeneket a törvény végül felállított? Erre nem adott választ a közvélemény-kutatás.

W. T.-hez fordultam.

– Nagyon érdekel, mint a legtöbb európait, aki az NSZK-ról töpreng: elsüllyedt-e végleg a múlt, vagy feltörhet még?

– Személyes véleményemet akarja hallani?

– Azt is.

– Nem tör föl. Eltűnt.

– Tudományos érvei vannak?

– Nem hiszem, hogy tudományosan akár az egyik, akár a másik vélemény alátámasztható. A történelem váratlan körülményeket teremthet, nem tudni, hogyan viselkedik akkor a nép. Tény, hogy a németeknek vannak konzervatív, nacionalista érzelmektől fűtött időszakai. Hol erősen, hol csak enyhébb változatban mutatkozik meg ez.

Később kezembe került egy friss közvélemény-kutatási beszámoló. Kimutatta, hogy valamelyest erősödött a konzervatív irányzat a nyugatnémet lakosság gondolkodásmódjában. Részben apró, első pillantásra ártatlan jelekből következtettek erre. Növekedett azoknak a száma, akik úgy vélik, hogy a megérzés fontosabb, mint az ész; hogy nemcsak a mára, hanem az örökkévalóságra is kell gondolni. Komolyan vehető az ilyesmi, különösen akkor, ha még a felmérés szerint is a lakosságnak csak a fele vallja ezt? Önmagában úgy vélem, kevés jelentősége van az ilyesminek. Közvetlenebb politikai állásfoglalást tükröz azonban a tiltakozás „az idegen befolyás" ellen. Az NSZK túlságosan a külföld kívánsága szerint tevékenykedik – ez a szemrehányás tükröződik a válaszok egy részében. Nyilvánvalóan a szövetségesek iránti fokozott türelmetlenséget jelzi ez a hangulat, túl sok pénzükbe kerülnek a barátok, amellett még korlátozni is

akarják az NSZK-t szabad mozgásában, például az atomerőmű-exportban. De talán még arra is gondol ebből a 36 százalékból néhány válaszoló, hogy kár volt lemondani a keleti területekről, akkoriban ugyanis a nyugatiak is arra ösztönözték őket, hogy béküljenek ki a szocialista országokkal. S végül – ugyanebből a közvélemény-kutatásból derül ki – 26-ról 30 százalékra nőtt azoknak a férfiaknak a száma, akik sajnálják, hogy ma már nem énekelhető a himnusz első strófája: „Deutschland, Deutschland über alles."

Még egyszer megkérdezem magamtól, mennyire esik latba mindez. Szeizmográf-e az ilyesmi, vagy játék? Múló hangulatokat jelez, vagy a felszín alatti erős áramlatokat? Nem tudom, de ha a fentieket komolyan veszem, hasonlóan kell értékelnem ugyanennek a kérdéssorozatnak az utolsó passzusát is. Megkérdezték ugyanezt a hatezerkétszáz személyt a reprezentatív fölmérés során: mi a véleménye Hitlerről? Legutóbb, 1973-ban 44, most „csak" 42 százalék válaszolta erre azt, hogy Hitler sok mindent helytelenül csinált, de ne feledkezzünk meg a jóról sem, amit tett. Végül is úgy döntöttem magamban, hogy a közvélemény-kutatási eredményeket egy jelzésnek tekintem a sok közül, nem hagyom figyelmen kívül, de nem elsősorban eszerint ítélem meg az országot.

A múltból most visszatérek a jelenhez, sőt kissé a jövőhöz. Ugyanez az említett közvélemény-kutatás kimutatta, hogy az országban nő az autó és csökken a könyvek iránti érdeklődés. Nyomába eredtem hát az áldást és átkot egyaránt hordozó masinának.

GÉPKOCSIVAL AZ AUTÓ KÖRÜL

ÁLDÁS ÉS ÁTOK

Arcában van valami a hittérítőéből, aki a szelídebb életmódnak szándékozik megnyerni az embereket. W. K. matematika–fizika szakos tanár, iskolaigazgató, szabad idejében viszont . . . De hadd kezdjem inkább ott, hogyan kerültem hozzá.

Ha az autó és a körülötte kavargó szenvedélyek érdekelnek, menjek el, mondták, „Az ésszerű közlekedésért küzdő társaság" ügyvezető titkárához Düsseldorfba. Megtettem. Azt vártam, hogy valami hivatali helyiségben fogadnak, titkárnővel, telefonokkal, irodákkal, tisztviselőkkel, ahogyan valamirevaló szervezethez illik. W. K. azonban a helyiérdekű vasút állomásán várt, innét sem a szokásos hivatali gépkocsival, hanem autóbusszal mentünk tovább, majd egy csinos kis villánál betessékelt a lakásba. A társaság ugyanis – amelynek ő az egyik vezetője – társadalmi szervezet, nincs központja, és nincsenek hivatali helyiségei sem. Úgy százan-százhúszan működnek benne saját jószántukból az ország különböző városaiban. Mi így mondanánk: társadalmi munkában.

Nehezen fért a fejembe a dolog.

– Ki pénzeli, ki tartja fönn a társaságot?

– Néhány évvel ezelőtt összefogtunk: szakértők és a közlekedés alakulását felháborodva figyelő emberek, megalakítottuk a társaságot. Azóta hivatalosan is elismertek bennünket, megkapjuk a minisztériumi kiadványokat, a rokon szervezetek brosúráit, fölméréseit, képviselőinket meghívják konferenciákra, tudományos és szakmai értekezletekre, a közlekedéssel és általában a környezet védelmével kapcsolatos tiltakozó gyűlésekre.

– Mennyi időt tölt ezzel a munkával naponta?
– Úgy három órát.
– Valami pénzbeli juttatást kap ezért?
– Nem kapok.
– Ez a szenvedélye?
– Ez.
– Van autója?
– Nincs.
– Elvből utasítja el az autót?
– Nem vagyok autóellenes. Néha, amikor az estét társaságban töltjük, jólesik, ha valamelyik barátom hazafuvaroz. De hát itt tanítok a közelben. (Düsseldorf egyik külső részében vagyunk, valamikor önálló helység volt, később kertvárosként csatlakozott a metropolishoz.) Nyaranta két fiammal és feleségemmel hátizsákot veszünk, bakancsot húzunk, túrázunk az Alpokba. Megvagyunk kocsi nélkül, de lehet, hogy egyszer mégis veszek egyet.
– Mégsem nagy barátja az autónak.
– Bírálója vagyok.
– Mi a társaság célja?
Semmivel se szerezhettem volna neki nagyobb boldogságot, mint ezzel a kérdéssel, én pedig ugyancsak örültem, mert azzal a céllal jöttem Düsseldorfba, hogy az autó és az ember viszonyát tanulmányozzam egy olyan országban, olyan nagyvárosban, ahol jóval több a gépkocsi, mint nálunk, holott már Magyarországon is kezd túlburjánzani az autó, megrontja a levegőt, zajártalmat okoz, elveszi a járdát, kezdi a maga képére alakítani városainkat. W. K. sokszorosított röpcédulákat tesz elém: *„Közlekedéspolitikai manifesztum!"* Egy másik: *„Legyen az emberé az elsőbbség!"*
– Nem túlzás ilyen szenvedéllyel támadni az automobilt? W. K. már megállíthatatlan, mint a lejtőn nekilendült gépkocsi.
– Méreg a levegőben, lárma a városokban, holttestek az utakon. Ez az elmúlt néhány évtized automobilizmusának a mérlege. Ha mértéket tartanának, semmi baj nem volna. De nemhogy gátat nem vetettek ennek a túlburjánzásnak, még ösztönözték is, kiadták a jelszót: a városok idomuljanak az autóhoz! Paracelsus mondta egykor: „Hogy valamilyen szer orvosság az ember számára, vagy ördögi méreg, a dózis dönti el." Az autó átlépte a dózishatárt. Észrevétlenül másodszor is szétrombolódtak városaink, egyszer a háború

alatt, másodszor a „szabad utat az autónak" jelszó következtében.

E jóakaratú túlzás hallatán arra gondolok, hogy ha W. K. valahol Düsseldorf központjában mondaná el mindezt, ahol az autók mint kihűlt égitestek keringenek megállíthatatlan folyamként a széles utakon (nem az én hasonlatom, de leírom, mert nagyon tetszik), megvernék, vagy – és ez a legvalószínűbb – észre sem vennék. De egyelőre itt ülünk a kellemes szobában.

– Hadd támasszam alá adatokkal, amit az előbb mondtam. Nálunk évente csaknem húszezer halott és félmillió sebesült áldozata van az autóbaleseteknek. Hasonlítsa össze ezt az adatot a vonatéval, amelyet a gépkocsi hívei mindinkább háttérbe szeretnének szorítani. Vasúti balesetek következtében egy esztendő alatt száznegyvenhat haláleset és mintegy félezer sebesülés történt. A levegőszennyeződés felét a gépkocsik okozzák, ólmot és más mérgek millió tonnáit pöfögik a levegőbe. Végül az autó az az eszköz, amellyel bárki, bármikor, bárhol, bármilyen mértékben zajt okozhat.

Közbeszólok:

– Az autó ugyanúgy a mindennapi élethez tartozik, mint a televízió. Ön az autónak csak a hátrányairól beszél, előnyeiről nem.

– Említettem, szervezetünk nem autóellenes. Az egészséges arányokat akarjuk helyreállíttatni. Egyébként nem értem még a bűnlajstrom végére. A környezetszennyezés és a régebbi harmonikus városkép szétrombolása egy félresiklott közlekedéspolitika következménye. Az autók nagy és indokolatlan, közvetlen és közvetett anyagi támogatást kapnak, és ez a személyautó-forgalmat veszélyesen, nemzetgazdasági szempontból is veszélyesen felduzzasztotta. És mindezt az adófizetők zsebéből.

Táblázatokat tesz elém.

– Az állam, a tartományok, illetve a városok tömérdek pénzt fordítanak útépítésre és -fenntartásra, de ezt a ráfordítást a benzin- és a gépkocsiadó nem fedezi. Sokba kerül a parkolóhelyek építése, és hadd hívjam fel figyelmét olyan rejtett tételekre, amelyekkel észrevétlenül húznak ki pénzt a nem autósok zsebéből is. A nagy áruházak emeletes garázzsal együtt épülnek, a vásárlás idején mindenki ingyen garazsírozhatja kocsiját. De ki fizeti meg a parkolóház építésének és fenntartásának költségeit? Belekalkulálják az

Autó-fölüljáró rendszer Düsseldorfban

árakba, és ezt az autó nélküli vásárló is kénytelen megfizetni. Egyetemek építésénél a pénz tetemes részét a parkolóházak, a mélygarázsok és az ide vezető utak építésére kénytelenek fordítani. Nehezen mérhető az az anyagi kár, amelyet a kipufogó gáz okoz a műemlékekben és általában a lakóházakban. És most jön a csattanó: a személyautótulajdonos, ha gépkocsiján jár munkahelyére, jutalmat, kilométerpénzt kap!

W. K. diadalmasan néz rám:

– Véleményünk szerint ez a fő oka a reggeli és a délutáni dugóknak. A személyautó-forgalmat túlfejlesztették az ésszerűbb és a természeti környezet iránt barátságosabb tömegközlekedési eszközök rovására. Ön sokat fog még hallani arról, hogy a vasút ráfizetéses, hogy le kell építeni, sokba kerül az államnak, tehát az adófizetőknek. Demagógia. Ha csak arra gondolok, hogy a reggeli dugók évi tizenkét milliárd márka veszteséget okoznak a nemzetgazdaságnak, tüstént más színben tűnik fel a tízmilliárdos vasúti deficit. A hiba új hibákat szül. A túlméretezett személyautóforgalom, a lárma, a gáz s a többi zavaró tényező sokakat arra késztet, hogy a nagyvárosokból a környékre költözzenek. Ismét csak nagyobb lett a mozgás, eltávolodott egymástól a lakás és a munkahely, még többet kell közlekedni, s mert a szétköltözést általában nem követte az autóbusz vagy a helyiérdekű vasút vonalainak kiépítése, még nagyobb lett az autóforgalom, a zsúfoltság, több és kínosabb a dugó. Észak-Rajna-Vesztfáliában, a mi tartományunkban a lakosság fele saját autón jár munkahelyére, negyede vonattal, helyiérdekűvel, autóbusszal, a fennmaradó rész gyalog vagy kerékpáron. Rossz arány.

Nézem az emberséges közlekedés apostolát. Éppen itt ütötte fel propagandatanyáját, a gőgös pénzvárosban. Észak-Rajna-Vesztfália szövetségi állam a nyugatnémet ipar központja, itt van a Ruhr-vidék. E név hallatán általában csak arra gondolunk, hogy itt összpontosul a munkásság zöme. Igaz, de ahol a munkások élnek, dolgoznak, ott vannak a gyárosok, a gyárak és a bankok is. Nehéz dolog az autóbusz, a földalatti és a helyiérdekű vasút mellett prédikálni ott, ahol a város legfényesebb főútján, a Königsalleen hattyúval díszített vécécsészét és aranyozott lehúzót kínálnak, a Mercedesek és a BMW-k büszke közönnyel hömpölygőnek a méregdrága árukkal tömött üzletek felé.

– Hatalmas ellenfelekkel állunk szemben. Az autólob-

by félelmetesen erős. Az autóklubnak, az ADAC-nak hatmillió tagja van, és már sok borsot tört az orrunk alá. De nála is félelmetesebb úr az autóipar.

– Tudom – mondom –, minden hetedik dolgozó közvetve vagy közvetlenül kapcsolatban áll az autóiparral. Olvastam, hogy nemrég a kancellár beszédet mondott a Daimler–Benz munkásai előtt, és szembeszállt az autóellenes törekvésekkel. Kijelentette: a jövőben is az a cél, hogy „aki autót akar, annak lehessen autója". Majd pedig a Volkswagen művek munkásai előtt is hasonló kijelentést tett: „Célunk, hogy minden dolgozó megengedhesse magának az autóvásárlást." A gépkocsigyártás nélkül – ezt is a kancellár mondta – sohasem tudnának visszatérni a teljes foglalkoztatottsághoz.

W. K. mérges.

– Szép szavak. De folytathatom a kancellár beszédét: nemcsak a futószalag rabszolgái élnek az autóból, hanem minden ötödik orvos, minden második bíró és ügyvéd, és minden második rendőr is – hála a baleseteknek, a pereknek, a bonyodalmaknak.

Én megértőbb vagyok.

– Ön igazságtalan. Ha a kancellár másként beszélne és cselekedne, elveszítené a választásokat. Ön mit mondana a Volkswagen művekben? Talán azt, hogy emberek, állítsátok le az autókat, gyárosok, csökkentsétek a termelést és bocsássátok el a munkásokat?

W. K. és az ésszerű közlekedésért küzdők társasága nem jár a fellegekben.

– Csak az arányok változzanak. Ma a személyforgalom nyolctizede bonyolódik személygépkocsikon, és kéttizede tömegközlekedési eszközökön. Csökkenjen valamelyest 1990-re a személygépkocsik aránya, ugorjon több mint kétszeresére az autóbuszoké, a földalattié, a villamosé. Ezzel nem csökkenne az autók száma, csak lassabban növekedne, a többiek forgalma viszont gyorsabb ütemben nőne. Változzék az arány a mai 4:1-ről 3:2-re, és még mindig a személygépkocsik vezetnének. Mindehhez persze új, átfogó közlekedésfejlesztési tervre van szükség.

S most olyasmire tér rá, ami már több mint közlekedéspolitika.

– Találkozni fog olyanokkal, akik az állampolgári szabadság nevében utasítják vissza követeléseinket. Szerintük az emberi jogokhoz tartozik, hogy mindenki akkor, ott és

annyit autózzék, amikor, ahol és amennyit akar, annyit gyártson és annyit adjon el, amennyit kíván. Az állam, a társadalom ne avatkozzék a dologba, különben kárt szenved a szociális piacgazdálkodás elve és parancsuralomba, szocializmusba vagy tudom is én mibe esünk. Szervezetünk a szabad verseny mellett van, de tegyük föl a kérdést: az a támogatás, amelyet a személyautó-forgalom kap, megfelel-e a szabad verseny szabályainak?

Ahhoz a ponthoz értünk, ahol W. K. lelkében összecsap a szociális piacgazdálkodásnak nevezett gazdasági rendszer helyeslése és a felismerés, hogy nem lehet teljesen szabadjára engedni az erőket, legyen az az autóipar piaci érdeke vagy az egyén autózási kedve, különben a társadalom látja a kárát. Voltaképpen azt mondja, hogy adott esetben szükség van központi irányításra, valamilyen egyeztető gondolatra, átfogó tervre, távlati szemléletre, mert a társadalom felfalhatja önmagát. Eszembe jut egy olasz film, amelyet a magyar televízió is bemutatott. A család ott áll a római utca egyik oldalán, át akar menni a másikra. Az autók sűrű, meg nem álló forgalma azonban úgy látszik, lehetetlenné teszi az átkelést. Az anya végül élete kockáztatásával átviszi a gyerekeket, a gyámoltalan férj azonban ottmarad, nincs elég kurázsi benne ehhez az expedícióhoz. Íme, az autóhoz igazodó város.

VOLKSWAGEN ÉS FORD

Hallgassuk meg azonban a volán mögött ülőket is. Olykor hajlamosak vagyunk megfeledkezni arról, hogy nemcsak a gyalogos ember, hanem a gépkocsi vezetője is az. Igaz, néha ő maga megfeledkezik erről.

Heiko barátom düsseldorfi tisztviselő, esti beszélgetésre hívta meg néhány ismerősét. Én kértem erre, mondtam: az autóról szeretnék beszélgetni velük, olyanokat invitáljon hát, akiknek van kocsijuk, és amennyire lehet, különböző rétegekhez tartozzanak. Ez utóbbi feladatot nem sikerült teljesen megoldani, mint utóbb rájöttem, a kérés volt tökéletlen. Senkinek sincs ismerőse valamennyi társadalmi rétegben a felső tízezertől a segédmunkásokig. De azért néhányan mégis egybegyűltek, úgy a középréteg alsó és az alattuk élők felsőbb szintjéről. Nem beszéltem nekik sem W. K.-ról, sem az ésszerű közlekedésről, csak annyit kértem,

mondják el, milyen kocsijuk van, mikor és mennyit használják, szívesen csökkentenék-e a kocsizást a busz, a földalatti vagy a helyiérdekű vasút javára.

Negyven körüli középiskolai tanárnő, elvált, tizenhat esztendős lányával él, egyházi iskolában tanít.

– Volkswagenen járok, de ez nem jellemző az én társadalmi helyzetemre, hozzám hasonló jövedelmű kollégáim nagyobb kocsit tartanak. (Nyilván olyanok, akik nem egyedül élnek.) Munkahelyem három kilométernyire van innét, autóbusz is jár oda. Elismerem, talán sznob vagyok, de akkor is a kocsi mellett maradnék, vagyis akkor is autón járnék munkába, ha történetesen a busz jóval gyorsabban tenné meg az utat.

Tornaedző, ugyancsak negyven év körüli, feleségével sportiskolát tart fenn.

– Tudom, hogy a kormány szeretné, ha többen utaznának buszon, földalattin, és kevesebb személyautó járna, mert zsúfolt a város. Távol lakunk, úgy ötven kilométernyire a központtól, az út buszon is, autón is ötvenöt-hatvan perc munkahelyünkig. Mégis autóval járunk. Amit benzinre költünk, megtakarítjuk a ruhán.

Az asszony:

– A busz zsúfolt, összevissza tépik a ruhát. Míg autóbusszal jártam dolgozni, télen vastag holmikat kellett viselnem, amióta kocsin járok, nem ismerem a télikabátot. A forgalom csökkentéséért és a benzintakarékosságért annyit megteszünk férjemmel és barátaival, hogy utazóközösségeket szervezünk: az egy környéken lakók ketten-négyen közös kocsival mennek, mindennap másén. Egyébként mindent autón intézek el, kivéve, ha a belvárosban van dolgom. Itt ma már nem érdemes autóval járni, valahol leteszem a kocsit, és földalattival vagy busszal megyek be. Félórát megtakarítok.

– Milyen kocsijuk van?

– Volkswagen Polo. A mienkkel megegyező életszínvonalú emberek többsége 1200 köbcentis kocsikon jár.

A nyugdíjas mozdonyvezető – nem vezet. Inkább sörözik. A volán az asszony kezében van. Varrónő. Kettőjük jövedelméből futja egy Audira.

– Ha jó buszközlekedés volna, akkor is kocsival járna a városba?

– Akkor is – hangzott a válasz.

Jól kereső munkás a következő vendég. Fordon jár

munkába, de vasárnap a nagy tolongásban nem szeret vezetni.

S végül még egy pedagógus, nyelvtanár:

– Feleségem otthon van a három gyerekkel, én vásárolok be. Munka után körbejárom az üzleteket, figyelem, hol mi olcsóbb, és kocsival viszem haza a szatyrot.

Mint látni, elsősorban az iránt érdeklődtem, milyen mértékben használják a kocsit a városban. Nos, hozzájuk nőtt, nehéz lenne átültetni őket a tömegközlekedési eszközökre, ha csak nem lesz a busz vagy a helyiérdekű nagyon kényelmes, nagyon vonzó és jóval gyorsabb. Csak úgy mellékesen érintettük ezen az esti beszélgetésen a hosszabb kirándulásokat és a külföldi utazásokat. Van, aki csak autóval jár szabadságra, más viszont nem óhajtja belevetni magát az autósztrádák dzsungeljébe, inkább hallgat a vasút csalogató hirdetésére: „Végy ki szabadságot az autódtól."

Mindenki szívesen jött el Heikóhoz, és az első félóra feszessége után gördülékenyen ment a társalgás. Kíváncsiak voltak, mit akar ez a magyar újságíró, elvégre az ilyesmit még saját riportereik sem szokták megtudakolni, legfeljebb valamelyik közvéleménykutató intézet embere látogatja meg őket időnként néhány kérdőívvel, és kereszteket írhatnak a kockákba. De ez az este szendvicsekkel, feketével, aprósüteménnyel egybekötött kellemes beszélgetéssé sikeredett. Olyanok jöttek össze, akik így, ilyen számban, ilyen hosszan, ilyen eleven csevegés közepette még sohasem találkoztak, a mindennapok robotjában nemigen jut eszükbe, hogy saját magukról, életmódjukról beszélgessenek, kissé jobban megismerjék egymást. A társaság tagjai – főleg az asszonyok – szívesen készültek erre az estére. A tanárnő, bár csak a másik emeletről jött, láthatóan fodrásznál volt. Egy férfi virágot hozott a háziasszonynak. Kérdeztem Heikót: összejönnek-e rendszeresen barátaikkal, rokonaikkal? Időnként elmennek valakihez, vagy meghívnak ismerősöket, de jobbára csak itthon ülnek a tévé előtt, a pénzt és az időt a nyári utazásra összpontosítják. Én mindenesetre örültem, hogy jelenlétem alkalmat adott néhány embernek egy tévézés nélküli szombat este eltöltésére. Remélem, nem mulasztottak el valami jó műsort.

Nem ültek az asztalnál olyanok, akiknek nincs autójuk. Pedig ilyenek is akadnak. Nem W. K.-ra gondolok, aki megvásárolhatná magának a kocsit, hanem a rossz anyagi kö-

rülmények között élőkre. Nyolcmillió a nyugdíjasok száma, egy részüknek a jövedelme éppen csak a legszükségesebbre futja. Vannak gyenge keresetű nagycsaládosok, ők sem engedhetik meg maguknak a kocsivásárlást. A valóban sok autó, a fényesen hömpölygő folyam kissé eltakarja azokat, akik villamoson és földalattival járnak, és nem tudnak hétvégi autókirándulásokat tenni.

No de honnét tudom ezt, ha nem ültek ott az asztalnál? Oly sok ismeret forrásából: a közvélemény-kutatás adataiból, pontosabban egy ehhez hasonló felmérésből, amelyet az építési minisztérium végeztetett el. Leírom, amit ebből elolvastam, mert a képhez, a teljes igazsághoz tartozik. A tanulmányból kitűnik, hogy sokan menekülnek el hétről hétre a zsúfolt, zajos és levegőtlen lakóterületekről, messzire, az üdülőkörzetekbe. A kiskeresetűek, a „nem motorizált" csoportok viszont ettől a felüdüléstől megfosztatnak. Sok gyerek, fiatalember, háziasszony és öreg olyan lakóhelyeken tölti el szabad idejét, amelyek nem éppen kellemesek. Különösen az ötvenes években épült úgynevezett szociális, tehát a város által nyújtott olcsóbb lakásokra vonatkozik ez a megállapítás. Alig jobbak azonban a hatvanas évek ilyen jellegű épületei, telepei: itt is egyhangúság uralkodik. Értéktelenné válik a szabad idő. Leginkább a közlekedési lárma zavar itt, csaknem valamennyien panaszkodnak a benzingőzös levegőre, azoknak a kocsiknak a kártevéseire, amelyeken a többiek, a „motorizált népcsoportok" tagjai kirándulni mennek.

Mindez – különösen az utolsó mondat – melodramatikusan hangzik, még szerencse, hogy egy minisztériumi tanulmányból idéztem, és nem érhet a vád, hogy érzelgős és hatásvadász vagyok. A tanulmány egyébként némi vigasztalással igyekszik szolgálni a panaszkodóknak. Kideríti ugyanis – bár ez eddig sem volt titok –, hogy a hétvégi autókirándulások, tekintettel az autópályák zsúfoltságára, a gyakori dugókra, igencsak megterhelik fizikailag és pszichikailag a gépkocsik vezetőit.

Az asztalon színes folyóirat: *„A kétezredik esztendő közlekedése – A jövő közlekedési eszközei"*. Óriás csőben villamos robog, betonoszlopokra függesztve kabinok lebegnek a házak között, mágneses pályán valamilyen sok embert szállító csoda suhan.

Lesz ebből valami? Dr. F. kétkedően vonja meg a vállát. 2000-re nehezen.

A közlekedési minisztériumban vagyok, ha valahol, hát itt válaszolni tudnak a kérdésekre, áttekintik az országot, ismerik a terveket. Megfogalmazok néhány kérdést, mire dr. F. csendesen megjegyzi:

– Ön járt W. K.-nál.

Az ellenfelek, úgy látszik, ismerik egymást. Akkor mindjárt rá is kérdezek:

– Igaza van W. K.-nak?

– Ismertetem önnel az adatokat, elmondom a terveket, ítélje meg saját maga.

– Mielőtt bármit is mondana – vágok a szavába –, megkérdezem, hogy ön az autóbusz híve, vagy az autóé?

– Ötven kilométernyire lakom innét, a hegyekben. Ha nem járnék kocsival, a városközpontban kellett volna lakást bérelnem, s nem élhetnék kint a zöldben.

– A miniszter a személyautó vagy a tömegközlekedési eszközök híve?

– Kérem, mindenki autón jár, nem lehet így föltenni a kérdést. A Német Szövetségi Köztársaságban ma 19 millió személykocsi fut, minden harmadik emberre, elvileg minden családra jut egy.

– Gyakorlatilag nincs minden családnak.

– Valóban nincs, mert van, ahol kettőt tartanak, és sok a hivatali kocsi. Előrejelzések szerint 1990-re 24 millió személyautó közlekedik majd az utakon, bár a lakosság száma csökken.

– Ez terv vagy jóslat?

– Sem az egyik, sem a másik. Prognózis. Erre kell számítani. A miniszter úr nemrég azt mondta hasonló kérdésekre válaszolva, hogy a kormány hosszú távú közlekedési tervet készít, van, amit előtérbe helyez, van, amit nem, és figyelembe veszi a szociális szempontokat.

Megszólalt bennem W. K. szelleme.

– A számokból ítélve a jövőben a zsúfoltság a mainál is

nagyobb lesz, tehát a levegőszennyezés és a baleseti átlag is.

Dr. F. tudja, honnan fúj a szél.

– Minden adatot rosszhiszeműen is fel lehet használni, és jóindulatúan is. A halálos balesetek száma az utóbbi években csökkent, 1970-ben tizenkétmillió motoros jármű szaladt az utcákon, és a halálos balesetek száma tizenkétezer volt. Öt évre rá a mintegy huszonhárommillió jármű esetében tizennégyezer.

Elmondtam neki Karinthy Frigyes krokiját egy újsághírről, amely arról tudósított, hogy ellentétben az előző nappal, ma már csak egy személy halt meg pestisjárvány következtében. Ezt a hírt hallva az áldozat – mondja Karinthy – boldogan felsóhajt: hála istennek, ma már csak én haltam meg.

Dr. F.-nek azonban nincs érzéke az akasztófahumorhoz.

– A minisztérium minden lehetőt megtesz a halálos balesetek számának csökkentéséért, ezt a célt szolgálják a rendszeres felvilágosító akciók. Vagy talán önöknél nincsenek autóbalesetek, csak a kapitalizmusban fordulnak elő?

Elismertem, hogy vannak. Én csak azt szeretném a másik oldalról megvilágítva látni, amit az itteni újságokban olvastam és W. K.-tól hallottam. De jó, hogy szóba hozta a magyarországi helyzetet, talán hallok valamit, ami az itthoniak számára is tanulságos.

– Igaza van-e W. K.-nak, valóban aránytalan-e a személyforgalom megoszlása?

– Aránytalan. Az idén (1976-ot írtunk) száztizenhét milliárd kilométert utaztak az emberek tömegközlekedési eszközön, beleértve a vasutat és a repülőgépet, s mintegy négyszáznyolcvan milliárd kilométert személygépkocsin. Ez az arány valóban rosz, változtatni akarunk rajta a vasút, a hajó, az autóbusz, a földalatti és a helyiérdekű javára. A nagyvárosok nem bírnak el több autót, telítettek, de vidéken még elég a hely. Errefelé szeretnénk hát terelni az autószaporulatot.

– Olvasom, sokat támadják a vasutat, évi tíz milliárdot fizet rá az állam, vagyis ennyit költenek rá az adófizetők pénzéből.

– Van indokolt és indokolatlan ráfizetés. A szállítás legyen rentábilis, kivéve a személyszállítást, mert ez szociális feladat.

– Úgy látom, mégis versenyfutás folyik a városi közlekedés rentabilitásáért, bár ez is szociális terület. Öt-hat évvel ezelőtthöz viszonyítva kétszeresére nőtt önöknél a villamos- és a buszjegy ára.

– Így is ráfizetésesek.

– Ennek megfelelően ritkán járnak.

– Talán ezért ráfizetésesek.

– W. K. azt mondta, hogy a rentabilitás jelszavával és az autóérdekeltségek nyomására vasúti szárnyvonalakat számolnak föl, helyettük autóutakat építenek, ezáltal földeket rabolnak el, betonnal öntik le, és elviszik a lármát, a bűzt eddig érintetlen vidékekre.

– A vasutat ott fejlesztjük, ahol sok utast szállíthat, a szárnyvonalakon járjanak autóbuszok. Minden közlekedési eszköz azt a szerepet fogja betölteni, amire a legalkalmasabb, így irányítjuk a nagyberuházásokat. Tíz évre szóló, száztízmilliárdos központi beruházási tervünk van.

– Mennyit fordítanak ebből autópályák építésére?

– A felét.

– Városi tömegközlekedésre?

– A tizedét.

Dr. F. észreveszi, mire akarok kilyukadni.

– Ne felejtse el, hogy a helyi közlekedésbe beleszólnak, pénzt adnak az említetten kívül a városok és a tartományok is. De nincs kedve kijönni a terepre? Ott sokkal szemléletesebben beszélhetünk a tervekről.

Soha jobb ötletet! A gyalogosok zónája, vagyis a városközpontban levő autómentes sétáló- és bevásárlóutca vagy éppen utcasor valóban a legalkalmasabb arra, hogy tovább beszéljünk erről a küzdelemről, amelyet az ember önmagával folytat: mennyit járjon keréken, és mennyit gyalog. Nem elvont lelki vívódásról van szó, nagy anyagi érdekek is meg-megütköznek itt. Az áruházak és a kereskedők kezdetben attól féltek, hogy ahonnan kitiltják az autókat, onnan a vásárlók is elmaradnak. A derék állampolgárok, akik túlságosan megszokták, hogy kocsi van alattuk, oda mennek majd, ahol a vásárolt árut mindjárt bedobhatják a hátsó ülésre. A kereskedők tévedtek. Nincs népszerűbb hely a sétálóutcánál; úgy látszik, az ember mégiscsak gyalogos lény, gyorsan el akar jutni valahová, de ott aztán szeret bandukolni, bolyongani, nézelődni, meg-megállni, kérdezgetni, vásárolgatni, és nem óhajt percenként félreugrani a más kocsija elől.

Hetven esztendeje működik – balesetmentesen – Wuppertalban csaknem tizennégy kilométeres útvonalon a függővasút

Dr. F. a nálunk is ismert *park and ride* mozgalomról beszél. Ahol csak lehet, sétáló-bevásárlóutcákat akarnak létrehozni és bővíteni, a belvároson kívül pedig parkolóhelyeket létesíteni. Az ember leteszi a kocsit, és gyalog megy tovább. Vagy tömegközlekedési eszközzel. A tervezők minél kijjebb szeretnék tolni az automobilizmus határát, a város külső kerületeiben is nagy parkolóhelyeket, találkozóhelyeket létesítenek. A személygépkocsi, valamint az autóbusz, a földalatti és a villamos randevúzik: leteszem a kocsit, és mindjárt átszállhatok valamilyen tömegközlekedési eszközre. Sok ilyen parkolóhelyet láttam már a nyugatnémet nagyvárosokban, előbbre tartanak, mint mi, de városaik zsúfoltsága is nagyobb.

Dr. F. tovább magyaráz.

– Vonzóbbá kell tenni az autóbuszt. Jó lenne, ha külön

előnysávok húzódnának az úttest szélén, amelyeken csak buszok járnak, előnyt élveznének, így előbb érnek célhoz, mint az oszlopba ragadt személyautók.

Távolabbi, szép, de kétes realitású elképzelésekről kezd beszélni.

– Itt Bonnban, amely csendes kis városból vált fővárossá . . .

– Főfalunak nevezték.

– . . . ma száz főre a legtöbb autó jut. Szívük mélyén még az állami tisztviselők is gyalogolni szeretnének a városközpontban, mégsem látni tanácsos urakat a járdán hullámzó tömegben. A magasabb rangú tisztviselők féltékenyen figyelik a másikat, milyen fényesre lakkozott állami gépkocsi parkol a kapuja előtt. Egy professzorunk azonban (a bonni egyetemen tanít) megkísérelte elképzelni Bonnt mint gyalogos várost. Röviden azt ajánlja, hogy maradjon meg ugyan az utcahálózat, de kapjon új jelleget a közlekedés tekintetében. Bizonyos utcákon a gyalogosoknak és a kerékpárosoknak, másokon az autóknak legyen előnyük. A villamos és a busz pedig járjon az egyiken is, a másikon is, a szükségnek megfelelően. Harmadik utcafajta is szerepel a tervben. Ezek holland mintára a gyalogosoknak és a gépkocsiknak is rendelkezésükre állnak, a gépkocsiknak azonban nagyon lassan, óvatosan szabad csak áthajtaniuk. Lakónegyedekben több ilyen út húzódna, másutt kevesebb. Közlekedési főútvonalakat ott létesítenének, ahol ez nem zavar. A gyalogos-kerékpáros hálózat főképpen a központ felé vezetne, ahol a legtöbb munkahely található, valamint oda, ahol az emberek szabad idejüket töltik. Ne csak rövid legyen, hanem kellemes is ez az útvonal, ne essen nehezünkre garázsban hagyni a kocsit.

Dr. F. elbúcsúzott. Természetesen fényes fekete állami limuzinba ült.

EL A VIRSLISBÓDÉKKAL!

Az ember és az autó viszonyát kutattam, és eljutottam az ember és a város kapcsolatához. Jó dolog beülni a kocsiba, és amikor éppen eszembe jut, kihajtani a szabadba. Ezt a felbecsülhetetlen ajándékot az autó adta nekünk. De meg is szenvedjük: az autó valóban áldás lett, és egyúttal átok.

Fölidézek egy beszélgetést dr. V.-vel, a hamburgi vá-

rosháza vezető tisztviselőjével. Odaállt az ablakhoz és lemutatott a térre.

– Mit lát itt? Bódékat, összevisszaságot, bádoghalmazt. Mármint autókat. Néhány év múlva nem engedünk ide se villamost, se autót, eltakarítjuk az újságos- és a virslisbódékat, füvesítünk, padokat állítunk. Nyugdíjasok üldögélhetnek itt, gyerekek játszhatnak. Aki pihenésre, nyugalomra vágyik, megtalálja majd a város közepén, nem kell a környékre menekülnie.

Őt is az autóról kérdeztem, s ezért kissé mentegetőzve folytatja.

– Engedje meg, hogy olyan valamiről is beszéljek önnek, ami rokon a témával, de sokkal tágabb annál. Nagy városaink lassanként kormányozhatatlanná válnak, s ennek csak egyik oka a közlekedés túlburjánzása. Általános jelenség nálunk, hogy a háromszázezernél nagyobb lélekszámú városok lakossága csökken, az emberek elvándorolnak a környékre, jobbára közvetlenül a városhatár mögé. Dolgozni ide járnak, vásárolni is, de kint laknak. Ilyenformán most már jó darab ideje megfigyelhető, hogy Hamburg körül úgy szaporodnak az új lakótelepek, helyenként családi házakkal és kertekkel, hogy a belváros elnéptelenedik. Már ma is találkozhatunk a nagyvárosokban kihalt központokkal: Hamburg belvárosa irodanegyeddé válik, amelyből esténként kivonul az élet. Olyan riasztó ürességgel fenyeget ez, amivel egyes amerikai nagyvárosokban már ma találkozhatunk. Más, ezzel rokon jelenség a központot közvetlenül körülvevő negyedek lakosságának átrétegződése. A fiatalok, a mozgékonyabb emberek elköltöznek, az idősebbek és a szegényebbek húzódnak ide vagy maradnak itt. Éppen a fordítottja játszódik le annak, ami a múlt századokban történt. Sok vendégmunkás költözik a központba; a városrendezők „külföldi megszállásnak" nevezik ezt a jelenséget.

Egy mozdulatot tettem.

– Ön azt kérdezi, miként függ össze mindez a közlekedési témával. Minél több az évgyűrű, annál hosszabbak a közlekedési utak, annál nagyobb a mozgás, a zsúfoltság, a lárma. Miért húzódtak az emberek a környékre? Főként a lárma és a rossz levegő miatt. Nem elég vonzó már a város. Meg kell fordítani ezt a folyamatot, vonzóbbá, kellemesebbé varázsolni a központot. Három dologra kell figyelnünk: lakjanak itt, dolgozzanak itt, és éljenek itt. Talán olvasta

A hamburgi városháza; előterét zöldövezetté szeretné változtatni a polgármester. Háttérben a belváros, baloldalt a Hamburg jelképének tekintett templomtorony, a Michel

Hamburg egyik hajdani sikátornegyedében. Galéria, ötvösműhely, cukrászda, s megtekinthetők az egykori kereskedő-özvegyek háromszáz éves lakószobái is

már lapjainkban ezt a kifejezést: lakókörnyezet. Többet jelent ez, mint kis zöld virágágyást a ház előtt. Egy-egy városrész állapotát és környezetét értik ezen, és a városrészek kapcsolatát egymással. A kulturális intézményeket, a játszótereket, az üzleteket, az iskolákat és a vendéglőket, sőt, ha úgy tetszik, a kocsmákat. Nem városfejlesztési, hanem városrész-fejlesztési politikát kell folytatnunk. Az egyik kerületből azért húzódnak el az emberek, mert ott nagy a lárma, a másikban nélkülözhetetlen intézmények hiányoznak, a harmadik jellegtelen, unalmas, nyomasztó. Egy szó mint száz: városrész-fejlesztési tervekre van szükség. Hamarosan el is készül egy-kettő. Hadd lássák az ott lakók, mit várhatnak a jövőtől.

– Örülök, hogy a „terv" szót hallom az ön szájából.

A legmaibb Hamburg: a nemrég épült kongresszusi központ

Dr. V. egy pillanatig hallgatott.

– Ez nem azonos a szocialista országokban honos tervekkel.

Nem feszegettem a témát, de minden jel szerint itt, Hamburgban, a városatyák körében is kiderült: egy bizonyos ponton túl központilag be kell avatkozni a fejlődésbe, az élet maga követel távlati, átfogó terveket. De nem diadalmaskodni akarok, egyébként is ezek a tervek valóban nem azonosak a mieinkkel. Dr. V. látszólag váratlanul más témára tért át, a munkanélküliségről kezdett beszélni, amely az egész országnak gondokat okoz.

– Mit tehet egy város vezetősége, és mi köze ennek a városrendezéshez? Ön helyett tettem fel a kérdést, és válaszolok is rá. Nem oldhatjuk meg a problémát, ha az emberek

továbbra is csak úgy értelmezik az életszínvonal fogalmát, mint olyan pénzösszeget, amelyet a borítékban kapnak. Ha növekszik a munkát keresők száma, márpedig a következő években nőni fog, akkor a meglevő munkahelyeket és a feladatokat több személy között kell elosztani. Ez azonban nem megy, ha mindenki azt várja, hogy magasabb legyen a fizetése. Az életszínvonal emelkedhet akkor is, ha negyven óra helyett csak harmincöt órát kell dolgozni, persze a le nem dolgozott öt óráért járó fizetés nélkül. De megugrik a szabad idő.

– És ebben lesz hivatása a városnak?

– Így van. Hogyan töltsék az emberek szabad idejüket? Minden nagyvárosban tesznek már egyet s mást: kulturális létesítményeket, sportpályákat építenek, de sehol az országban, különösen a nagyvárosokban nem fedezhető fel egységes gondolat, átfogó elképzelés a szabad idő jövőjéről.

Tudom, hogy a szociáldemokrata táborban is van olyan irányzat, amely kiábrándult a fogyasztói szemléletből, vagyis a „vásárolj – dobd el – vásárolj – dobd el" körforgás bűvöletéből, de amit dr. V. ezután mondott, meglepett.

– Meg kell kísérelnünk áttörni a fogyasztói szemlélet falát, és kifejleszteni az emberek öntevékenységét. Nem mondom, hogy okvetlenül a keleti tí.pusú szabadidő-felhasználási módszereket kell átvennünk . .

– Ön elsősorban az NDK-ra gondol.

Dr. V. bólint.

– . . . de egy s más, ami ott történik, nem teljesen elvetendő. Szükségesnek tartom, hogy államilag ösztönözzék a kezdeményezéseket. A szabad idő tartalmas eltöltésére változatlanul a közösségi élet nyújtja a legtöbb alkalmat. Kitűnően beváltak Hamburgban a városrész-ünnepségek. Sokan megmosolyogják az egyesületesdit, de sehol sem lehet olyan jól beleilleszkedni a társaságba és tevékennyé válni, mint éppen valamilyen egyesületben. A város anyagilag is támogatja az egyesületeket, elsősorban a kulturális tevékenységgel és a sporttal foglalkozókat. Olyan helyiségeket is kellene létesíteni közel a lakóhelyhez, amelyekben az emberek összejöhetnek. Ne tévénéző terem legyen, ez nem vált be, mert mindenki azt gondolja (aki egyáltalán eljön), hogy otthon kényelmesebb a szék, és nem zavar a mások jövés-menése. Tevékenykedhessen az ember ezekben a helyiségekben, legyen ott asztalitenisz vagy éppen-

Nemcsak a gót, reneszánsz és barokk paloták és kastélyok jellemzik a régi német városokat, hanem az ezeket körülvevő derűs, favázas házak is. Lakóépület Fuldában

séggel szauna. Ahol sok a pénz, még úszómedence is elképzelhető.

– A sétáló-bevásárló utcák nem elég vonzóak?

– Nem. Véleményem szerint ezek az utcák gazdasági célzatú találmányok, ahol jó üzletet lehet csinálni; aranybánya ez főleg a virsliárusoknak. A szenátus lakóutcák létesítését akarja kezdeményezni.

– Minden utcában laknak.

– Igen, igen, persze, hogy laknak, de nem biztos, hogy vonzóak. Olyan utcákra gondolunk, amelyek kellemes összhangban vannak a lakásokkal, legyen sok virág, fa. Az emberek szívesen találkoznak és beszélgetnek itt egymással.

Dr. V. fáradtan fordul el az ablaktól, leül.

– Ha a városok széthullanak, elvész a nemzet.

Túl patetikusnak találom ezt a mondatot. Meg is jegyzem:

– Hamburgot látva nem észlelni a kihalás jeleit.

– A jövőre gondolunk – válaszolja.

Ismét vonaton ülök, vagy százhúsz kilométeres sebességgel robogunk.

Már tervezik a Mannheim és Stuttgart közötti próbapályát, amelyen akár óránként háromszáz kilométeres sebességgel is haladhatnak a kísérleti vonatok. Mi több, egy kutatócsoport olyan villámvonatot rajzolt fel a papírra, amely elérheti a négyszáz kilométeres sebességet is. Mindennek az a fő célja, hogy a vonat állni tudja a versenyt az autóval. Ha tegyük föl Hamburgból két, két és fél óra alatt el lehet majd jutni Münchenbe, s nem nyolc óra alatt, mint most, sokan meggondolják, hogy a volán mellé üljenek-e és végigkocsizzák az országot, vagy pedig elhelyezkedjenek a szép, a mai repülőgépekhez hasonló vonatban, barátságos stewardessek és stewardok között, és elröpítessék magukat a célhoz.

Csak egyet nem értek. Ha ennyi erőfeszítést tesznek azért, hogy visszaszorítsák a személygépkocsik túlburjánzását – egy miniszterük szavaival élve: a túlmotorizáltságot –, miért jeleznek a prognózisok másfél évtized múltán is változatlan arányokat? Jelenleg a személyforgalomban tíz ember közül kettő használja a tömegközlekedési eszközöket és nyolc a személygépkocsit, s 1990-re is ezt az arányt jelzi a hivatalos grafikon. Úgy látszik, W. K. és az ésszerű

Ismét vágyódnak a nagyobb társaság után – mintha gyengülne a televizio és az autó elválasztó, elidegenítő hatása. Egy utca lakóinak összejövetele Stuttgartban

közlekedésért küzdő társaság nem ok nélkül harcol és bocsát ki új meg új felhívásokat.

Vagy talán a hivatalos statisztika már beleszámítja ebbe a számadatba azokat a villamos meghajtású autókat is, amelyeket nemrég még így gúnyoltak: „a takarékosság és a környezetvédelem fanatikusainak képzeletszüleménye"? A Német Szövetségi Köztársaság technikai felkészültsége lehetővé tenné, hogy a nyolcvanas évek közepe táján megkezdjék a villamos meghajtású teherautók és autóbuszok gazdaságos tömeggyártását. Igaz, a kísérletekhez szükség van még úgy félmilliárd márkára. De ha ezt az összeget valahonnan előteremtik, márpedig a villamos berendezéseket gyártó cégek nem közömbösek a gondolat iránt, megjelenhetnek majd a nagyvárosok utcáin az elektroautók, amelyek jobban hasznosítják az energiát, mint a benzinmotorok, sokkal kevesebb mérgező anyagot pufogtatnak a levegőbe, lehetővé teszik az olajbehozatal csökkentését. Még új munkahelyek is létesíthetők, így az üzemek megtalálják a számításukat.

A tudományos és kutatási minisztérium megbízásából már folynak a kísérletek, amelyektől olyan közlekedési eszközöket remélnek, melyek nem, vagy kevésbé károsítják a természeti környezetet, mint a benzinmotorok. Több autógyár bemutatott olyan prototípusokat, amelyek a mainál jobban égetik el az üzemanyagot, valamivel drágábbak ugyan, de kevesebbet fogyasztanak. Más vádak ellen is igyekeznek megvédeni a kutatók a jövő automobilját. A „vásárolj – használd – dobd el – vásárolj – használd – dobd el" fogyasztási kígyó kialakulásában, a mérhetetlen anyagpazarlásban az autó is bűnös. A tulajdonos eladja vagy eldobja a még használható kocsit, hogy újat vegyen, az autógyárak is néhány éves használatra konstruálják termékeiket, mert hamarosan az újat akarják eladni. Most olyan gépkocsi körvonalai rajzolódnak ki a papíron, amely húsz évig is eltart, illetve háromszázezer kilométert garantál a gyár. Öt százalék energia és több mint a fele anyag megtakarítható így. A vevő egyharmadával többet fizet, viszont üzembiztosabb, tartósabb, és kevesebb javításra szoruló kocsit kap. Érdekes, hogy még a foglalkoztatottságot se csökkentené ez az újdonság. Hozzávetőleges számítások szerint hét százalékkal több munkást foglalkoztatna így az üzem, igaz az exportot, a növekvő külföldi érdeklődést is beleszámítva.

Mindebből kiderül, hogy úgy, ahogy van, tisztázatlan az autóhelyzet. Van, aki gépkocsi-lidércnyomásról beszél: „Belefulladunk az autóáradatba!" Mások a pánikkeltők sirámait hallva csak fölényesen legyintenek. Az 1977-es frankfurti autókiállításon, a világ eddigi legnagyobb ilyen szemléjén, közölték a legfrissebb számokat a gépkocsi diadaláról: a nyugatnémet gyárak ebben az esztendőben átlépték a négymilliós összetermelési határt, az országban pedig a külföldi cégekkel együtt két és fél millió darabot adtak el. Nem hiányoztak a gúnyos-fölényes üzenetek a környezetvédők, az ésszerű közlekedésért küzdők címére: lám csak, lám, mégse uralkodott el a közlekedési káosz, a romlás prófétái tévedtek, nem fulladtunk bele az áradatba; amíg a futballpályák összterülete akkora, mint az autópályáké, addig nincs semmi baj. Egyébként is az újonnan vásároltak többsége második, illetve kirándulókocsi. (Az utóbbi adat ily módon azt mutatja, hogy nem a kis keresetűek, inkább a módosabbak vásárolnak új kocsit.)

Elég meggyőzőek-e az érvek? Az NSZK valóban nem fulladt bele az autóáradatba. De ha vannak is kellemes

Köln híres sétálóutcája, a Hohe Strasse. Nincs külön járda és külön úttest, minden a gyalogosoké. Ez a város bevásárló központjának a tengelye, s itt vezetett két évezreddel ezelőtt is Dél-Germánia fő kereskedelmi útvonala

órák, vidékek és évszakok, amikor és ahol remekül lehet autózni (az egyik érvet idézem), ugyanennyi a kellemetlen óra, vidék és évszak, amikor és ahol terhes, zavaró, gyötrelmes ez az elfoglaltság, különösen a telített városközpontokban, vagy amikor a hétvégén negyven-ötven kilométeres dugók keletkeznek az autósztrádákon. Nem tudom megítélni a futballpálya-hasonlat értékét sem, fogalmam sincs, hogyan viszonyuljanak egymáshoz ideális körülmények között a labdarúgásra és az autózásra alkalmas területek. Nem hivatalos, de szakértői vélemény szerint 1999-ig egyötödével nő a forgalom, útépítésre, javításra azonban gyakorlatilag kevesebb pénz jut majd, mint eddig. Tehát jó, ha meg tudják őrizni az utak mai állapotát. Szellemesnek találom a jelmondatot: „Az autó előrevisz bennünket, de vigyük mi is előre az autót." Az ember és a környezet iránt barátságosabb irányba.

MUNKÁSOK ÉS FŐNÖKÖK

CSALÁDI KÖLTSÉGVETÉS

Ha azt mondom: Essen, ezt gondolom: acél és Krupp. Ha viszont azt mondom, hogy Krupp, ezt gondolom: ágyú. Az idők folyamán azonban egy s más megváltozott itt, a város környékén már csak egyetlen szénbánya működik, az acélt másutt öntik. A vállalat is kicsúszott a család kezéből. A Villa Hügelben, a Kruppok kastélyában kiállításokat rendeznek, a cég hivatalosan korlátozott felelősségű társaság lett, de Krupp neve változatlanul ott lebeg a város fölött. Nemrég, amikor Irán nagy összeggel, huszonöt százalékkal belépett a cég tulajdonosai közé, a család ügyeinek fő irányítója az aggodalmaskodókkal szemben azzal érvelt e lépés mellett, hogy az utolsó tulajdonosnak, Alfried Krupp von Bohlen und Halbachnak a végrendelete nem zárja ki az ilyen változatot, sőt nyitva hagyja ezt a lehetőséget.

Essen és Krupp másfél százados együttélése mély nyomot hagyott itt, a név ma is világmárka, bár az idők során igen vegyes véleményt alkotott róla a világ. Krupp a múlt században a hegesztés nélküli vonatkerekekkel, az ágyúcsövekkel, majd a tengeralattjárókkal szerzett világhírnevet, Németország igazi urának nevezték, a háború, a pusztítás gyűlölt jelképe lett.

Z. A., a cég magas rangú tisztviselője méltatlankodva tör ki e témánál.

– Más is gyártott fegyvert, talán nem is kevesebbet, mint mi. De a Krupp családi vállalkozás volt, az élén mindig egy ember állt, és kézenfekvőbb gyűlölni egy személyt, mint valamilyen elvont fogalmat, mondjuk egy részvénytársaságot. Krupp megszemélyesítette Németországot a külföld előtt, sorsa együtt futott a németekével. Még egy

tizenhárom évvel ezelőtti közvéleménykutatás is azt hozta felszínre, hogy sokan nemzeti jelképnek tekintik a céget.

– És ma?

– Ma már nem így van.

Tehát Z. A. azt mondja, hogy Krupp sem volt bűnösebb, mint más cégek, csak alkalmasabb volt arra, hogy gyűlöljék. Lehet, hogy így van, ám nem ok nélkül. Hitler e szavakkal lelkesítette katonáit: „Legyetek olyan kemények, mint a Krupp-acél!" Gustav Krupp, aki akkoriban a Német Gyárosok Birodalmi Szövetségének elnöke volt, 1933. május 29-én levélben értesítette a Birodalmi Bank elnökét, hogy valamennyi iparág képviselői közös pénzalapot hoznak létre és adományaikat eljuttatják az NSDAP-nek, a náci pártnak. Valamivel később Krupp és Carl Köttgen a Német Munkáltatók Egyesülése nevében körlevelet fogalmazott „A német gazdaság Adolf Hitler Alapjának" megteremtésére. Pénzt adtak a náciknak a hatalom megtartásához és fegyvert a háborúhoz. A történelem nyomta Kruppra az „ágyúkirály" bélyeget.

– Azóta a szocialista országok sok üzletet kötöttek a céggel – jegyzi meg Z. A.

– Igaz, különben nem ülnék itt önnél – válaszolom.

Az ötvenes években már nem a családfő vezette a céget: mint háborús bűnös néhány évig börtönben ült. A vállalat tényleges irányítója, Berthold Beitz, az ötvenes évek végén eljött a szocialista országokba, a kapcsolatfelvétel lehetőségeit kutatva, amikor a hivatalos NSZK még nem volt hajlandó erre. A cég el akarta feledtetni a múltat, jóvátenni két világháborúban játszott szerepét.

No de nemcsak a felső tízezerrel akartam parolázni (Z. A. nemcsak arisztokrata, hanem szegről-végről a Krupp család rokona is). Nem könnyű dolog az országban utazó újságírónak eljutni egy munkáscsaládhoz, de Z. A. segített. Igaz, ennek a támogatásnak volt hátránya is: nyilván nem a legrosszabbul kereső családhoz küldött el.

Amíg gépkocsin Mühlheim an der Ruhrba tartottunk, ahol az ajánlott munkáscsalád lakik, át kellett vágnunk a városon. Útközben a sofőr megszólalt: „Ez itt a Margaretenhöhe."

Egy Krupp özvegy alapította a városrészt a század elején. Amíg átkocsizunk az egyforma házak között, eszembe jutott valami: a cég mai vezetői igencsak nehezményezik, hogy a világ csak az ágyúról beszél, és nem szól a vállalat

szociális teljesítményeiről. Krupp már a múlt században lakásokat építtetett munkásainak, megteremtette a beteg- és a nyugdíjbiztosítást, kórházat létesített akkor, amikor ez még nem volt általános divat. Nyilván nem azért tette, mert jobb szíve volt, mint a többi gyárosnak, hanem, mert okosabb volt; a jobban ellátott munkásokat jobban tudta dolgoztatni. Ebben az értelemben megelőzte korát. Az alapító – mondják – az utópista szocialista eszmék hatása alatt állott. De végül is az lett Kruppból, amit a két világháború mutat: a birodalmi álmok pénzelője.

Megérkeztünk. A kertes ház lakója semmi más vágyat nem táplál magában, mint hogy megtartsa, amit szerzett. Felmenő ági rokonai is Krupp-munkások voltak. Nagyapja az első, apja a második világháborúban kovácsolt fegyvert a gyárban, ő építőipari gépeket szerel. Az emberek ki vannak szolgáltatva a körülményeknek. G. B. géplakatos világosan fölméri a három generáció időszakát, nem akar fegyvert kovácsolni, de vajon ellenállna-e, ha olyasmibe akarnák belevinni, amibe szülőjét, nagyszülőjét?

Magas, negyvenes férfi, karcsú alakja kevesebbnek mutatja. Felesége nem ilyen fiatalos, külseje nem cáfolja meg a korát, s kissé féltékenyen néz e témánál férjére. G. B. hobbyja a kert. A férj egyébként külsőre lehetne akár tisztviselő, kereskedő, nem amolyan „szakitípus".

Ízlésesen berendezett lakás.

– A ház?

– A cég tulajdona, itt is van Krupp-település.

– Mindenki vehet bérbe ilyen családi házat?

– Szó sincs róla. Jó összeköttetés kell hozzá.

– A lakbér?

– Havi kétszázharminc márka.

– Sok ez vagy kevés?

– Aránylag kevés, ugyanilyen házért vagy hasonló nagyságú lakásért – nyolcvan négyzetméterért – mások és másutt négyszáz-ötszáz márkát fizetnek.

– Elég tágas – jegyzem meg.

– Nem volt mindig ilyen, a tetőteret én építettem be, lányunk már tizenhét éves, legyen külön szobája.

– Most, hogy így hármasban együtt ülünk, nem haragszanak, ha kikérdezem önöket töviről hegyire életükről, főleg anyagi helyzetükről?

G. B. feleségére néz, aki itt is könyvelő.

– Tessék.

– Mennyi a jövedelmük?

– Bruttó, vagy nettó?

– Így is, úgy is.

G. B. mondja előbb:

– Bruttó bevételem összesen 2953 márka, a levonások után marad 1980. A levonások érdeklik? Adóra elmegy 350, a betegbiztosítási díj 132, a munkanélküliségi biztosítás összege 44, a nyugdíjjárulék 264 márka, és a takarékba teszünk 52-t.

A feleség:

– Fél napot könyvelek egy konfekcióüzem irodájában. Fizetésem 873 márka, ebből 161 márkát adóként vonnak le, 52-t betegbiztosításra, a nyugdíjjárulék 78, a munkanélküliségi biztosítás 13 márkát visz el. Marad tisztán 515.

Kettőjük jövedelme tehát két és félezer. Leányuk asszisztensnek tanul egy fogorvosnál, 280 márkát már ő is hazahoz. Ezt megtartja zsebpénznek, vagy takarékba teszi. A fiú tizenhárom éves, diák.

– Mi lesz a fiúból, ha felnő?

– Ne legyen munkás, a tisztviselők többet keresnek. Szeretnénk, ha jól elvégezné a gimnáziumot.

– Ön mennyit dolgozik?

– A szokásos heti 40 órából ez az összeg nem jönne ki. Havi kétszáz órát dolgozom, ez ötnapos munkahetet számítva több mint napi kilenc óra.

– A munkanélküliek nem irigylik öntől a túlórákat?

– Van ilyen is.

– Hol áll a munkásfizetések ranglistáján?

– A közép és a csúcs között. Az átlagjövedelem nálunk bruttó kétezer körül van a túlórák nélkül. A szakmunkásjövedelem bruttó ezerkilencszáznál kezdődik és fölmegy háromezerötszázig.

– Aki a minimumot keresi, nehezen élhet.

G. B. bólint:

– A feleség ott nem engedheti meg magának, hogy csak félnapos munkát vállaljon, különösen, ha gyerekeik is vannak.

– Mire futja ebből a pénzből?

Az asszony könyvet vezet, minden bevételt és kiadást fölír.

– Ő a családban a bürokrata – mondja G. B.

Ez egyszer azonban a bürokrácia megkönnyíti a dolgunkat.

– Ruházatra havonta 150–200, táplálkozásra 1000–1100 márkát adunk ki, egyebekre, mint például iskolaköltségek, fodrász, mozi, 600–700 márkára van szükség. A lakbér, mint említettük, 230.

– Autójuk van?

– Most cseréltem a régit új Ford Taunusra. A régiért kaptam négyezret, kétezret kivettem a takarékból, és a család életében először kölcsönt kellett fölvenni, hatezer márkát.

– Mennyit emészt föl a kocsi?

– Havi száznyolcvanat.

– Tehát félre is tudnak tenni valamit. Mire spórolnak?

– Mindig kell lenni tartaléknak, a nyári utazások sokat emésztenek föl. Tavaly ismerősökkel, nagyobb társasággal Spanyolországban voltunk, egy ezresbe került. A lány velünk jött, a fiú a szociáldemokrata ifjúsági szervezettel ausztriai táborban töltötte a szünidőt.

– Társaságba járnak?

– Vasárnap együtt ebédel a család, gyakran jönnek vendégek, férjemnek öt testvére van. Tévé? Meghallgatjuk a híreket, a férjem a sportközvetítéseket nézi és a krimit. Én inkább regényt olvasok. Férjem nemigen olvas, amikor csak lehet, a kertben tesz-vesz, a házat fúrja-faragja a pincétől a padlásig.

– Jócskán levonnak a fizetésükből, nem?

– Mindketten keresünk, kettős keresőknek hívnak bennünket, az adó így még inkább nő.

– Ha valaki megbetegszik, mi történik?

– Ingyenes orvosi kezelést kapunk, szükség esetén kórházi beutalást, a gyógyszerért az ár húsz százalékát kell fizetni, de legfeljebb két és fél márkát.

– Gyakran betegek?

– Jóformán soha. Amíg a gyerekek kicsik voltak, inkább volt szükség orvosra, de most alig.

– Nem sokallják a havi száznyolcvannégy márka levonást betegbiztosításra? Hiszen a cég ugyanennyit fizet önökért a betegbiztosítónak.

Ebben, úgy látszik, nincs egyetértés a házastársak között. A férj a növekvő árakra, az inflációra való tekintettel indokoltnak tartja ezt a levonást, az asszony nem.

– Valamennyien azonos arányban fizetünk a betegbiztosítónak, de nem mindenki veszi igénybe egyformán. Majd

megpukkadok a méregtől, amikor látom, hogy egyesek csak úgy kiíratják magukat az orvossal, s én helyettük is dolgozom a munkahelyen, a biztosító pedig a közös pénzből fizet nekik. Mi sokat dolgozunk, és eleget keresünk. Más kevesebbet dolgozik, kevesebbet is vonnak le a béréből. De ha valaki beteg, rögtön egyenlővé válik a másikkal. Tehát mi másokért is fizetünk. A nyugdíjasokkal még rosszabb a helyzet, tőlük egy árva pfenniget sem vonnak le, értük is mi fizetünk.

A férj csitítóan közbeszól.

– Megfeledkezel a szolidaritásról.

Ez szociáldemokrata jelszó.

– Szolidaritás! Az újságban olvastam, vagy a rádióban hallottam, már nem emlékszem, hogy valaki nagyon okos változtatást javasolt: az orvosi vagy a kórházi költségek első ötszáz márkáját mindenki fizesse a saját zsebéből, csak azután szálljon be a betegbiztosító pénztár. Ez a megoldás nem lenne rossz.

Az ember gyakran találja magát szembe olyan véleményekkel „lent", amelyeket a pártok „fent" fejtenek ki, sugalmaznak. Így van ez a betegbiztosítás körüli vitával is. Nem csodálkoztam, hogy az asszony, aki hetente elkészíti a családi költségvetést, e sugalmazás hatása alá került, amelyet Schmidt kancellár figyelmeztetően „szociális leépítésnek" nevezett. Valóban sokat levonnak a jövedelmekből, de cserébe nem keveset nyújtanak is. Ez a kormány szociálpolitikájának lényege. Bizonyos jövedelmen alul (néhány példát ragadok ki abból, amit itt a szociális biztonság hálózatának neveznek) lakbérhozzájárulást kap a család az államtól, az egyedülálló többgyermekes anyák és a rokkantak rendszeres és törvényesen előírt segélyre tarthatnak igényt; ha a feleség megbetegszik, a férj néhány napra otthon maradhat a gyerekekkel, olyan háztartások támogatására pedig, amelyek valamilyen okból átmenetileg ellátatlanok, a betegbiztosító pótmamát küld.

A sok levonás azonban valóban fáj az embereknek, és ezt a hangulatot használják ki a jobboldali pártok arra, hogy a munkások, a szakszervezetek szociális vívmányai ellen az állampolgári szabadságjogok védelmének címén híveket toborozzanak. „Majd én megfizetem az orvosi költségeket, ne vonjanak le tőlem kötelezően semmit!" – tört ki egy jól kereső tisztviselő beszélgetésünk során. Lehet, hogy ő meg tudja fizetni, de ha történetesen a G. B. családban valaki

hosszabb ideig súlyos beteg lenne és a biztosító nem fedezné a költségeket, hamarosan elúszna az autó, hiszen ma már zsebből fizetni az orvost és a kezelést szinte lehetetlen, a lapok a kórházi és az egyéb egészségügyi ellátás költségeinek robbanásáról írnak.

Mindezt a betegpénztárak is csak olyanformán tudják fedezni, hogy időnként fölemelik a fizetésekből levonandó százalékot, s ezenkívül is igen nagy összegek fölött rendelkeznek. Gyakorlatilag az egész ország fizet, olyanok is, akik nem, vagy csak kis mértékben veszik igénybe a szolgáltatásokat. Most, hogy az asszony kikelt a levonások ellen, jobban megértem, miért adta ki a jobboldal a legutóbbi választásokon a jelszót: „Szabadságot, vagy szocializmust!" A szocializmus lenne az, amit a szociáldemokrata kormány csinál: kényszerű levonások, bizonyos állami beavatkozás a társadalmi életbe, szolgáltatások, amelyek nemcsak jók, hanem kötelezőek is? A szabadságot pedig eszerint akkor nyernék vissza, ha nem vonnának le ennyit a bérekből, a fizetésből, és mindenki úgy boldogulna, ahogy tud? A szociáldemokraták megértették, hogy csak úgy lehet megőrizni a viszonylagos társadalmi egyensúlyt, ha nyújtanak valamit.

A MUNKAHELYFALÓ

A családi békesség kedvéért más témára térek át.

– Voltak-e elbocsátások a Krupp cégnél?

– Voltak bizony.

– Önt szerencsére ez nem érintette, de mi történne, ha elveszítené munkahelyét?

– Egy esztendeig az államtól, vagyis a munkaügyi hivataltól megkapnám nettó jövedelmem hatvannyolc százalékát. Ha ezután sem találnék munkahelyet, vagy a hivatal nem tudna kiközvetíteni, ötvennyolc százalékos segélyt adnának.

– Azaz fele fizetést.

– A munkaügyi hivatal kötelezően értesít, ha akad megfelelő munka, de ha az én szakmámban nem lenne kereslet, fedezi átképzésemet. Tegyük föl, azért kerültem utcára, mert a cég fizetésképtelen lett és adósom maradt az utolsó havi bérrel, a hivatal ezt is pótolja.

Ránéztem az asszonyra: vajon ezt a levonást is sokallja?

Állástalanok a munkaügyi hivatal bonni kirendeltségén: itt kapnak tájékoztatást a szabad munkahelyekről

Már tudniillik a munkanélküli-biztosítást. A fejét rázta, ezt nem. A munkanélküliség komor árnyként lebeg az ország fölött. Kintjártamkor 900 000-nél tartott, hamarosan a millió fölé emelkedett a szám, s a távlatok sem biztatnak sok jóval: 1980-ra sem csökken lényegesen, még ütemes gazdasági növekedés esetén sem. Derűlátó szakemberek 1990-re jósolták a teljes foglalkoztatottság helyreállását. Néhány évvel ezelőtt, 1973-ban kitört Nyugaton a gazdasági válság és áthúzódott a következő két esztendőre is; 1976-ban megkezdődött a lassú föllendülés, legalábbis az NSZK-ban, de ahogy körülnéztek, csodálkozva látták, hogy a vállalkozók beruházási kedvének növekedése s a termelés emelkedése nem csökkentette a munkanélküliséget. Pedig éppen az volt a hallgatólagos megállapodás a szak-

szervezetek és a munkáltatók között, hogy az előbbiek mérséklik követeléseiket, ezáltal csökken az üzemek önköltsége, javul exportképessége, nő a vállalat haszna, tehát jut befektetésre, új munkahelyek létesítésére. Mi történt? Becsapták volna a munkásokat és a tisztviselőket? Nem hiszem, hogy tudatos félrevezetés történt volna, inkább úgy vélem, hogy még a sok közgazdasági tudományos kutatóintézet sem számíthat ki mindent előre.

Két fő oka van a munkanélküliségnek. Az egyik a hagyományos, a közismertebb, amely akkor áll elő, ha kevesebbet lehet eladni a hazai vagy a külföldi piacon, s így csökkentik a munkahelyek számát, elbocsátanak embereket. Elméletben az elbocsátottakat akkor veszik vissza, amikor ismét nő a kereslet, ha beindítják a leállított gépeket, a bezárt üzemrészeket, vagy az újfajta igényeknek megfelelő új munkahelyeket létesítenek. Ha ez törvényszerűen mindig így alakulna, talán nem is lenne olyan nagy az ijedtség. De mivel magyarázható, hogy 1976-ban szépen fejlődött az NSZK gazdasága, 5,6 százalék volt a növekedés – a következő esztendőben lanyhult ugyan, de még így is megközelítette a 4 százalékot –, a munkanélküliek száma mégis a millió körül mozgott? Természetesen nem úgy alakult ez ki, hogy mindenki, aki munkahely nélkül volt az év elején, így is maradt az esztendő végéig. Az átfogó szám különös jelenséget takar: 1976-ban 960 000 új munkahelyet létesítettek, de 1 300 000-et racionalizáltak. Az I. G. Metall, a vasasszakszervezet tanulmányt tett közzé a jelenségről, s ebben a következő olvasható: „A technikai haladás a kapitalizmus történetében először több munkahelyet semmisít meg, mint amennyit ezzel párhuzamosan teremt." Először, vagy nem először? Annyi bizonyos, hogy jó ideje sok a panasz erre a technikai racionalizálásra.

Mutattak egy lapocskát: öt milliméter hosszú, négy milliméter széles piciny szerszám, amely a következő másfél évtizedben nagyon sok munkahelyet tesz majd tönkre. „A munkahelyfaló". A kis integrált áramkörök (a mikroprocesszorok) a miniatürizált számítógépek lelkét adják, és csodákra képesek. Darabja mintegy húsz dollárba kerül, és olyan memóriakapacitása van, mint az első harmincöt tonnás IBM számítógépnek, amelyért egymillió dollárt kértek. Teljesen automatizált gépsorokat vezérelnek, és a vasasszakszervezet számításai szerint a segítségükkel végrehajtandó ésszerűsítés következtében például a Siemensnél

200 000-ről 150 000-re csökken majd a létszám. Feltételezik, hogy egyes iparágakban egész szakmák válnak fölöslegessé. A finomműszerészeké, a szerszámkészítőké.

Mivel a korszerű karórák már nem ketyegnek, hanem apró integrált áramkörökkel és kvarccal működnek, az óraiparban dolgozók száma harminchétezerről tizenhétezerre csökkent. A gépkocsiipar (emlékezzünk, rá hivatkoznak azok, akik az autózás és az autógyártás korlátozás nélküli növelését követelik) ma még munkaerőt keres, de fölkészül arra, hogy robotokat alkalmazzon. A Volkswagen Műveknél az említett apró alkatrész segítségével vezérelt készülékekkel hegesztenek össze és festenek karosszériarészeket ember közreműködése nélkül. Nyolcvanöt automata háromszázötven szakmunkást tesz fölöslegessé. Egy japán cég százmillió dolláros költséggel olyan autógyárat akar építeni, amelyben mindössze tíz ember dolgozik. A robotok megjelennek az irodákban is. Egy hamelni takarékpénztárban az elektronikusan vezérelt gép valamennyi formalevelet elkészíti, kétszázötven tisztviselőt pótol.

Valamikor megbűvölten olvastam ezekről a távlatokról: az automaták leveszik az ember válláról a munka terhét, s lehetővé teszik, hogy más elfoglaltságokat keressen. Most azonban, hogy itt vagyunk az automatizálás küszöbén, kissé félelmetesnek hat az egész. Az NSZK-ban pedig megkondulnak a vészharangok: a gép az embert fenyegeti. „Nem leszünk géprombolók" – mondják ennek ellenére a szakszervezetek. De mitévők legyenek? Lehet, hogy a jövő évezredben már semmi gondot sem okoznak ezek a néma, robotok vezérelte üzemek, de ma még a tudomány és a technika a csodálat mellett félelmet és riadalmat is keltenek. Ez a társadalom nem tudja követni a technika szédületes haladását.

Gondolkodnak, spekulálgatnak. Az egyik reménysugár Afrikából, Ázsiából és Latin-Amerikából jön. E földrészeken még beláthatatlan ideig növekednek a szükségletek: mosógép, autó, traktor, iskola, kórház, gyár, szakember. Ha valahogy meg lehetne szervezni a tartós és széles körű cserét – mondják a szakértők –, hosszú időre mindenkinek lenne munkája a fejlett tőkésországokban. A szakszervezetek nézete szerint növelni lehetne a belső piacot is, bővíteni a szolgáltatásokat, fejleszteni az iskolahálózatot. Bajorországban 1977-ben átlag negyvennégy gyerek ült egy tanteremben. Sok. Ha növelnék az osztályok számát, állás-

hoz jutna az a háromezer pedagógus, aki hiába keresett munkahelyet.

Mindez csak távlati elképzelés, a munkanélküliek azonban most akarnak állást, s ezért további megoldások után kutatnak a kormány emberei és a közgazdászok. Elméleti megállapítások szerint a heti munkaidő egyórás csökkentésével 600 000–700 000 embert lehetne elhelyezni. (Helyes, mondják erre a munkáltatók, de a kevesebb munkáért nem fizetünk ugyanannyi bért.) Az évi szabadságidő növelése öt nappal félmillió munkahelyet szabadítana fel. (De fizetett szabadságról lévén szó, ki fedezze ennek költségeit?) A nyugdíjkorhatár leszállítása is kínálna valamilyen segítségfélét. (Vajon nem elég súlyosak-e így is az állam terhei – hangzik az ellenvélemény –, nem adósodott-e el eléggé a nyugdíjköltségek emelkedése miatt?) Ma már a szocialista tervgazdálkodás sok ellenfele is hümmögve mondja: a piacgazdálkodás, a kereslet-kínálat játéka önmagától aligha fogja megoldani ezt a gondot.

Mint látni, a munkanélküliségnek két fő oka van. Az egyik a hazai vásárlókedv és -képesség csökkenése, valamint a nyugati partnerek súlyos helyzete; a másik ok: a munkahelyek eltűnése. A vállalkozók tiltakoznak a nekik szegezett vád ellen, hogy „elracionalizálják" a munkahelyeket. Azt mondják, a technikai fejlesztés, a korszerű gépek beállítása növeli a termelékenységet, az exportképességet, csökkenti az önköltséget (miért nem érezhető ez? miért nőnek mégis az árak?), és legalább azoknak a helyét biztosítják, akiket nem bocsátottak el. Ott pedig, ahonnan az új gépeket, műszereket vásárolják, nő a munkahelyek száma. Az érvek és az ellenérvek hullámverése közepette riasztó a tény: a tartós munkanélküliség. A statisztika szerint 1976-ban az összmunkahelyek száma az NSZK-ban nyolcszázezerrel volt kevesebb, mint 1973-ban.

Mühlheim an der Ruhr fölött azonban derűs az ég, G. B.-nek van munkája, nem fenyegeti elbocsátás. Kitűnő szakember. A helyet keresők nagyobb része szakképzetlen vagy alacsony képzettségű munkás, őket éri elsősorban a baj.

– A kormány – mondja G. B. – igyekszik küzdeni ez ellen.

Ő és felesége egyetértenek abban, hogy a mostani kormány mégiscsak jobb, mint a régi.

Politizálunk egy keveset.

– Milyen újságot olvas?

– A *Neue Ruhr-Zeitung*ot. Szociáldemokrata lap. Néha a katolikus újságot.

– Vallásos?

– Nem vagyok éppen vallásos, de fizetem az egyházi adót.

– Tagja valamelyik pártnak?

– Nem, egyiknek sem.

– A szociáldemokratákkal rokonszenvezik?

– Igen.

– Rájuk szavazott tehát. Miért?

– Sok hasznosat tettek, amióta hatalmon vannak. (A feleségére néz.) Igaz, levonják az adót, de adnak is valamit. A gyerekek ma már ingyen tankönyvet kapnak, évi bérlet jár annak, aki három kilométernél távolabb lakik a munkahelyétől. A szociáldemokraták vezették be a családi pótlékot. Tíz évvel ezelőtt nem láttunk munkásgyerekeket a főiskolákon, ma már vannak ott is.

– A szakszervezet?

– A bizalmitestületben dolgozom.

– Erős a szakszervezet?

– Az. De én nem vagyok híve a túl erős szakszervezetnek.

Csodálkozva nézek rá.

– A szakszervezet ne legyen se túl erős, se gyönge. Nem jó, ha bármelyik csoport, párt, szervezet túlságosan megnő és egyeduralomra törekszik. Legyenek egyensúlyban.

Ismerős gondolatok, sokszor hallottam, olvastam őket, mégis meglepett, amikor munkás szájából hangzottak el. Azt is mondta G. B., hogy ne legyen minden munkás szakszervezeti tag, mert ez is átbillentené a mérleg nyelvét. Tovább haladtam ezen a nyomon.

– Szeretne tőkés lenni?

Most ő tekintett rám csodálkozó szemekkel.

– Sosem jutott eszembe, de azt hiszem, nem szeretnék tőkés lenni. Miért kérdi?

– Olvastam a gyárosok egyesületének új javaslatát arról, hogy a munkások is részesüljenek a tőkéből, részvények formájában vagy más módon, érezzék magukat társtulajdonosoknak.

– Ilyesmi már évek óta létezik. Valamikor kibocsátottak munkásrészvényeket. Érvényben van a vagyonképzési akció is. A cég évi 624 márkát ad mindenkinek, ezt hosszú távra letétbe kell helyezni, s az állam nagy kamatot biztosít

hozzá. Voltaképpen arról van szó, hogy a pénz romlása nem érinti ezt az összeget. Kedvezményes takarékosság, de ettől még senki nem lesz kapitalista.

Megfordítva szegezem neki a kérdést.

– Helyesli-e, hogy hazájában vannak tőkések?

– Nem helyeselném az államosítást, legyen szabad verseny a piacon. De a nagy jövedelmi különbségek azért tűnjenek el, a menedzserek évi kétszázezer-háromszázezer márkás jövedelme igazságtalan. Az sem jó, hogy a béreket évenként százalékosan emelik, akinek nagyobb a bére, annak többel emelkedik, és így egyre nő a különbség az emberek között. Ha egy munkásnak eddig ezer márka havi bére volt és a másiknak kétezer, a különbség a kettőjük jövedelme között ezer márka, öt százalékos általános emelés esetén ez a különbség már ezerötven márka lesz.

Lassan kezdett kialakulni bennem a kép erről a rokonszenves és őszinte emberről. Érződik rajta a szociáldemokrata nevelés, még akkor is, amikor olyasmit mond például a szakszervezetek hatalmával kapcsolatban, ami nem felel meg a párt álláspontjának. Mégis ez az egyensúly-elmélet, mondhatni egyensúly-illúzió, jellegzetesen a szociáldemokrata nevelés hatása. G. B. voltaképpen azt mondja, hogy gyáros és munkás, vállalat és szakszervezet, párt és párt éljen szépen egymás mellett, senki se kerüljön a másik fölé, érvényesüljön mindenkinek az érdeke. Az olyanok, mint ő, abban a meggyőződésben nőttek fel, hogy ami Keleten van, az jobbára rossz, amit a régi kapitalizmus produkált, az sem jó. Valami harmadikat kell keresni, amelyben ez az ideálisnak hitt egyensúly valósul meg.

Elbúcsúzom Mühlheim an der Ruhr-tól. Férj és feleség a kapuban állva integetnek. Furcsa. Ez a munkás nem akar munkáshatalmat, és nem törődik azzal, vagy nem is tudja, hogy tőkéshatalom alatt él. Még látni a csinos házat, a Fordot a kerítés mellett. Vajon csak addig vélekednek így, amíg a ház és a kocsi meglesz?

OLVASÓLÁMPA A KOCSIBAN

Divatba jött az olvasólámpa az autókban. Nagy, fekete kocsik, messziről látni, hogy valamelyik vállalat igazgatója jár velük, vagy a vezető menedzsergárda tagja. A hátsó ülés fölött annyi fény, amennyi az olvasáshoz elég. Minden

járókelő láthatja, hogy aki benne ül – dolgozik. Még az esti órákban is az üzlettel foglalkozik, nem terpeszkedik szivarozva, gőgösen, ahogyan a kapitalistákat általában ábrázolni szokták. Az olvasólámpa ott van a kocsiban és ég, akár van kedve dolgozni az utasnak, akár nincs, akár valóban sürgős dolgokat intéz még útközben is, akár csak úgy tesz, mintha el lenne foglalva. A vállalkozók új képet akarnak rajzolni magukról.

Különös, olykor kideríthetetlen okai vannak egy-egy divathullámnak. Ki tudja, miért terjedt el a fiatalok között a szakállviselet, miért éppen az adott időpontban vette át a miniszoknya helyét a midi? Az autóban elhelyezett olvasólámpa azonban jól megmagyarázható okokból lett divattá. Nem vonom kétségbe, hogy egyik-másik vállalkozó valóban dolgozik a kocsiban, de a lámpamódi mégsem ezért terjedt el. Ma már nem a részvényszelvényt vágó here a jellegzetes vállalkozói típus, az ilyen fölött elszállt az idő. A mai tőkés vállalkozók dolgoznak és gondolkodnak. Saját sorsuk, jövőjük felől is.

Az olvasólámpa-divatra olyasvalaki hívta fel figyelmemet, aki maga is a csúcson tevékenykedik: Z. A., a Krupp cég vezető tisztviselője. A cégnek (azóta talán már teljesen lebontott) esseni központjában beszélgettünk, tehát az egyik legnevezetesebb tőkés fellegvárban. Z. A. a jó menedzserek példája, sokat dolgozik, figyel a világra, kiismeri magát a politika útvesztőiben, megérti az idők szavát, de meg akarja védeni a múltból mindazt, ami nekik lényeges.

– A vállalkozóról alkotott kép az utóbbi időben elromlott.

– Miért, régebben kedvezőbb volt? – igyekszem lepleizni az iróniát.

– Hogyne. A háború után, az újjáépítés időszakában a vállalkozók nagyobb tekintélyt élveztek. Beindították a gyárakat, újakat hívtak életre. Grundig, egy ismeretlen kis kereskedő egyszerre milliószámra kezdte ellátni a vásárlókat olcsó rádiókkal és magnetofonokkal, Krupp is megjelent háztartási gépeivel. Az élet gyorsan javult, és ez nem volt hatástalan az emberekre.

– Mi okozta a változást?

– A hatvanas évek közepére teszem a fordulat kezdetét. A jólét természetessé vált, de kezdett lassulni a fejlődés, a gazdasági válság jelei mutatkoztak. Talán ami a legfontosabb, az élelmiszer- és a ruha-, a hűtőgép- és az autóigény

A Villa Hügel, a Kruppok hajdani rezidenciája. A család kezéből kicsúszott az irányítás, de a nevezetesebb összejöveteleket a vállalat máig is itt rendezi

kielégítése után a figyelem a társadalmi reformok felé fordult. A mai vállalkozónak tehát már nem elég, ha az üzemet vezeti és fejleszti. Tudomásul kell vennie a társadalmi változásokat, és le kell bontania maga körül az elszigeteltség falát.

– Ez az elszigeteltség és a kedvezőtlen kép összefügg egymással?

– Részben a százharminc éves kommunista, anarchista agitáció táplálta a karikatúraképet „a kapitalistáról", az ellenszenves cilinderes, szivaros megjelenítést. De nemcsak erről van szó.

Itt kezdett igazán érdekessé válni, amit mondott. A panasz, hogy a tőkést igazságtalanul vádolják, holott szereti a virágot és csupa jót tesz munkásaival, nem új. De most ez a panasz csak úgy mellékesen hangzott el, Z. A. inkább önbírálatot mondott.

– Szorosabb kapcsolatot kell tartanunk a külvilággal. Ott, ahol a főnök sűrűn megjelenik alkalmazottai között, tehát közel kerül hozzájuk, ahol elveszíti titokzatos hatalom jellegét, ott így beszélnek: „No lám! Egészen derék fickó az öreg!" De nemcsak egy-egy cégen belül szükséges ez. Kevés vállalkozó ül, szólal fel, jelenik meg, fejti ki véleményét a parlamentben.

Közbeszólok:

– Nem hiszem, hogy a személyes kapcsolat, a megjelenés változtatna valamit a gazdasági rendszeren.

Z. A. véleménye szerint ez csak az egyik mulasztásuk, csak külső jele valamilyen nagyobb hibának.

Nemcsak a Krupp-központban hangzottak el hasonló beismerések. Az egyik olajhatalom, az Esso nyugatnémet vállalatának elnöke, a háború után feltűnt menedzsergeneráció viszonylag fiatal tagja előadást tartott Münsterben az ipari és a kereskedelmi kamara tagjai előtt. Szemükre vetette, hogy egyoldalúan, tisztán gazdasági feladatnak fogják fel hivatásukat, és engedték, hogy az örökké nemet mondó, a változásokat ellenző, csak az érdekeiket hajhászó vállalkozók szerepébe kerüljenek; akik gátat emelnek az új társadalmi célokkal és követelésekkel szemben.

Ki kergette bele őket ebbe a szerepbe? Ki akadályozta meg, hogy a társadalmi követelésekre igent mondjanak? Ez nem derült ki, de a lényeg mégiscsak az, hogy az Esso-elnök megmosta a fejüket: a jövőben tessék rugalmasabbnak lenni.

Bányásztelepülés Stoppenbergben, a Ruhr-vidéken

Z. A. mondja:

– Akár elismerjük, akár nem, alapvető változások előtt áll a vállalkozói szabadság.

Egyelőre nem derül ki, milyen szabadságról van szó.

– Itt az utolsó pillanat, értse meg minden vállalkozó, fel kell adnia csak szakmai kérdésekre szorítkozó érdeklődését, nemcsak a részvényesek évi közgyűlésének tartozik felelősséggel, hanem az államnak és a társadalomnak is.

Z. A. az ipari és a bankvezérkar éber és rugalmas szárnyának véleményét fejezi ki. Nemrég megjelent leghíresebb bankárjuk, Hermann Josef Abs könyve, amelyet 75. születésnapja és nyugdíjba vonulása alkalmából adtak ki. Felháborodhatnék, hogy közrebocsátják a háborús bűnökkel gyanúsított Abs könyvét. Az idős úr mint a Deutsche Bank

és több más vállalat felügyelő bizottságának elnöke, illetve tagja vonult nyugdíjba, de hasonló tisztségeket töltött be a háború előtt és alatt is, olyannyira, hogy az amerikaiak kezdeti ügybuzgalmukban fölvették őt a háborús bűnösök listájára. Később valahogy lekerült a lajstromról, David Rockefeller pedig „a német bankvilág nagy öregjének" nevezte. Egyszer megkérdezték Abstól, hogy annak idején miért ment át egy jól jövedelmező magánbanktól az állami pénzintézethez, ahol előző fizetésének csak a felét kapta. A magánbank – válaszolta az ünnepelt – kis templomi orgona volt, a Deutsche Bank pedig minden igazi művész vágyálmát, a nagy, csodálatos Dóm orgonáját testesítette meg. Prózai nyelvre lefordítva: a hatalmat.

Valóban megtanult játszani valamennyi regiszteren. Ezt mostani könyve is bizonyítja. Z. A. szavaihoz hasonló Cassandra-figyelmeztetés cseng ki írásából: „A magánvállalatot a társadalom hosszú távon csak akkor fogadja el, ha bebizonyosodik, hogy a vállalati nyereség megfelel annak a haszonnak, amelyet a társadalomnak hajt." S mi több: „A világ nem fog örökké úgy táncolni, ahogy a magánvállalatok fütyülnek, csak ha a vállalkozók felelősséget éreznek a társadalom egésze, minden munkatársuk, minden vásárló, szállító, sőt versenytárs, hitelező s végül a részvényesek iránt." Tehát mindenkire gondolni kell. Végül ugyanoda lyukad ki, ahová a már idézett vállalkozó és menedzsertársa: forduljanak a vállalkozók a társadalmi problémák felé.

Sok helyről hallható a riadó hangja, pedig a Német Szövetségi Köztársaságban nincs jele a nagyobb változásoknak. Miért ez a riadalom? A svájci St. Gallenban a menedzserek nemzetközi tanácskozást tartottak, és itt is kimondták, hogy a vállalkozó nemcsak üzletember, hanem egyben politikai személyiség is, illetve azzá kell válnia, ha „biztosítani akarják a gazdasági, következésképpen a politikai szabadságot". Itt ismét elhangzott a már ismert, mondhatnám, klasszikussá vált fél-önbírálat: a múlt század kapitalizmusa valóban gyalázatosságokat művelt, visszaélt a korlátlan szabadsággal. Marxnak akkor igaza volt a kapitalizmus bírálatában, a marxistáknak viszont ma nincs igazuk. A háború után olyan „modern, szabad gazdasági rendszer" alakult ki, amely többé már nem nevezhető kapitalizmusnak, és aki ezellen támad, magát a társadalmi szabadságot fenyegeti.

Ez eddig ismert gondolatmenet. De milyen következte-

Knapsack, ipari település Köln közelében. A mérges kigőzölgés, a rossz szag, a lárma és a robbanásokból eredő üzemi balesetek tömeges elköltözésre késztetik a családokat

tést vonnak le ebből a menedzserek önmagukra nézve? Helyesebben szólva olyan menedzserek, mint Z. A. vagy az Esso elnöke. Mások ők, mint az ötvenes években működő elődeik, hajlékonyabbak, ravaszabbak, okosabbak. A marxizmussal szemben egyetlen orvosságot látnak: társaikat önmegtartóztatásra intik, ne csak egyéni érdekeikkel törődjenek, mert – és most érdekes formula következik – ha akadályozzák a társadalmi reformokat, visszaesnek a régi kapitalista gondolkodásmódba, és ürügyet szolgáltatnak azoknak, akik ezt a mai új szabad rendszert kizsákmányoló rendszernek merészelik nevezni. Az ilyen vállalkozó maga is Marx újjáélesztői közé tartozik.

Lelki szemeimmel látom, amint a St. Gallen-i figyelmeztetés hallatán ijedten vagy legalábbis csodálkozva állnak a sze-

gény tulajdonosok, igazgatók, felügyelő bizottsági elnökök, részvényesek: mit tegyenek? Nyilván igyekeznek mindent elkövetni, hogy ne váljanak „Marx újjáélesztőivé", sokan közülük talán hallgatnak a St. Gallen-i intelemre: „Ezt a gazdasági rendet úgy kell védeni, hogy másoknak is védelemre érdemes legyen." Különben – és ismét utalnak a Damoklész-kardra, amely e gazdasági rendszer fölött lebeg – a vállalkozó maga rekeszti ki magát a jövő politikai rendszerének kialakításából.

Olvastam Peter von Siemensnek – a családról elnevezett óriásvállalat felügyelő bizottsága elnökének – beszédét, amely szinte összefoglalta mindazt, amit Z. A. és mások elmondtak. Fölvázolta a rugalmasságnak és a hatalom megtartásának stratégiáját. Nemcsak üzletemberek ezek a menedzserek. A Siemens cég európai mértékkel mérve maga is egy birodalom, és vezetői a politikus szemével is nézik a világot. Úgy látszik, a vállalkozótársakra ráfér a figyelmeztetés, de még inkább ösztönöz az ilyen riadókra a növekvő nyomás: nemcsak a kommunisták tartanak ki szilárdan az osztályharc mellett, a gazdasági nehézségek láttán időnként a szakszervezetek is keményebb hangot ütnek meg, a Szociáldemokrata Párt balszárnyán pedig egy ifjú vezető kereken kimondta, hogy a jobboldal pártjai az osztályellenséget képviselik.

Peter von Siemens idézi Marx szavait: „Világ proletárjai, egyesüljetek!", majd óvatos formában átalakítja a maga céljaira: „Valamennyi társadalmi terület vállalkozói, teljesítsétek feladatotokat!" Sürgősen hozzáteszi, hogy szerinte a vállalkozói kar nem képvisel külön osztályt, hanem „a pluralista társadalom sajátos hivatásrétegét alkotja". De még így is, az ő megfogalmazásában is félreérthetetlen fölhívás ez közös fellépésre, együttes tevékenységre, összefogásra a vállalkozók, tehát a tőkésosztály tudatának továbbfejlesztésére.

A tőkés tudattal egyébként soha nem volt nagy baj, működött a maga törvénye szerint. De Abs és Siemens bizonyos józan korlátokat állít saját ügyük védelmére. Ezt mondják: a szociális piacgazdaság alapjában jó, de egy-egy részterületen alkalmazkodnia kell a változó körülményekhez. Ilyen alkalmazkodás a szociális juttatások rendszere vagy az igen költséges környezetvédelem. Siemens is tetszetősebbé akarja varázsolni a vállalkozókról alkotott képet,

hadd tudja meg a világ, mennyire szívükön viselik az ország gondjait.

Van azonban Siemens mondanivalójának más része is: vegyen részt a vállalkozó közvetlenebbül, személy szerint is a hatalom gyakorlásában. Statisztikai adatokat említ, melyek szerint a parlamentben a képviselők között csak tizenhárom százaléknyi az önálló kis- vagy nagyobb vállalkozó, csaknem negyven százalék a köztisztviselő, a többi szakszervezeti funkcionárius. Megtévesztő statisztika, a szakszervezeti funkcionáriusok között vannak kereszténypártiak is, de a döntő az, hogy a parlamentben ülők abszolút többsége a fennálló társadalmi rend híve, a vállalkozóknak ebből a szempontból semmi okuk az aggodalomra. Siemens mégis elégedetlen. Előretekint. Hátha egyszer radikalizálódnak a szakszervezetek, keményebbek lesznek, harcosabbak. Itt-ott már most is követelik az erélyesebb állami beavatkozást. Siemenst idézem: „Egy magasan fejlett ipari országban nem lenne jó, ha az állam mind több vállalkozói feladatot venne át, ha ezeket a vállalkozói döntéseket központosítanák."

A cég példával jár elöl, beküldi embereit a hatalom gyakorlásának kis és nagyobb központjaiba. Mintegy négyszáz jól képzett munkatársuk különböző politikai feladatot lát el: hárman ülnek a bonni parlamentben, hatan a tartományiakban, tizenkilenc polgármesterként és háromszázötven a helyi tanácsokban működik. Közben kapják a cégtől teljes fizetésüket, s ha egyszer nem választják újra őket, visszajönnek dolgozni, munkahelyük biztosított.

Z. A. kötekedik:

– Megkérdezte G. B.-től, hogy akar-e tőkés lenni?

– Megkérdeztem. Nem akar. De vajon megkérdezték-e már önök a lakosságot, hogy akarnak-e tőkéseket? – vetettem ellene nem valami szerencsésen.

– Megkérdeztük. Minden választáson, és általában mindig egyértelmű választ kapunk. Olyan pártokra szavaznak, amelyek a fennálló rendszert kívánják.

– Akkor miért fúj riadót az Esso elnöke, Abs bankár, a St. Gallen-i menedzsergyűlés?

– A jövő lehetőségeiről, veszedelmeiről van szó. Az 1973-as olajválság idején döbbentünk rá arra, hogy másképpen is alakulhatnak a dolgok, ha gazdaságunk egyszercsak nem fog virágozni, a lakosság körében megindul a

radikalizálódás, és ez végső soron a mai rendszert fenyegetheti.

Hol helyezzük most már el ezt a jelszót, amelyet a jobboldal kiadott, és amely, akár használják a jövőben, akár nem, kifejezi véleményüket: „Szabadságot, vagy szocializmust!"

Bizonyos szociális biztosítékokat, mint a munkanélkülisegély, a betegbiztosítás, a vállalkozói kar és a politikai jobboldal is szükségesnek tart. Kérdés – és ebben megoszlanak a vélemények –, meddig menjenek el, meddig engedjék érvényesülni az állam vagy a szakszervezet ellenőrzését. A rugalmasabb vállalkozók és ennek megfelelően a politikai jobboldal mérsékeltebb szárnya messzebbre hajlandó elmenni, illetve szükségesnek tartja az engedékenyebb magatartást, míg mások szűkkeblűek. Voltak olyan kereszténydemokrata politikusok, akik csak ímmel-ámmal, választási frontjuk egységéért fogadták el és használták ezt a jelszót. Tudták, hogy ezzel annak a vádnak teszik ki magukat, hogy reakciósok, merevek, örökké nemet mondók. Mások viszont a dominójelenség érvényesülésétől, a láncreakciótól tartanak: ha túl sok jogot engednek ki a kezükből, ha túl sok hatalmat engednek át a szakszervezeteknek, túl nagy hatáskört (természetesen az ő mértékükkel mérve) az államnak – ki tudja, milyen, nekik nem tetsző erők veszik egyszer át ezt az államot. Csak Olaszországra kell nézni, ahol a kommunisták a hatalom küszöbére léptek...

Ilyen tőkésgondok is vannak az NSZK-ban.

AZ ÜVEGZSEB

Új jelenet. Villa Hügel, az egykori Krupp-rezidencia. A parkban formaruhás zenekar játszik, az ősi fák alatt elegáns hölgyek és urak, jól öltözött egyszerűbb emberek haladnak befelé a kapun. A szokásos jubileumi ünnepséget tartják azok tiszteletére, akik negyedszázada vagy régebben állnak a cég szolgálatában. Miután a vezetőket a hagyományos behízelgő modorban, a többi megjelentet családiasan üdvözölték, és a felügyelő bizottság elnöke beszámolt az esztendő eredményeiről, az üzemi tanács elnöke, vagyis a hetvenezres vállalat dolgozóinak képviselője szólalt föl.

H. E.-t első pillantásra inkább öregebb szakinak nézné az ember, aki ünneplőbe öltözött. Valójában a vállalat tisztviselője volt, innét került erre a posztra. Beszédében nem

A nagyvárosokban virágzik a lakbéruzsora. A kölni Venloer Strasse 497. sz. alatt hatan laknak a tizennyolc négyzetméteres szobában. A tulajdonosnő ezért személyenként havi 120 márkát kap tőlük

volt alázatosság, érezni lehetett, hogy nemcsak a jelenlevőkhöz szól, számít arra, hogy hetvenezren figyelik, amit mond.

Csökkentsék az adminisztratív létszámot – követelte –, szüntessék meg a vízfejet, ésszerűsítsék az irányító apparátus munkáját. De ezután még ennél is fontosabb témát érintett: a munkanélküliségét. Két esztendővel ezelőtt ugyanezen a helyen megkérdezte: mit tesz a cég a munkahelyek biztosításáért? Azóta sem kapott választ, hacsak az elbocsátások nem adták meg a feleletet. Mind nagyobb a nyugtalanság és a bizonytalanság az emberek között, s bár ő, H. E. tudja, hogy nincs abszolút munkahelybiztonság (felemelte a hangját), az egyén sorsát mégsem szabad kiszolgáltatni a vakvéletlennek.

Bizonyosan volt sok munkás, aki ezt a beszédet az üzemi lapban olvasva vagy hírét hallva, elégedetten bólintott:

a mi Herbertünk jól odamondogatott. Valóban, a régi időkben nem hangozhatott el ilyen beszéd a munkások képviselőjének szájából ebben a teremben. Méltányos is, amit követelt, s a cég vezetői mégis nyugodtan mondhatják rá: a mi emberünk. A vállalatot akarja erősíteni, fenntartani úgy, ahogy az ma áll.

Megkérdeztem H. E.-t, mi a véleménye arról a törvényről, amely beleszólási jogot biztosít a munkások képviselőinek az üzem vezetésébe (bár a tulajdonos vagy a részvényesek fölénye így is megmarad). Kitérően válaszolt. Majd meglátják, ha kipróbálták. Tartózkodó volt, vigyázott minden szavára, éreztem, nem akarja, hogy bármilyen megjegyzése úgy tűnjék, mintha szemben állna a céggel, mintha itt nekünk kettőnknek (nekem, egy kommunista országból jöttnek, neki, a szociáldemokrata funkcionáriusnak) együtt valami bírálnivalónk volna a vállalattal vagy különösen a rendszerrel kapcsolatosan. Ő volt a legzárkózottabb mindazok közül, akikkel ennél a vállalatnál beszéltem.

Hadd vessem itt közbe, hogy találkoztam sokkal barátságosabb, közlékenyebb, mi tagadás, okosabb üzemi tanácselnökökkel is.

K. G., a müncheni BMW autógyár üzemi tanácsának elnöke korábban lakatos volt. Most szép irodában fogad: előszoba, titkárnő, hosszú tárgyalóasztal. Alázatosan bokázó fotós jött be, lefényképezett bennünket az üzemi újság számára.

– Nemrég a *Pravda* tudósítója járt nálam – jegyezte meg K. G. csak úgy mellékesen.

Ez az épületrész az övé. Húsz tisztviselővel dolgozik, a törvény értelmében a cég fizeti őket. Személyi ügyekkel, munkavédelemmel, a munkakörülményekkel foglalkoznak. K. G. magabiztos és jól tájékozott. Ismeri a vállalat ügyeit, foglalkozik a hazai és a nemzetközi autópiac helyzetével, a BMW kocsik eladhatóságával. Beszélgetésünk előtt néhány héttel több gyári vezető társaságában maga is részt vett egy svájci tárgyaláson. Ott ül a felügyelő bizottságban, a cég legfelsőbb ellenőrző szervében.

– Ha valamit ellenzek, az igazgatóság nem erőlteti.

Vajon mit szokott ellenezni? Próbálgatom, kóstolgatom.

– Mi a véleménye a munkások beleszólási jogáról?

– Nagyon helyes, de paritásra (vagyis arra, hogy a részvényesek és a munkások fele-fele alapon kapjanak helyet

Wiesbaden, Nerostrasse 42. A lakásokkal üzérkedőknek, nyerészkedőknek szól a felirat: ki a spekulánssal!

Szociális segélyre várva. Több mint kétmillió nyugatnémet család él állam segélyből

a felügyelő bizottságban) még nem érett meg a helyzet. Még nevelni kell a munkásokat.

– Helyeselné az államosítást?

– Mire jó az államosítás? Akkor is gazdaságosan kellene termelni, így is.

Újabb próba:

– Mi lenne a véleménye, ha a vállalati felügyelő bizottságban a vasasszakszervezet központjának képviselője is helyet foglalna?

Fanyalogva válaszol. Köti a szociáldemokrata pártfegyelem, de a javaslat nem tetszik neki. Hadd tegyem hozzá, hogy a vállalkozóknak sem.

– Nem bánnám, de jól megnéznénk, kiket küldenek azok onnan felülről.

Végül a párt balszárnyán álló és az ideológiai kérdéseket feszegető fiatalokról érdeklődöm:

– Mi a véleménye az ifjúszocialistákról?

Pulykavörös lesz.

– Ismerjük a diák urakat! Ide be nem teszik a lábukat!

Ennyi kérdezősködés elég is volt. Előttem állt egy szociáldemokrata üzemi funkcionárius, aki – anélkül, hogy pártja irányvonalát sértenie kellett – azonosul a vállalattal. Miért? Minden bizonnyal szép fizetése van, de azt hiszem, nem ez a legfontosabb ok. A gyár vezetői mindenbe beavatják, a vezetés részesévé teszik, bizonyos értelemben maguk közé emelik, átplántálják belé szemléletüket. S mivel K. G. pártja is azt tartja, hogy a fennálló tulajdonviszonyokat nem kell érinteni, ő maga nagyjából elégedett a helyzettel, legalábbis amíg a konjunktúra tart.

Találkoztam azonban olyan üzemi funkcionáriusokkal, akik nem a céggel, hanem csakis a munkásokkal azonosultak. Ők sem kevésbé határozottak, de főnökeik nem viszik őket Svájcba tárgyalni.

Szerencsém volt, éppen elnökségi ülést tartott Düsseldorfban a Német Kommunista Párt, s így nem kellett városról városra utaznom, hogy O. M.-mel, a Hoesch acélgyár, H. V.-vel, a hannoveri Azeller–Bähnecker vegyipari üzem és W. O.-val, az ugyancsak hannoveri Behrsdorf vegyipari gépgyár üzemi tanácsának elnökével találkozhassam. A Szociáldemokrata Párt vezetői elutasítanak minden kapcsolatot, mindennemű párbeszéd kezdeményezését a kommunistákkal, de az üzemekben, főleg a Ruhr-vidéken, más a helyzet. Az erélyes, okos kommunistákat

Fiatalok a Német Kommunista Párt (DKP) központi lapját, az Unsere Zeitet árulják

a munkások beválasztják az üzemi tanácsba. S a párt éppen itt, a gyárakban a legerősebb, ha taglétszám tekintetében nem veheti is föl a versenyt a Szociáldemokrata Párttal, híveinek aránya azonban itt nagyobb, mint országos átlagban.

A bérekről érdeklődtem. H. V. kis számológépet vett elő a zsebéből, ennek segítségével tájékoztatott a helyzetről.

– Mit követelnek? – kérdeztem.

– Nehéz a helyzet. Az emberek aggódnak, féltik munkahelyüket, a vállalkozók pedig erre az aggodalomra építve bátrabban mondanak nemet. Az aggodalom egyik jele, hogy az üzemben csökkent a betegek száma, még olyanok is bejönnek, akiket jogosan írhatna ki az orvos.

– Mit javasolnak a kommunisták?

– Megfelelő béremeléseket, a vásárlóerő növelését, hogy ne legyen gond az értékesítés, biztosítani lehessen a munkahelyeket. A munkások életszínvonalát védjük.

– Van vitájuk a szakszervezetekkel?

– Van. De amikor a munkás érdekeinek megfelel, a szakszervezeti követelések mellé állunk. A vállalatok hatalmas profitot vágnak zsebre, adjanak csak le belőle.

– Mi a véleményük a munkások beleszólási jogáról?

– Támogatjuk a paritásra vonatkozó szakszervezeti követelést. Ez azonban csak lépcsőfok. Lehetővé kell tenni, hogy a munkások ellenőrizzék a tőkést, alkossanak ellenerőt az üzemen belül és kívül. Tudja, mi az üvegzseb? A munkások lássanak bele a tőkés zsebébe: mennyi a vállalat jövedelme, és mire fordítják.

Ez utóbbi három, jól öltözött és a céljait ismerő ember nem mondta, de minden szavával azt fejezte ki, hogy pártjuk nem lefelé vinni akarja az országot, nem akar hasznot húzni elkeseredésből és elszegényedésből, a tőke elleni harc sikereivel kívánja meggyőzni a munkásokat arról, hogy csak a kommunista párt képviseli következetesen érdekeiket.

Többször jártam a Német Kommunista Párt düsseldorfi központjában: nyüzsgő élet, lapszerkesztőség, propagandafüzetek halmaza, ki-bejáró emberek. A párt dolgozik, a derűs arcokon nem látni, milyen nehéz helyzetben van. Néhány esztendeje ismét legálisan dolgozhat, de nagy nyomás alatt. A Hitler-évtized és az ezt követő, igaz más jellegű kommunistaellenességbe gyökerező ellenséges légkör, rosszindulatú propagandaáradat veszi körül. A foglalkozási tilalomról szóló törvény, tehát az az intézkedés, hogy „szélsőséges szervezetek tagjai" nem vehetők közszolgálatba, elsősorban a párt tagjai ellen irányul.

A Német Kommunista Párt számol a mai nyugatnémet társadalom realitásaival, azonban programja az alkotmányból indul ki, erre építve jelenti ki, hogy előbb-utóbb az NSZK-nak is a szocializmus felé kell vennie az irányt. Egy mondatban összefoglalva: a párt támogat minden olyan követelést, javaslatot, intézkedést, amely már ma javítja a dolgozók helyzetét, ilyen például a beleszólási jog az üzemek ellenőrzésébe; támogatta a szociáldemokrata – szabaddemokrata kormányt, amikor az védte a parlamentben és az utcán a jobboldallal szemben a szocialista országokkal kötött szerződéseket. De nemcsak a jobboldalt, a szociáldemokráciát is bírálja a párt, mert nem téveszti

Kommunista üzemi tanácselnök. A dortmundi Hoesch acélművekben Otto Mayerlinget (baloldalt elöl) választották meg e tisztségre

szem elől a szocialista távlatokat olyan körülmények között sem, mint amilyenek ma az NSZK-ban vannak.

Három emberem, e három üzemi bizottsági elnök, akivel beszélgettem, a kommunista pártszervezetekben csiszolódott, és vált jól tájékozottá, vezetőképessé. A szakszervezet is igyekszik képezni embereit. Egy példa. Dortmund közelében remek turistahotel van. A pompás erdők között álló épület azonban nem szálloda, hanem a fémipari szakszervezet iskolája. Kéthetes turnusokban jönnek ide az üzemi tanácstagok, a költségek háromnegyed részét a szakszervezet, a többit a vállalat fizeti.

– Mi a feladatuk? – kérdeztem.

– Megtanuljuk, hogyan nézhetünk a föntiek párnázott ajtói mögé.

Megszoktam már itt az NSZK-ban, hogy az erős szavak mögött ne lássak okvetlenül radikális szándékokat. Mindenesetre beszélni, vitázni is tanítják itt az embereket, s főleg

némi betekintést kapnak az üzemgazdaságba. De (idézek) „sem a szakszervezeti állam megteremtésére, sem a rendszer megváltoztatására nem tanítjuk őket, arra törekszünk, hogy a munkáltatókkal egyenlő szellemi fegyverzetük legyen".

Két hét alatt? Nem túl nagy idő, de a munkások műveltségének, tájékozottságának növelése mindenképpen hasznos, és az önbizalom, amelyet a vitaképesség, az ismeret ad egyszer majd – esetleg az iskola szervezőinek szándékaitól függetlenül is – hatni kezd. Egyelőre mindenki elégedett az iskolával. A fémipari vállalatok szövetségének elnöke is. Így nyilatkozott arról, hogy az üzemi bizottsági tagok vitatkozni is tanulnak: „A konfrontáció nem öncélú, célja az együttműködés megteremtése."

Még 1976-ban történt, hogy a gyárosok szövetsége általános meglepetésre javaslatot tett az asztalra: részesedjenek a dolgozók a tőkéből, váljanak „társtulajdonosokká". A munkásrészvény-akció nem új találmány, de most korszerűsített formában jelent meg, több változatot kínál. Bár azóta is csak terv maradt.

Eszembe jut G. B. géplakatos. Nem akar tőkés lenni. Egy fölmérés megállapította, hogy a megkérdezetteknek csak harmada cserélne főnökével. De ha a tulajdonos pénzt ad, amely bent fiadzik a jól menő vállalatban, elfogadják. Társtulajdonosoknak azonban aligha érzik magukat.

Miért ilyen adakozó a gyárosok szövetsége? A nagyiparosok és a bankok vezetői között is vannak az idők szavát nem értő merevek, s vannak rugalmas, okos emberek. Ezért tette a gyárosok szövetsége az asztalra – sok vállalkozó nemtetszése ellenére – a tervet. Mivel pedig a szakszervezetek is tudják, amit Abs bankár vagy az Esso elnöke és Z. A. tud – többet követelnek. Nem több pénzt, hanem több hatalmat. A szakszervezeti központ azt kívánja, hogy a pénz, amelyet a tulajdonosok erre a célra szánnak, ne aprózódjon el sok százezer vagy több millió munkás között, hanem kerüljön közös alapba, amelyet a szakszervezet kezelne. Legyen valóban hatékony tőkeréssé, eszközzé a munkásszervezet kezében. Ennek a követelésnek azonban ellenállnak a vállalkozók. Belső ügyeikbe való beavatkozásnak tekintik. Túl nagy hatalommá válna a szakszervezet. S hátha egyszer balra tart majd? Saját dolgozóikkal még csak elbánnak, az ő kezükbe soha nem kerülhet számottevő

tőke. A munkások között elosztott, szétaprózódó pénz nem zavarja köreiket. De a szakszervezeti központ már erősebb ellenfél a reformokért folyó harcban.

Mélyre leszivárog a vállalkozói és az ehhez nagyon hasonlító jobboldali szociáldemokrata érvelés. Mühlheim an der Ruhr-ban, amikor a géplakatos házában beszélgettem, már találkoztam ezzel a rossz hatással: a géplakatos sem akarja, hogy a szakszervezet túl erős legyen.

És maradnak a vállalkozók az erősebbek.

Maradnak, de nem akarják túlságosan fitogtatni. Inkább engedékenységre intik egymást. Más is inti őket. Helmut Schmidt szociáldemokrata kancellárt halljuk, amint a Német Ipari Szövetség, vagyis a gyárosok előtt beszél:

„Az NSZK sokkal jobb gazdasági helyzetben van, mint európai szövetségesei, de nem azért, mert a német munkás jobb, vagy mert a német vállalkozó ügyesebb, mint a szomszéd, hanem azért, mert kialakult az isteni béke, a partnerség a munkavállaló és a munkáltató között . . . Ennek az országnak a gazdasági stabilitása, az állam és a hivatalok szilárdsága, az alkotmánynak való engedelmesség nemcsak azon nyugszik, hogy az állampolgárok magukénak tekintik a köztársaságot, szavazni mennek, a rendes pártokra szavaznak, a rosszakra pedig nem. Nem is csak azon nyugszik, hogy olyan vállalkozóink vannak, akik ismerik és a növekvő nehézségek ellenére . . . teljesítik a feladatokat és vállalják a kockázatot, hanem azon is, hogy szilárd szakszervezeteink vannak, amelyek megfelelően teljesítik feladatukat."

Megőrizni a szakszervezeteket olyanoknak, amilyenek – erre figyelmeztette a kancellár a gyáriparosok testületét. Megőrizni tehát, megakadályozni, hogy bal felé tartsanak.

Jelképe és leglátványosabb megnyilatkozási formája ennek a tőkések és a szociáldemokraták által közösen megőrizendő állapotnak a bérpartnerség, a „koncentrált akció". A munkáltatók és a munkavállalók képviselői minden esztendőben összeülnek és megállapodnak – igaz, hosszú kötélhúzás után – az évi béremelések mértékében. Ennek az intézménynek tulajdonítják, hogy az NSZK-ban ritka a sztrájk, a múlt évtizedekben összehasonlíthatatlanul kevesebb volt, mint más közös piaci államokban. Csakhogy ez sem csodaszer. Az osztályellentétek belső feszültségei néha átütnek a szigetelésen: 1977-ben a vállalkozók támadást indítottak az alkotmánybíróságnál a beleszólási jogról szóló törvény ellen, mire a szakszervezeti vezetők fölálltak a

tárgyalóasztal mellől. A sajtó viszont – a kommunista lapok és a kisebb szakszervezeti orgánumok kivételével – szent borzalommal vette tudomásul a partnerségnek ezt a (pillanatnyi) felrúgását.

Az NSZK a gazdasági szilárdság szigeteként áll mindeddig Nyugat-Európában. Schmidt kancellár azt mondta, hogy ők sem ügyesebbek, mint mások, tehát (az ő véleménye szerint) nem a gazdaságban gyökerezik a különbség, hanem a politikai megoldásban, a vállalkozók és a szakszervezetek közötti „partnerségben". Ez a „német modell", amelyet a kancellár nyugati szövetségeseinek ajánl: rugalmasság, ahol csak lehet, s a meglevő megőrzése ily módon minden lényeges változással szemben.

SZUPERMARKET ÉS EMMA NÉNI

BEVÁSÁRLÁS HELGÁVAL

Norbert és Helga pedagógus házaspár, régi jó barátaim. Helgát arra kértem, ismertessen meg egy háziasszony munkamódszerével, ha úgy tetszik, stratégiájával.

Egy reggel haditervet készítettünk. Jobban mondva ő készítette a tervet, nekem pedig elmagyarázta, mi a teendő. Előttünk a helyi újság, a *Fuldauer Zeitung*. Egész és féloldalas hirdetések közlik, hogy aznap mi, hol és mennyiért kapható. „Pénzt takarít meg" – mondja az E. cég hirdetése. (Csak betűvel jelzem a cégeket, egyiknek sem kívánok így reklámot csinálni.) „Ez oké!" – és következik a fölsorolás, jobbára élelmiszereké, mert ezeknek az ára változik sűrűbben, s ez érdekli reggelenként a háziasszonyokat. *„A. a legjobb és a legolcsóbb!" „F. az Ön takarékperselye!"*

Helga, mint a legtöbb tapasztalt háziasszony, ügyet sem vet a reklámszólamokra. Az árakat nézi.

– Ma A.-nál olcsóbb a vaj, mégpedig sokkal olcsóbb, mint másutt. Kiárusítás van. Először odamegyünk. Én is veszek öt darab 500 grammosat, te is. Egy személynek ugyanis csak ötöt adnak.

Ez volt a mai haditerv fénypontja.

– A.-nál a sör is olcsó. F.-nél veszünk konzervet, húst, felvágottat.

– A. nem árul konzervet és húst?

– Húst nem, konzervet igen. De a konzerv F.-nél most olcsóbb. Ezért kell rendszeresen újságot olvasni.

Elindultunk. Autóbuszon. Helgáék Fulda központjától távol laknak, Norbert elvitte a kocsit, és mi most szépen beülünk a tömegközlekedési eszközbe. Helga az órájára néz.

Ráérünk, a buszok félóránként indulnak. Nem csoda, hogy aki csak teheti, autón jár. A busz ráadásul zsúfolt.

A végállomás a bájos kis barokk város központjában van. Tömérdek üzlet. Helga azonban ügyet sem vet rájuk. Megyünk kifelé, míg egy szabad füves térségre nem érünk. Szerencsére kicsi a város, nem kellett sokat gyalogolni.

Hatalmas barakkszerű építmény, rajta a felirat: „A . . ." Belül is meglehetősen kietlen. Hosszú, dugig rakott polcok, de az árut jobbára az eredeti ládákban, kartonokban tárolják. Kávé, italok, csokoládé, liszt, cukor, konzervek, mosószerek, háztartási és piperecikkek. Toljuk a bevásárlókocsit, leemeljük az árut, végül a kasszánál fizetünk. Raktár és üzlet keresztezéséből született ez a bevásárlóhely. Pofonegyszerű. Nem túl nagy a választék, de ami van, az olcsó. Úgy látszik, ez a vajkiárusítás különösen vonzó, mert ahol a vajat árulják, a hűvös, fegyelmezett németek is tolakodnak. Kezem kezekbe ütközik, amint szedjük kifelé a kartonokból az aranypapírba csomagolt kockákat.

F. hasonló bevásárlóhely, kisebb és valamivel jobbat nyújt. Most látom, mit jelent szupermarketekhez, vagy ahogy a hasonló műfajt nevezik, „fogyasztói piacokra" autó nélkül jönni. Helga hosszabb időre bevásárol, él az alkalommal, én pedig fölajánlom, hogy viszem a szatyrokat.

A városközpontba érünk. Helga születésnapi ajándékul bonbont vesz valakinek, egy szép édességboltban. Leülünk feketézni.

Legutóbb Frankfurtban találkoztunk, Helga és Norbert ott tanított. Azóta átköltöztek, az itteni középiskolában kaptak állást.

– Jobb itt?

– Előnye is van, hátránya is. Nagyon szép, csendes helyen lakunk, az erdő szélén, sokkal kellemesebb körülmények között, mint Frankfurtban. Csak a kisvárosi légkör nyomaszt.

– Tudom – mondom –, klerikális környék, mindig a kereszténydemokraták futnak be a választásokon.

Megjegyzésem biztosan nem érinti kellemesen, hiszen vallásos. De amit mond, az engem igazol.

– Frankfurtban a tantestület tagjainak fele nő volt, fele férfi. Itt a nyolcvan pedagógusból mindössze kilencen vagyunk nők. Kezdetben a férfi kollégák nem köszöntek előre, és folyton kéretlen tanácsokat adtak, mint valami alsóbbrendű munkaerőnek vagy zöldfülűnek. Végül is megelégel-

tem a dolgot, és megmondtam nekik a véleményemet. Azóta előre köszönnek.

Tréfás dolog jutott eszembe.

– Csak nem tekintenek benneteket is vörös tanároknak, ahogyan a baloldali érzelmű pedagógusokat nevezik?

– Nem hiszem. De talán gyanúsak vagyunk nekik, mert a „bűnös", a baloldali Frankfurtból jöttünk.

Norberték valóban nem vörösök, vagyis nem baloldaliak, bár nem is konzervatívok. Hol a szociáldemokratákhoz, hol pedig a mérsékelt kereszténydemokratákhoz húznak. Elviselik az itteni körülményeket, jól keresnek. Kifizették – igaz, szülői segédlettel – a szép családi házat. Figyelmeztetnek, hogy ne az ő anyagi helyzetükből induljak ki, ha ítéletet akarok alkotni az életszínvonalról, szép számmal vannak, akik kevesebbet, sőt jóval kevesebbet keresnek.

Sch., a szomszédjuk tisztviselő. Felesége elárusító az áruházban. Jövedelmük a kétharmada Norbertékéének. Fegyelmezetten élnek. Fizetésük jó része a cég pénztárából egyenesen a takarékba vándorol. Az asszony csak havi nyolcszáz márkát vesz kézhez, ennyi kell a háztartásra, a férj zsebpénzt sem kap, csak a benzinköltséget. Hord magánál ugyan harminc-negyven márkát, de a néhány bankjegy már vagy két éve ott lapul érintetlenül a tárcájában. Váratlan esetekre tartogatja. Vendéglőben sohasem látták, ha megszomjazik, kivesz a hűtőszekrényből egy üveg sört. Az asszony kartonszámra vásárolja az A. szupermarketban. Eszpresszóba, vendéglőbe nem járnak.

– Ennyire szűkös a fizetésük?

– Nem éppen szegények, csak így élnek. Takarékoskodnak. Minden nyáron utaznak, év közben pedig esténként, különösen ha vendég jön, levetítik a nyári élményekről készült színes diafelvételeket.

– Vajon Sch. nem unja ezt a tanrendszerű életet?

– Ki tudja? Nem látni rajta. Északról költöztek ide, talán ezért ilyen higgadt természetűek.

Ki azért takarékoskodik, mert van miből, ki meg azért, mert nem adhat ki többet. Ha egy-egy családdal ismerkedem, valóságos életeket, embereket ismerek meg, de Norbert vagy Sch. családja csak egy a sok millió közül. Meg kell ismerni az átlagszintet is. A statisztikai kimutatások szerint 1960-ban 588 márka volt az NSZK-ban az átlagos havi jövedelem, 1975-ben pedig 2213. Belejátszott az emelkedésbe a pénz értékcsökkenése is, de még inkább az

életszínvonal emelkedése. Ez az összeg a levonások után (az esseni géplakatos házában már találkoztunk ezzel a fogalommal) 1355 márkára csökken.

Több vonatkozásban is találkoztam a levonásokkal. Egy-egy háziasszonnyal folytatott beszélgetés közben, amint a családi számvetés fölé hajoltunk, és politikai beszédekben, mint „az állampolgári szabadság korlátozásának" megnyilvánulásával.

A levonások progresszívak, vagyis a jövelemmel arányosan nőnek. 1000 márka havi jövedelem esetén a házas embernek 789, a nőtlennek 719 márka maradt 1976-ban, és ha 1977-ben 100 márkával emelkedett a jövedelme, abból ténylegesen 65, illetve 61 maradt neki. 2000 márkás bruttó jövedelemből 1430, illetve 1295 kerül a zsebekbe, 100 márkás emelés esetén pedig 64, illetve 44 márka jut el hozzá. Az emelésből ugyanis nagyobb százalékarányban vonnak le, mint az alapösszegből. A 3000 márka fizetésűek 2084, illetve 1734 márkát kapnak kézhez, a növekedés sorsa pedig az előzőéhez hasonló; a 6000-es szintet még inkább megcsapolják: 3859 és 3127, a 100 márkás emelésből pedig 52, illetve 43 márka marad.

Bértárgyalások idején e kimutatások ott fekszenek az asztalon, és a szakszervezetek fegyverként használják. Négyszázalékos évi átlagos áremelkedést véve alapul, és beleszámítva a várható levonásokat, a 2000 márka körül kereső nőtlen embernek 10 százalékos béremelésből 3 százaléknyi vásárlóerő-növekedés marad; 1975-ben és 1976-ban 5 százalék körül mozogtak az emelések, tehát a reálbérek csökkentek.

Nem akartam sokáig időzni ezeknél az átlagoknál, igyekeztem ismét az egyes emberhez, az egyes családhoz közeledni, s ebben segítségemre sietett a fogyasztókat védő szövetség, a Fogyasztási Munkaközösség. A szervezetről később szólok, egyelőre csak annyit mondok, hogy elolvastam egy cikksorozatukat *A szép lakás* című folyóiratban arról, hogyan lehet ésszerűen beosztani a családi jövedelmet. A szerzőnő három típuscsaládot vesz mintául (apa, anya, két gyerek) 2000–2000 márkás jövedelemmel, megjegyezve, hogy a lakosság egyharmadának van 1500 és 2500 márka közötti jövedelme. Ennél magasabb összeg kevesebbnek jut, a többi alacsonyabb szinten él. De hát a

statisztikai átlag mégiscsak 2000 körül van. Eszerint most nem különböző jövedelmű, hanem különböző igényű családokkal ismerkedünk meg.

Az egyik négytagú család főleg a szellemi értékeket becsüli. A szülők szép könyvtárat állítottak össze, színházba és hangversenyekre járnak, bérletet váltanak, maguk is muzsikálnak, gyermekeiket zenére taníttatják. A kicsi óvodába jár. Mindez sokba kerül, le kell tehát mondaniuk arról, ami nélkül mások élni se tudnak – az autóról. Lakbérre és fűtésre havi 480 márkát költenek, villanyra, gázra és vízre 70 márkát, élelmiszerre 470, élvezeti cikkre (cigaretta, édesség, szeszes ital) 40, háztartási és piperecikkekre 40, ruházkodásra 150, a lakás és a háztartási gépek fenntartására 140, közlekedésre, újságokra 150 márkát. A tanulás és a szórakozás költségei az ő esetükben az átlagnál többet, 220 márkát, a tagdíjak és az ajándékok 50 márkát emésztenek föl. A család tagjainak zsebpénze összesen 70 márka, önkéntes biztosításra 20 márkát költenek, és tartalékban marad egy százas.

A másik család érdeklődési köre ettől eltérő. Társas lények, ki-kiruccannak nem éppen elegáns éttermekbe, inkább kiskocsmákba. A férj asztaltársasági tag és nagy kuglimester, felesége a fiatal háziasszonyok klubjának tevékeny tagja. Az ő lakásuk is tágas, kell a hely a sok vendégnek. A bérház régi. A vendégeskedések, a kiruccanások és az autó költségeit azonban valahol be kell hozni; könyvet alig vásárolnak, a zene és a színház nem érdekli őket, az óvodát is túl drágának tartják. Hétköznapi kosztjuk szerény, de ha vendégek jönnek, a háziasszony kitesz magáért. A házbér és a fűtés nekik 400 márkába kerül, a villany, a gáz és a víz 70, az élelmezés 470 márkába, az élvezeti cikkek rubrikájában nagyobb szám van, mint az előző családnál: 100 márka, ruházkodásra 150, háztartási és piperecikkekre 50 márkát költenek (sokan járkálnak a lakásban, többet kell takarítani). A takarításhoz a háziasszony segéderőt vesz igénybe, a bejárónő munkabére – havonta néhány napra – 80 márka. A lakás fenntartási költsége 120, a közlekedési költség (beleszámítva az autót) 250 márka; iskolai költségekre és szórakozásra 70, tagdíjakra és ajándékokra 50 márkát költenek, a zsebpénz életmódjuk miatt megugrik: 130 márka. A biztosítás náluk is 20 márka. Tartalékban marad 40.

A harmadik négytagú család régi, komfort nélküli kislakásban lakik, de a férj és a feleség a házasságkötéskor

elhatározta, hogy saját házat épít. A férj kézműves, ezermester, az asszony varr, kijavítgatja a család ruháit. De még így is sok mindenről le kell mondaniuk, amíg a ház fölépül. Autójuk nincs, a kicsi nem jár óvodába. Csak az étkezésen nem akarnak takarékoskodni, kivéve olyankor, amikor a férj ruhát vásárol. Ilyenkor férjuram egy ideig lemond az italról, és hústalan napot tartanak. A lakbér viszonylag alacsony, a fűtés viszonylag olcsó, összesen 280 márka, a villany, a gáz és a víz 50, az élelemre kiadott összeg viszont nagyobb az átlagnál: 560 márka, az élvezeti cikkekre is többet költenek, 80 márka szerepel a háziasszony elszámolási füzetében, a ruházkodás ugyancsak 80 márkát visz el. Háztartási és piperecikkekre (30 márka) és a lakás fenntartására (50 márka) kevesebbet adnak ki, közlekedésre és sajtóra minimálisat (40 márka) költenek, a tanulásra és szórakozásra (30 márka), tagdíjra, ajándékokra (30 márka), zsebpénzre (60 márka), önkéntes biztosításra (10 márka) fordított összegek alacsonyak. És a számadás végén ott a nagy megtakarítás: 700 márka.

A tételek havonta változhatnak. Amikor a félévi gépkocsiadót befizetik vagy a hangversenybérletet megvásárolják, megbillen a mérleg, egy influenzás tél is elvihet 20–30 márkát gyógyszerekre. Egészében azonban (ha nem következett be valami nagyobb megrázkódtatás) a kiadások egy esztendő átlagában kiegyenlítődnek. Vagyis: akik nem tudnák beosztani a pénzt, e minták alapján építhetik fel a családi költségvetést.

A cikksorozat, amely nyilván sok tapasztalat, fölmérés és kérdezősködés alapján készült, 1975 januárjától decemberéig jelent meg a havi folyóiratban, és 1976-ban önálló kiadványként megkaphatta bárki, aki ilyen jellegű tanácsért fordult a Fogyasztói Munkaközösség valamelyik kirendeltségéhez. Az adatok tehát régebbiek; évi 5 százalékos átlagos áremelkedést számítva 1977-re a kiadási oszlopba 10 százalékkal többet kellett írni. Igaz, a bérek is emelkedtek, de nem ilyen arányban.

A fentiekhez olyan átlagos jövedelmű típuscsaládok szolgáltak mintául, amelyek rendesen megélnek, szép terveket készítenek és jobbára meg is valósítják őket. A teljes igazság kedvéért azonban másféle emberekről is szólok. Olvastam, hogy az 56 éves A. V. munka nélküli benzinkútkezelő – aki jó ideig 250 márkás szociális segélyből élt –

öngyilkos lett. Egyéni tragédia, ilyesmi bárhol megéshet. A szociális segély – ez is a nyugatnémet reformvilág, a létfenntartási biztosítékok rendszeréhez tartozik – arra hivatott, hogy az NSZK egyetlen állampolgára se éljen a létminimum alatt. Akinek a jövedelme nem éri el a hivatalosan megállapított alsó szintet, az államtól kap kiegészítést és meghatározott esetekben lakbérhozzájárulást. Egy öngyilkost említettem. Nem akarok igazságtalan lenni, biztos vagyok benne, hogy nem a szociális segély kergette az öngyilkosságba, a szerencsétlen körülmények összejátszása sodorta idáig. De a hivatalos statisztika szerint 1974-ben (ez volt az utolsó rendelkezésre álló adatom) mégis több mint kétmillió családban csaknem hatmillióan szorultak szociális segélyre. Az NSZK minden tizedik lakója a létminimum színvonalán vagy alatta élt – főleg nyugdíjasok és sokgyerekesek.

A négygyermekes szakképzetlen munkás nagy valószínűséggel a létminimum szintjén él, a gyerekek után járó családi pótlékkal együtt is. Olvastam, hogy kölni diákok kipróbálták: hogyan lehet a szociális segélyből megélni. Kísérletük nem sikerült. Olyan családok is akadnak, amelyeket lakbérhátralék miatt kilakoltatnak. Igaz, nem kerülnek az utcára. A szociális hálózat megteremtette a hajléktalanok menedékhelyét...

ÉRTELMET A PÉNZTÁRCÁBA

A három család költségvetésével a Fogyasztói Munkaközösség helyi tanácsadó irodájában ismerkedtem meg. Frau M. – olvastam az ajtón levő névkártyáról. A „Frau" kifejezés amolyan termetes asszonyság vagy idősebb hölgy képét ébreszti az emberben, de kellemes meglepetésemre csinos fiatalasszony fogadott. Munkatársai is hasonló korúak – öt nő és egy férfi.

– Reggel hallottam a rádióban a figyelmeztetést, hogy ügyeljenek a vásárlók, mert ha nincsenek résen, egyes kereskedők tavalyi karácsonyi száraz süteményt és csokoládét sóznak rájuk.

– A mi közleményünk volt – mondja Frau M.

Végigvezet a kirendeltség szobáin. Az egyikben élelmiszerekkel kapcsolatos tanácsokat és felvilágosításokat adnak; a másikban azoknak a panaszát hallgatják meg,

akik hibás árut vásároltak, de a kereskedő vagy az áruház nem veszi vissza; ismét másutt iparművész lakberendezési tanácsokkal szolgál, a háztartási gépek szakértője vásárlási tanácsokat ad. És aki a családi költségvetés összeállításához kér segítséget, az is talál beszélgetőpartnert.

Fölteszem vissza-visszatérő kérdésemet: ki szervezte, ki hozta létre, ki tartja fönn ezt a hálózatot, amely ma már az egész országot átfogja? Időnként a kormány, egy-egy minisztérium, tartományi hivatal is kikéri véleményüket.

– Az ötvenes évek elején néhány háziasszony összefogott, hogy védekezzenek a kereskedők és az áruházak trükkjei ellen. Ebből az összefogásból nőtt ki szervezetünk, amelynek ma már nagy, fizetett apparátusa van.

– Ki adja a pénzt?

– A minisztériumok és a tartományi kormányok.

– Eszerint szükség van a fogyasztók érdekvédelmére?

– Nagy szükség van rá.

– Milyen sérelmek érik őket?

– Naponta úgy százötvenen fordulnak ehhez a nem nagy kirendeltséghez személyesen vagy telefonon.

Egyik kolléganője éppen befejezte a telefonbeszélgetést.

– Miről volt szó?

– Valaki fehér pulóvert vásárolt, barna folt keletkezett rajta. Gyártási hiba, a kereskedő nem veszi vissza. Azt mondtam neki, hogy hozza el a pulóvert, elküldjük szakvizsgálatra.

A férfiak jobbára sztereomagnó- és autóügyekkel fordulnak hozzájuk, az asszonyok élelmiszer- és ruhaneműproblémáikkal, a fiatal házasok lakberendezési tanácsot kérnek. Fűtési, energiatakarékossági szolgálatuk is van.

– Ilyen apróságokkal telik el tehát az idejük – mondom, de már meg is bánom ezt a fogalmazást.

– Akit valami sérelem, bosszúság ér, annak az nem apróság.

Igaza van. Frau M. nemrég sajtóértekezletet tartott a helyi és a környékbeli lapok számára. (Az újságok gyakran közlik a munkaközösség híreit, felhívásait.) Frau M. beszámolt az újságíróknak piacellenőrzési hadjáratukról. A sajtóértekezleten elhangzottakat és az ebből keletkezett csetepatéról szóló riportokat napokon át közölték a helyi orgánumok. A munkaközösség társadalmi megbízottai ugyanis hosszabb ideig járták a piacot, és összegezték a rossz tapasztalatokat: egyes kereskedők udvariatlanok,

olykor meg szitkokkal is illetik az akadékoskodó vevőt aki nem a hátul elrejtett silányabb, hanem az elol elhelyezett szép árut kéri, egy háziasszony méltatlankodott, mert az árus – nem lévén aprópénze – nem tudott visszaadni mire a visszajáró pénz helyett paradicsomot vágott a vevo fejéhez

Adáz viták dúltak a piacon reggelenként, ennek az állapotnak akart véget vetni a munkakozosség Négyhasábos címmel adta hirul egy cikk „A fogyasztói tanácsadó piaci bojkottal fenyeget" Egy hét múlva azonban már békülékenyebb lett a légkor „Meghátráltak a kereskedők' A fogyasztók és a piaci árusok képviselői csucstalálkozóra ultek ossze, és megállapodtak abban, hogy az árusok megbizottat, „bandafőnokot" választanak, aki ugyel a rendre Vita esetén őhozzá fordulhatnak a sértettek

– Kérem, ne mosolyogjon ezen – néz rám szemrehányóan Frau M

Biztosítom róla, hogy komolyan veszem munkájukat, csak az a klasszikus szindarab jutott eszembe, amelyben a gorog asszonyok szerelmi bojkottal kuzdenek a háború ellen

Frau M megenyhul

– Se szerelemről, se háborúról nincs szó, az asszonyok mindennapi bosszúságait akarjuk megszuntetni vagy legalább enyhiteni

– Ugy látszik, kedvelt módszeruk a bojkott

– Csak ritkán fenyegetőzunk ilyesmivel

Olvastam a burgonyaugyről A munkakozosség ezzel a felhivással fordult a háziasszonyokhoz „Ne vásárolják azt a krumplit, amelyet voltaképpen a disznóknak kellene odaadni" A minőségi előírásokat a kereskedők megszegték, holott az árak a múlt évekhez viszonyitva kétszeresére emelkedtek Végul is a bojkottból nem lett semmi, legalábbis nem hallottam a „hadijelentéseket

Frau M szines kartonlapot tesz elem

– Tudja mi a kávé-kirándulás? Ujságokban is hirdetik, a levélszekrényekbe is bedobják a reklámcédulákat Kellemes kirándulást ajánlanak, és ez kulonosen a magánytól szenvedő idősebb korosztály számára vonzó A meghivók remek autóbuszutazásra invitálnak, szép tájak látványát igérik, társaságban való kellemes időtoltéssel kecsegtetnek, a jutányos árba mindenféle kulonjuttatas is beleértendő ebéd, tánc, film- vagy divatbemutató De miért

ez az onfeláldozó, gondos szervezés? A részvételi díjon semmit sem keresnek, azokon az árucikkeken azonban, amelyeket közben bemutatnak és megvételre ajánlanak, annál tobbet. Sokkal drágábban adják, mint a szakuzletek. A munkakozosség erre a veszélyre hívja fel a figyelmet: *„A kávé-utazás az on zsebére megy!"* A színes kartonlapra nyomtatott szoveg felvilágosítja az ugyfelet, mire vigyázzon, ha ilyen meghívót kap, ne érezze erkolcsi kotelességének a vásárlást a nagyvonalú vendéglátás hatására.

Brosúrák, propagandalapok, minőségvizsgálatokról szóló beszámolók, olcsó bevásárlóhelyek ajánlása. Narancssziníi lapon akad meg a szemem: *„Józan fejjel a szupermarketen át."* Eszembe jut vásárlásom Helgával. Elbeszélem Frau M.-nek.

– Menjen el még egyszer, de most már a mi munkatársunkkal.

Ismét beléptem tehát a mi ABC-áruházainkhoz hasonló bevásárlóhelyre. Kísérőm elismeri, hogy ez a vásárlási mód előnyos, de vannak buktatói. Egy sor pszichológust dolgoztattak a szupermarket feltalálói, amíg úgy rendeztek be itt mindent, ahogyan az most látható. Aki azonban észnél van, elkerulheti a csapdákat.

Dante és Vergilius elkezdi útját a szupermarket purgatóriumában. Vergiliusom így szól:

– Látott már valaki frisshús-pultot közvetlenul a bejáratnál? Ugye nem. A friss hús kelendő, tehát az uzlet legvégén helyezik el, hogy addig is, amíg a bevásárlókocsival odaérek, szemem megakadhasson egy csomó olyan árun, amelyet nem én akarok megvenni, hanem nekem akarnak eladni. A pultokon sem esetlegesen vagy szépérzékuktől vezettetve helyezik el a holmikat. Az elárusítói stratégák tudják, hogy a legtobb ember jobbra néz, jobb oldalon halad, és jobbra nyúl ki, tehát ezen az oldalon rakják ki mindazt, amin tobb a haszon. Lusták vagyunk, nem szívesen hajolgatunk, tehát amit el akarnak nekunk adni, az szemmagasságban, a legelérhetőbb helyen van, szinte elénk ugrik. A liszt, a cukor, a só, vagyis amit úgyis megveszunk, valahol lent helyezkedik el, nehezebben hozzáférhető helyeken. Kezdetben a vevő viszonylag gyorsan végigtolta a kocsit az állványok kozott, hamar az uzlet végére ért, túl gyorsan kerult ki ismét az utcára, s ez bosszantotta a tulajdonosokat. Csapdákat állítottak fel tehát. Itt egy jól

megrakott pult, amott egy nagy kosár. Ki megy el vakon egy szines dobozokkal megrakott kosár mellett? Hoppá, már bent is van valami a bevásárlókocsiban. Figyelje a pénztárnál kígyózó hosszú sort, amíg várakoznak az emberek, ide-oda tekingetnek. Érdemes idehelyezni mindenféle hímí-humit: képes folyóiratokat, ceruzákat, édességet, italokat. Unalmunkban vagy idegességünkben még valamit elveszunk. De hadd említsek egyéb fogásokat is. Nagy kosarakban látszólagos rendetlenségben hevernek dobozok, mintha azért a pénzért, amelyért vesztegetik, már nem is lenne érdemes rendbe rakni. Pedig ez a tomegkínálat gyakran nem is olcsó, a turkálási lehetőség azonban vonzza az embereket. Lélekbúvárok megállapítása szerint tíz esetből otszor megveszed, amit megfogsz. Okos ember tehát nem veszi kézbe azt, amit eredetileg nem is akart megvásárolni.

Vergiliusom a munkakozosség jelszavával búcsúzott: – „Az értelmet is tedd bele a pénztárcádba!" És mondja el Helgának, amit tőlem hallott.

A Helgák azonban inkább az árusítási stratégák és a pszichológusok hatása alatt állnak, kulonben nem volna a szupermarket a legtobb pénzt hozó (vivő) kereskedelmi forma. Folfalják mint a cápák a kisebb halakat a versenyt nem álló kiskereskedéseket.

CSILINGELŐ AJTÓ

Udo Jurgens énekelte a rádióban: „Emma néni kicsi boltja olyan, mintha mese volna."

Ismét felébredt a vágy az emberekben a csilingelő ajtajú kis szatócsboltok után, amelyekben a mosolygó tulajdonos és családja fogadja a vevőt, ahol beszélgetni lehet, megtárgyalni a vásárlást, esetleg az utca nevezetesebb eseményeit. A dal a lélektelen, a nagyuzemi kereskedelemből kiábrándultak szívéből szól: „A bevásárlókozpontban mindig rossz a kedvem." Hadd írjam ide németul a dal egyik tréfás-komoly sorát: „Im endlos grossen Supermarkt, da droht mich gleich der Herzinfarkt." Vagyis, a végtelenul hosszú bevásárlókozpontban szívinfarktus kornyékez.

Nem véletlenul szuletett e dal. Egy rádióállomás, egy milliós példányszámú lap és a kiskereskedők szovetsége kozos akciót indított: „Keressétek meg az ország legszebb

Emma néni boltját." Sokan emlegetik nagyokat sóhajtozva a régi, a hangulatos kis boltokat, de maguk a szupermarketekben vásárolnak, mert ott olcsóbb. Így ők, a múltba vágyók is hibásak abban, hogy évente több ezer kisüzlet húzza le a redőnyt. Pedig – és ezt a kiskereskedők szövetsége állapította meg – sok községben a bolt az egyetlen hely, ahol az emberek összejönnek és beszélgetnek, míg egyebütt, az önkiszolgáló helyeken a vásárlás nem egyéb, mint néma árubeszerzés. Ami a termelésben a futószalag, az a vásárlásban az önkiszolgálás. A modern város, a lakótelepi élet része ez, kissé az elmagányosodásnak és a kapcsolatok hiányának kifejeződése is.

Némi kitérőt teszünk, Fuldától meglehetősen messzire, Brémába megyünk, abba az üzletbe, amely végül is elnyerte „A legszebb Emma néni bolt" címet. A százesztendős házat és a fűszerüzletet a város műemléknek nyilvánította, de ez sem segítene a bolton, ha a család (amelynek fejét nem Emmának, hanem Rudolfnak hívják) nem tartaná fenn hangyaszorgalommal; ha az üzlet nem árusítana a régi fűszerekkel együtt friss felvágottakat, nem kínálna sokféle finomságot, minden ízlésnek megfelelő specialitásokat. A barnára pácolt, rézfogantyús fiókok patikához teszik hasonlatossá a boltot, de ott áll az előtérben a korszerű fehér mérleg és a hűtőszekrény. A sajtot azonban úgy, ahogy nagyapáink idejében, dróttal vágják. Most tudtam meg, hogy mire jó a drót: nem pattogzik föl a sajt héja. A savanyú káposzta hordóban áll, mint hajdan a fűszeresnél. A százéves kereskedőház földszintjén levő bolt sohasem üres. Aki megelégelte a konzerveket, az előre csomagolt holmikat, idejön friss áruért, régi ízekért. „Csak a legjobbat adjuk, kérem!" A mézet termelőtől veszik, a szárított gyümölcsöket maguk keverik és fiókból mérik ki, sokféle lisztet és nyolcvanféle fűszert árulnak. Semmit sem csomagolnak előre. S nemcsak áru kapható itt, hanem főzési-sütési tanácsokat is adnak, ám nem ez a fő plusz, amit a szupermarkettal szemben nyújtanak. Talán sokszor nem is a vásárlás és a főzési tanácsadás vonzza ide a vevőket, hanem a beszélgetési alkalom.

Ennek azonban ára van. Nemcsak a vevő fizet többet, mint A.-nál vagy F.-nél: a tulajdonos egész életét adja oda a boltnak. Az apa harminc éve nem volt szabadságon, hatkor kelnek, és gyakran még az esti órákra is marad munka:

Eredeti formájában megőrzött műemlék-fűszerüzlet Brémában. Itt mindent fiókból mérnek, és szívesen beszélgetnek a vevővel

üvegeket mosnak vagy mákot darálnak. A mama fáradhatatlanul tisztogatja, fényesíti a rézfogantyúkat.

Lehet, hogy a megénekelt boltocska a postakocsival együtt – legalábbis tömegméretekben – örökre a múlté lett, mégis kibontakozott a szupermarket elleni küzdelem. A kiskereskedők szervezete nem áll egymagában, a városrendezők is támogatják őket. Ez a küzdelem ma már olyan erős, hogy az önkiszolgáló hodályok tulajdonosai nyilvánosan, újságcikkekben és nyilatkozatokban mondják el panaszaikat. Felhánytorgatják a városi hatóságoknak, hogy hátrányos megkülönböztetéssel sújtják őket, helyenként megtiltják nekik új telephelyek létesítését, vagy korlátozzák a méreteket. E hodályok csínt, ízlést, a környezettel összehangolt harmóniát gyakran semmibe véve, olykor minden rendezési követelményre fittyet hányva szabad füves térség-

re épülnek. Csökkentik a kiskereskedők, az amúgy is fogyó középréteg létszámát (egyes politikusokat, pártokat ez nagyon aggaszt), de – ami sokkal látványosabb – hozzájárulnak a városközpontok elnéptelenedéséhez is, zavarják a városrendezők terveit.

Nem fegyvertelenek azonban az érvek összecsapásakor a szupermarketek sem, és éppen a városrendezők szempontjait fordítják – a városrendezők ellen. Munkamegosztást ajánlanak, a különböző kereskedelmi formák egyidejű fejlesztését: ha az autókat ki kell szorítani a városközpontból, tessék a külső területeken található szupermarketekhez autózni, a központokban pedig megtalálhatják a vevők a kisebb szaküzleteket, valamint a sok kiszolgálóval dolgozó áruházakat.

Valójában az „üzletházaknak a zöld mezőn" nincs okuk a panaszra. Bevételük évről évre nő, sokkal többet forgalmaznak, mint az ismert nagy belvárosi áruházak! És valóban elnyelik a kis boltokat. Ezért nevezte őket a kiskereskedők országos szövetségének elnöke cápáknak.

Helga elmondja, hogy egyszer megállt egy hűtőkocsiszerelvény a pályaudvar külső részén, és – ez már az abszolút szupermarket – egyenesen a vagonokból árulták a fagyasztott csirkét, egy márkával olcsóbban, mint másutt. Ki egyet vett, ki ötöt. Órák alatt elfogyott a készlet.

Norbertnak is elbeszélem szupermarket-kalandomat:

– Mondd, érdemes védekezni a vásárlási láz és a vásároltatási trükkök ellen? Mi rossz van abban? Keresed a pénzt, és ki is adod. Kellemes, szórakoztató. Mindig valami újat veszel, színes, változatos elfoglaltság. Mi a csodának kell küzdeni ellene propaganda-hadjáratokkal, felvilágosító kampányokkal?

Norbert rázza a fejét.

– Jó ideig ment ez, de most már látszanak a hátrányai. Mégpedig nem is kicsik. Nem szólok bővebben arról, hogy ezek az áruházkonszernek óriási pénzeket húznak ki a zsebünkből. Ha vesszük a sok holmit, mert vesszük, magunkra vessünk. De ez a mesterségesen felfokozott és tartósított vásárlási láz eltölti az emberek egész valóját. Emlékszel talán, hogy 1968-ban a diákok egyebek között „a bádogcivilizáció" ellen tüntettek. Vagyis szembeszálltak apáik szemléletével, akik az élet céljának a bádogból készült javak – mosógép, hűtőgép, autó – megszerzését tekintették. Ha a gazdaság és a társadalom egyensúlyát csak így lehet fenn-

tartani, hogy az ember folyton vásárol és eldob, akkor óhatatlanul ez lesz a legfőbb jó, élettevékenységünk tartalma. Hát ez több szempontból is kezd kudarcot vallani.

– Olajválság?

– Részben. Kiderült, hogy az ilyen tömegtermeléshez olcsó energia és olcsó nyersanyag szükséges. Ma már az energiatermelő és a nyersanyagszállító országok nem hajlandók tálcán hozni mindent, mint régebben. Azelőtt a növekvő jövedelmek emelkedő életszínvonalat hoztak, ma inflációt. De mindez a dolognak csak a gazdasági oldala. Amit a diákok akkor mondtak, nem volt bolondság. Hosszú távon csak baj származik abból, ha egy társadalomnak a fogyasztás az istene.

Álljunk meg egy szóra. Nem képmutatás-e, ha elítélem a fogyasztói szemléletet? Elvégre idekint jómagam is szívesen járom az áruházakat, elég sok időt töltök kirakatok bámulásával. Noteszomban az otthoniak kívánságlistája: pipereszappan-különlegesség, ruhaanyag, farmernadrág, ing, cipő. Meg is veszem azt, amire pénzemből futja. Itt kint – ami igaz, az igaz – többfélét, szebbet, jobbat kapni, mint otthon. Még ha nem is mindig olcsóbban. Szívesen vásárolok. Milyen alapon mennydörgök a fogyasztói szemlélet ellen, miért vérzik a szívem a szegény nyugatnémetekért, akikre rátukmálják ezt az árutömeget? Örülnék, ha otthon ilyen volna a kínálat!

Nem is olyan egyszerű a kérdés. Miért vásárolok a H. áruházban inget és cipőt, hiszen van rendes ingem, nem ment tönkre a cipőm? Azért veszek inget és cipőt, mert jobbat és szebbet kapok, nagyobb a választék . . .

Nem folytatom a vitát önmagammal. Nálunk gyöngébb a kínálat, mint itt. Igaz. De hol a határ az ésszerű vásárlásban? Hány inge legyen az embernek, milyen sűrűn vegyen újat, új divatút? Mi az, amit még természetes igénynek nevezhetünk, és hol az a pont, amelyen túl az öncélú vásárlási láz kerít hatalmába?

A HAMBURGI MULATÓNEGYED

SÉTA A SZEXUTCÁBAN

Önök eljönnek ide fölháborodni – förmedt rám T. B. – Megnézik a Reeperbahnt, aztán otthon elmondják, hogy íme, így rothad a kapitalizmus. Hiába ajánlunk színvonalas operaelőadásokat, koncerteket, a szocialista országokból érkező vendégeink csak St. Pauliba, a mulatónegyedbe akarnak elmenni. Megisszák az ingyen whiskyt, alaposan körülnéznek, egyetlen részletet sem hagynak ki. Otthon aztán fölényes megvetéssel nyilatkoznak a látottakról.

Türelmesen megvártam, amíg a hamburgi városházának ez az érzékeny tisztviselője mondanivalójának végére ér, aztán igyekeztem lecsillapítani. Többször jártam már a hamburgi kikötő mulatónegyedében, de még soha egyetlen sort sem írtam róla, se jót, se rosszat. Most sem azért érdeklődöm, mintha éppen ezzel a témával kapcsolatban szándékoznék a politikai rendszerek közötti különbségekről értekezni.

– A szexhullám társadalmi vonatkozásai érdekelnek, továbbá az, hogy mit jelent egy ilyen nagyvárosnak a világhírű mulatónegyed létezése.

Hitetlenkedve, majdnem gúnyosan nézett rám, de sikerült gyanakvását eloszlatnom azzal, hogy megmondtam: ha csak a szex gyakorlati oldalai érdekelnének, nélküle is mehetnék sztriptízbárba, szexboltokba, nem jöttem volna a városházára, amely Hamburg épületei közül valószínűleg a legkevesebb szexet nyújtja.

Sikerült mosolygásra hangolnom. Úgy látszik, a St. Pauli-negyed nemcsak a város nevezetessége, hanem édes terhe is, és az előbbi kitörés a szégyenkező védekezés megnyilvánulása volt. Már 1961-ben, első hamburgi utam alkalmából azt mondta a kikötőigazgatóság egyik vezetője, hogy a

mulatónegyedet fokozatosan felszámolják. Nem hiszem, hogy bármi is történt volna e tekintetben, túl nagy attrakció ez, idegenforgalmi vonzerő, hatalmas pénzforrás. Egyébként eszem ágában sincs felháborodottan ujjal mutogatni rá, és csak úgy sommásan elítélni. Hasonló „intézmények" ilyen-olyan mértékben és formában tenyésznek ott is, ahol hivatalosan nem engedélyezik őket. Nem háborodom fel, de nem is rokonszenvezem e hellyel.

Első ittjártamkor éppen úgy, mint azóta, és mint most is, elszomorított, nyomasztó hatással volt és van rám St. Pauli, minden neonfénye, hangossága és zenés-alkoholos mámora ellenére. A szuperminiszoknyás, bőrkabátos, lárvaarcú lányoknál csak a körülöttük röhögcsélő férfiak a visszataszítóbbak. Miként piperkőc, színes nyakkendős kitartottjaik, az ordítozó portások és a neonzuhatag mögött a kopott falak is. Ez a visszatérő érzelem és hangulat fog el, valahányszor itt sétálgatok. Lehet, ha nőre kiéhezett matróz volnék, másképp gondolkodnék, de így minden vágyakozás nélkül szemlélem ezt a világot. Miért jövök el mégis ide, amikor Hamburgban járok? Mert ez is a város életének egy darabja, noha taszító, egyúttal érdekes. Most végre írni is akarok róla.

A megenyhült T. B. is eljött velem (ingyen whiskyt nem fogyasztottam), elvégre hol lehet jobban beszélgetni a szexről, mint errefelé?

T. B. a múltról beszél:

– Valaha száz-százhúsz napig tartott a hajóút, mondjuk Valparaisóból idáig, a partra szálló legénység elözönlötte a mulatónegyedet, italt keresett és nőt. Mindkettőt megtalálta.

St. Pauliban (nevét egy templomról kapta) eredetileg matrózkocsmák voltak és mutatványosbódék, Hagenbeck, a hamburgi állatkert híres megalapítója is itt kezdte pályafutását fókák bemutatásával. Hamburg az idők folyamán világméretű kikötővárossá, St. Pauli nemzetközileg ismert szórakozóhellyé lett, de jelszava régen is, most is: „az öröm lehorgonyzóhelye", ahol erősen érezni – a *Chicago Tribune* szavaival – a kísértés fojtó illatát. Két és fél négyzetkilométeres területen 2200 nyilvántartott prostituált, ötszáz vendéglő, bár, színház és más intézmény. Harminckétezer lakosa van, de többségük nem tartozik a mulatókhoz. Szabályos lakónegyed.

Esti megvilágításban a hamburgi mulatónegyed egyik utcája

A kiábrándító nappali fényben egy-egy kopottas ház ablakából nyugdíjasok nézegetnek lefelé, a kapukon iskolás gyerekek járnak ki-be. Rájuk való tekintettel a lányok csak este nyolc és reggel hat között sétálgathatnak az utcán. Napközben kopogtatni kell az illetékes kapukon. Az ország lakosainak hetven százaléka (ismét közvélemény-kutatási adat) a világ legbűnösebb helyének tartja Hamburgnak ezt a hírhedt negyedét, a lokálokat, az éjszakai pillangókat, a sztriptízbárokat, a nyilvánosházakat, a szexklubokat. De vannak itt báltermek, rendes kávéházak, fiatalok számára diszóklubok, jazzklubok, beatklubok, csak étkezésre szolgáló vendéglők és a Reeperbahnon, a negyed főutcáján található a hamburgi operettszínház.

„Ami másutt tilos, azt itt szabad!" – idézem a reklámszöveget.

– Így is van, különben nem özönlene ide ennyi ember a világ minden tájáról – mondja T. B.

Megindulunk a Reeperbahnon. A tolakodó portások – bár ez tilos – a gyanútlan turista útjába állnak és igyekeznek beterelni a bár ajtaján.

– Asszonyom, engedje be a férjét, olyasmire tanítjuk meg, amit on sem fog megbánni.

A házaspár elneveti magát, aztán összekapaszkodva továbbmegy.

Az egyik utca neve Nagy Szabadság. Sztriptízbárok találhatók itt (igaz, másutt is). A sztriptíz St. Pauliban jobb, látványosabb, mint a pornográfiai szabadságáról híres Koppenhágában, de nem olyan könnyed, szellemes, mint Párizsban. Hideg és uzletszerű, helyenként ordenáré. A helybeliek, vagyis hamburgi ismerőseim – érdemes meghallgatni őket –, okvetlenül megszívlelendő tanácsokkal vérteznek fel.

A lokálokban, még a legelegánsabb helyen is csak menukártya alapján tanácsos rendelni. Ha csak úgy könnyedén odaveti a vendég: „Hozzon egy whiskyt" (egy konyakot, egy pohár pezsgőt), a pincér nem kérdezi, hogy milyet parancsol, minden további nélkul a legdrágábbat teszi le. A vendég legyen kulonosen óvatos, ha asztalához fogad egy – a színpadon látott – sztriptízgorlt vagy a vendégek korul surgolódó más holgyet. Ezek a holgyek – alkalmazottak, akik részesulnek a nyereségből. Ha valaki nem menukártyáról rendel, ha megjátssza a nagyvonalú kulfoldit, sok pénzébe kerulhet a dolog. A holgy egyébként nemcsak pezsgőt hajlandó inni, szerényebb itallal is beéri. A jól vezetett bárokban a nők nem erőszakosak, ha a vendég nem óhajtja társaságukat, elvonulnak. Ha mégis meghívja asztalához a szexbombát, aki a sztriptízprodukció alatt olyan igézően vetette rá a tekintetét, akkor se képzelje magát valami Casanovának, aki ezzel a bűnos leányzóval toltheti el az éjszaka hátralevő részét. Legfoljebb gyongéd simogatásokat kaphat tőle a vendég egy elsotétített páholyban vagy szeparéban. Tobbet nem. A sztriptízholgyeket ugyanis előadás után várja a férjuk vagy a barátjuk. Így azután St. Pauli szokásainak jó ismerői azt ajánlják a vetkőzési számok alatt folhevult vendégeknek, hogy menjenek át valamelyik táncos szórakozóhelyre, ahol válogathatnak a készséges lányok kozott.

A harmadik kategóriába sorolt mulatóhelyektől kell a leg-

Sört iszik a lány egy hamburgi mulatóban . . . amíg nem jön valaki, aki pezsgőt fizet

jobban óvakodni. Ezek a mulatók gyakorta változtatják nevüket és tulajdonosukat, mert a hatóságok hamar megvonják tőlük az engedélyt. A magukat vadonatúj, most megnyílt helyeknek reklámozó bárok rendszerint még harmadosztályú produkciót sem nyújtanak. Ha a portásnak sikerül egy tájékozatlan vendéget, félig részeg kóbor idegent becsalogatni, az illető rendszerint az egyetlen vendég, s ott áll vele szemben az egész személyzet: portás, üzletvezető, pincér és a fogyasztásra ösztönző hölgy. A legkülönbözőbb fogásokkal igyekeznek rávenni őt, hogy minél nagyobb számlát csináljon. Ha a vendég aztán vonakodik a borsos számlát kifizetni, kitör a botrány, erőszakkal veszik el tőle a pénzt.

A Silbersackstrassén sétáló hölgyek lassú, ringó járásukkal gyorsan szeretnének célba érni. A lányokat egyébként vadászterületüknek megfelelően három kategóriába sorol-

ják, de ezen belül is vannak minőségi és árkülönbségek. A Gerhardstrasse és a Herbertstrasse valamikor zárt utcák lehettek. Az utóbbinak két végén ma is vas választófalak állnak, de csak a múlt emlékeként. Bárki bemehet feleségestül, partnernőstül. Sokan meg is teszik, férj, feleség összekarolva bámulja kíváncsian – mint kiállítási tárgyat – az ablakban ülő lányokat.

Az idegenforgalmi útmutatók a legbiztonságosabb helynek a Herbertstrassét jelölik meg. Az itteni házakban nincs férfiszemélyzet, tehát kevésbé kell félni rablástól, leütéstől; a hölgyeket hetenként orvosi vizsgálatnak vetik alá. Ritka a lopás és a verekedés, mert a rendőrség itt mindenkit jól ismer, számon tart. A vendég az ablakban ülő kiválasztottjával megbeszéli a tarifát. A költségek emelkedhetnek, ha a vendég iszik, bár erre hivatalosan tilos ösztönözni őt.

Ugyancsak biztonságosnak tartják a Palais d'Amourt és az Eros Centert. Amolyan modern nyilvánosházak. A lány az épület földszintjén, az udvarban választható ki. Ravaszul kiképzett hely ez az udvar, beton válaszfalakból kisebb labirintust építettek ide; ha az ember belép a kapun és elkezd sétálgatni, nem egykönnyen jut ki az útvesztőből. Minden fordulónál egy-egy lány áll, némán, komoran, várja, hogy a vendég megszólítsa. Erőszak, testi sértés, rablás, zsarolás itt ritkán fordul elő. A hatóságoknak ebben a két épületben állítólag sikerült rendet teremteniük. Emeletenként mindössze egy férfialkalmazott lehet jelen. Vigyázni azonban itt sem árt. Nagy könnyelműség, ha a vendég nagyobb összeget tart magánál, még súlyosabb hiba, ha dicsekszik is vele. Ilyen esetekben a lány nem tud ellenállni a kísértésnek. Előfordul, hogy eltávozta után leütik és kirabolják a könnyelmű idegent.

Végképp védve van az ilyen balesetektől az, aki a legmagasabb árkategóriát választja. Az ide sorolt, gyakran meglepően szolid külsejű hölgyek a legelőkelőbb táncos lokálokban találhatók, de a férfi nem ússza meg kétszáz márkán alul ezt az üzletet, amelyben a hotelszoba ára bennfoglaltatik. Viszont a hölgy tartja magát az eredeti megállapodáshoz, nem srófolja fel menet közben az árat, nincs veszekedés, lopás, bosszúság. Egyébként a Herbertstrassén, az Eros Centerben és a Palais d'Amourban „bérelhetők" rendkívül vonzó nőszemélyek teljes éjszakára is, de 1000 márkán felüli összegért.

Nappal minden más Hamburg szórakoztató-negyedében

Ellentétben az utcával, a bárokban a titkos, vagyis az ellenőrizhetetlen prostitúció is virágzik. Különösen óvatosnak kell lenni az alacsonyabb színvonalú bárokban. Minél gyérebb a világítás, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a vendéget becsapják, meglopják, esetleg meg is verik. Főként a kapatos férfiakra leselkedik a veszély. Ha az ittas egyén egyáltalán eljut a szobáig és kifizeti a megbeszélt honoráriumot, a hölgy rendszerint még kér tőle pénzt. Vonakodik odaadni? Megsértődik, és vissza akarja kapni a pénzét? Veszekedés tör ki. Ilyenkor megjelennek a hölgy férfi partnerei, két vagy három fickó, aszerint, hogy a vendég mennyire részeg. Ha annyira elázott, hogy szinte magatehetetlen, akkor csak egy ilyen „pártfogó" jelenik meg. Ha észreveszik, hogy a vendégnél sok pénz van, leütik. Az is előfordul, hogy a szobába érve a lány leitatja a vendéget, aki rövidesen mély álomba zuhan, és csak jó néhány óra múlva tér magához, de akkor már csak az üres pénztárcáját

tapogathatja. Nem ajánlatos az autós megoldás St Pauli egyes részein némely holgy arra vár, hogy a mellette lassan elhaladó autóba beinvitálják Miután beszállt, elnavigálja az illetőt a kikotő valamelyik elhagyatott, sotét zugába Itt legjobb esetben az derul ki, hogy a holgy nem éppen a legfiatalabb és a legvonzóbb. Inkább a szakma veteránjai választják az autós megoldást, jól jon nekik a kocsi jótékony sotétje

Hamburgban a „vízszintes szakma" 2500 képviselőnőjét tartják nyilván A nem nyilvántartott, tehát az engedély nélkul működő prostituáltak száma ugyanennyire becsulhető Ehhez jon még a folmérhetetlen alkalmi prostitúció „Ugy hallani, egyes derék háziasszonyok (turista útmutatót idézek) ilyen módon egészitik ki háztartási pénzuket" Gonosz nyelvek szerint a kínálat ebben a szolgáltatásban a vaj- és a tojásárakkal egyutt nő De az is lehet, hogy az *Este héttől reggel hétig* című hamburgi idegenforgalmi kiadvány, amelyből a fenti mondatot idéztem, és amelynek mégiscsak az a célja, hogy idecsalogassa a vendéget, ezzel a pletykával is novelni akarja a hely vonzóerejét. Hátha valaki csak azért jon ide, hogy végre találkozhasson szemreváló szomszédasszonyával

A hamburgi helyi lapokban és St Pauli saját lapjában *Egészségugyi szolgálat* vagy *Egészségápolás* cím alatt hirdetnek a masszázs- és a kozmetikai szalonok, amelyek gyakran szaunával egyutt állnak a vendég rendelkezésére „Fiatal holgyek masszírozzák ont! Tokéletes, egyedi kezelés!", „Szaunaklub", „Magánklub korszerű kozmetikával" „Exkluzív szaunaklub", „Modern masszázs", „Férfikozmetika". A Reeperbahnon található szalonok egyike igy hirdet „Az Oázis-szaunában nemcsak szép barna szint, hanem szép asszonyoktól masszázst is kapsz!" Rendszerint csak telefonszám szerepel a hirdetésben, de mindig folveszik a kagylót

Egyébként nemcsak a férfiakra gondolnak. Előfordul, hogy a hirdetés értelmében házhoz jon a masszőr, hogy korszerű masszázst alkalmazzon a holgyeknél. A délutáni lapok hostessek telefonszámát is kozlik. Ók az igazi hostessektől, vagyis az idegenvezetőnőktől abban kulonboznek, hogy a hirdetés szovegében jelzőt fűznek a hostess szóhoz: bájos, vonzó, elnéző, kapcsolatkereső.

Eddig jobbára olyan intézményekről beszéltem, amelyek a magányos férfiaknak állnak a rendelkezésére. A szexklubokban azonban a férfi- és a hölgyvendég együtt is jól érezheti magát: az asszony a férjével vagy a barátjával. Nem olcsó mulatság. Ezekben a night clubokban – így hirdetik őket – olyan különleges szexprogram látható, amely „minden kívánságot teljesít", „minden igényt kielégít". Sőt, a színpadon is bemutatkozhat, akinek kedve van hozzá. Érdekes, hogy a legtöbb ilyen klub (csak tagok léphetnek be) vasárnap zárva van. Forgalmuk hétfőtől szombatig bonyolódik le, bizonyára azért, mert vasárnap ugye együtt van a család . . .

Ezeknek az intézményeknek egyik válfaja a Párocska-klub. A szórakozás személyenként mintegy háromszáz–négyszáz márkába kerül, a társaság legfeljebb tíz tagból áll, a mutatványok teljesen önkéntesen bonyolódnak, a műsorszámok egyéniek. Amolyan happening-féle akar ez lenni, amelynek eredetisége és vonzóereje a vendégek ötletességétől, fantáziájától függ. Vagyis ezekben a klubokban nem elég, ha csak pénze van az embernek.

Ismét más műfajt képviselnek az azonos neműekhez vonzódók klubjai. Férfi és női klubok. Hamburgban állítólag ötven férfibár található, jó tucatnyi St. Pauliban. A legtöbb ilyen bár találkozóhelyül szolgál, ahol ismerősök, törzsvendégek jönnek össze. De mindenütt találhatók profik is. Ezek a fiatalemberek nem mindig homoszexuálisak, csak pénzhez akarnak jutni. Legtöbbjüknek lakása sincs, egyetlen stabil tartózkodási helyük valamelyik bár, egyébként a pályaudvar körül vagy másutt lebzselnek. Előfordul, hogy már egy vacsoráért vagy valami alvóhelyért is elmennek. Ilyen körülmények között gyakoriak körükben a lopások és az egyéb bűncselekmények.

– Annyi minden fenyegeti az embert, hogy nem is tudom miért merészkedik ide egyáltalán valaki – mondom T. B.-nek.

– Éppen azért figyelmeztetjük a vendégeket, hogy minél kevesebb baj történjék. Van egy sor aranyszabály: „Ne rúgj be!", „Sétálj társaságban!", „Csak annyi pénzt hozz magaddal, amennyit ki akarsz adni, azt is lehetőleg kis címletekben", „Csak menükártya alapján rendelj, és azonnal fizess!". Vannak más aranyszabályok is. Például az, hogy a könnyelműség nagy bajok okozója lehet. Bármennyire megtetszene is egy nőcske, bármennyire türelmetlen

légy is, nem tanácsos romantikus érzületektől hajtva követni a bájos tündért teszem azt a Bismarck-emlékmű körüli sötét parkba, kihalt utcákba vagy homályos hátsó udvarokba. S végül itt a minden eddiginél jobb szabály: „Kerüld el nagy ívben St. Paulit, vagy hozd magaddal a feleségedet!"

A Davidstrasse és a Reeperbahn sarkán áll a rendőrség régi, hagyományos, piros téglákból emelt épülete: a Davidwache. Helyi viszonylatban ugyanolyan híres, mint Angliában a Scotland Yard. A hamburgi bíróságok egyik fő szállítója, szakadatlanul küldi a kis és a nagy halakat, az orgyilkost, a rablót, aki leüti áldozatát, a pincért, aki pezsgő helyett gyümölcsbort szolgált fel, a nőt, aki meglopta vendégét vagy tilos helyen sétált.

A helyi lapok vásárlói csámcsogva olvassák az ilyen históriákat. Olykor felberreg a szerkesztőség telefonja, borízű hang szólal meg, és ilyesmit mond az újságírónak: „Te vén csirkefogó, még megfizetsz azért, amit a sajtcéduládon összefirkáltál. Fasírtot csinálunk belőled . . ."

Amióta világ a világ, a prostitúció és a bűnözés kart karba öltve jár, s újabban hozzájuk szegődött a kábítószercsempészet. Itt sincs másként, bár az egyszerű vendég nem kerül szemtől szembe az igazi alvilággal. A vendégnek az a dolga ebben a szigorú munkamegosztáson alapuló világban, hogy itthagyja a pénzét, lehetőleg jól érezze magát, különben nem jön el többé. Kivéve persze, ha a vendég ügyetlen balek és hagyja kifosztani magát.

St. Pauliban más törvények uralkodnak, mint a külvilágban. Kevés helyen hazudnak néhány perc vagy néhány óra alatt annyit, mint itt, de még inkább elmondható, hogy sehol másutt nem ilyen hallgatagok az emberek. A tanúk és a vádlottak javakorabeli, életerős férfiak, fiatal nők, a bíróság előtt mégis súlyos hallási zavarokkal küszködnek, memóriazavarban szenvednek. Igaz is, ki kockáztatná, hogy valamilyen elszólás következtében mondjuk – összekaszabolják az arcát. Az itteni „törvények" a büntetőtörvénykönyvnél is szigorúbbak, és való igaz, hogy hallgatni arany.

E kíméletlen világnak is van humora. Egyik hamburgi kollégám elmondta, hogy lapja képviseletében részt vett egy mulatóbeli botrány bírósági tárgyalásán. Ítélethozatal után odament hozzá egy lány. „Szerkesztő úr – mondta –, tanúként voltam itt, kérem, ne írja ki a nevemet az újságban.

Időnként itt kötnek ki az éjszakai kalandok hősei: a Davidwache, a hamburgi mulatónegyed rendőrállomása

Ha egyszer arra jár, látogasson meg. Természetesen nem kerül semmibe." Kézitáskájából névjegyet vett elő, és odaadta az újságírónak.

KELL-E A PORNÓ?

T. B. nem szereti St. Paulit.

– Négyszeres kizsákmányolás folyik itt. A pasasok pénzét elveszik a lányok. Az ő jövedelmük felét – a szervező munkáért és a védelemért – magukhoz szippantják kitartottjaik. Mindketten tejelnek az intézmény, a bár, a hotel tulajdonosának, aki lehetőséget nyújt a kapcsolatteremtéshez. A legkomiszabb kizsákmányolókat viszont senki sem ismeri, legtöbbször tisztes üzletemberként élnek, övék az épület. Még az egyháznak is van itt ingatlantulajdona.

– St. Pauli mégis virágzik.

– Szükséglet. A városnak az a véleménye, hogy jobb, ha egy helyre összpontosul mindez, könnyebben ellenőrizhető.

– Régóta dúl itt az „édes élet", de a Nagy Szabadság sohasem volt ilyen nagy és ilyen szabad, mint mostanában.

– A szexhullámnak tulajdonítható ez, amely körülbelül egy évtizede öntötte el az országot . . .

– . . . és aminek nem tudnak gátat vetni?

– A szexhullám eredetileg elavult korlátokat volt hivatva ledönteni. Újat és jót hozott. Nézze, amikor én kamasz, majd fiatalember voltam (még a háború előtt), a családban a nemi élet témája tabunak számított, egészségtelen titokzatosság, szégyenlős hallgatás vette körül, mintha a gyereket valóban a gólya hozná. Szüleimmel sohasem beszéltem ilyesmiről, nem is tudtunk volna, még szalonképes kifejezéseink se voltak rá. Vagy a fülbe súgott trágárságokat ismertük, vagy semmit. Annyira belém rögződött ez a gátlás, ez a tartózkodás, hogy még ma is nehezen tudunk beszélgetni erről a kérdésről a leányomnál, bár igyekszem őszintén beszélni ilyesmiről is. De ha már a leányomnál tartok, hadd mondjam el, hogy a partnere olykor éjszakára is nálunk marad. Régebben, nem is olyan régen, ez még elvileg büntetendő cselekmény volt, kerítői tevékenységgel vádolhattak volna. Menynyi képmutatás származott mindebből társadalmi méretekben. A jogalkotásban egy csomó ásatag törvény, a családban vagy a ki nem élt szenvedélyek elfojtása, vagy titkos utak. kettős életek. Valójában tehát az elavult, a képmutató

és az egészségre káros társadalmi korlátokat kellett áttörni, szexuálisan felszabadítani az embereket.

– A német konzervativizmus különösen hajlamos a képmutatásra.

– Minden konzervativizmus hajlamos rá.

– Úgy emlékszem – folytattam a témát –, hogy 1968-ban a diákok is tüntettek a szexuális szabadságért.

– A diákok általában a maradiságot vették célba: az elavult egyetemi rendszert, az általuk elavultnak tartott társadalmi berendezkedést, és mivel a konzervatív politikai és kulturális körök a szexuális szokásokat és jogokat illetően is maradiak, ez volt az egyik módja annak, hogy a diákok megtörjék a jeget.

– Láttam fényképeket, amint a fiatalok meztelenül fürdenek a város kellős közepén a szökőkútban, és mindenféle nemi jelképekkel vonulnak fel az utcán.

– Sok túlzás is volt ebben, de alapjában véve egészséges törekvést fejezett ki.

– Ide bemegyek – torpantam meg.

„Sex-shop", vagyis szexüzlet. Hosszú helyiség, kétoldalt a polcokon mérhetetlen sok színes folyóirat, a pornográfia teljes tárházával. Néhány évvel ezelőtt ugyanitt, a sokkal kisebb boltban és sokkal szerényebb kínálat közepette, még leragasztott műanyag borítékban hevertek az ilyen lapok, nem lehetett kinyitni őket, nehogy ingyen élvezetet nyújtsanak. Ma más üzleti elvek érvényesülnek, az amerikai drugstore-ok szelleme: bárki bármelyik lapot leveheti a polcról, addig lapozgathatja, ameddig jólesik. Úgy látszik, így többet lehet eladni belőlük. A vevő tudja, hogy nem vesz zsákbamacskát. Egyebet is kínál a bolt, a szexuális élvezetek segédeszköztárát. A terem végén fiatalember ül. Csak innét kezdve kerül pénzbe a bámészkodás: az ajtó mögött pornófilmeket mutatnak be.

T. B.-hez fordulok:

– Miért engedélyezik a pornográfiát?

Úgy vélem, hogy a kérdésért nem sértődhet meg, hiszen az NSZK-ban sem teljesen egyértelmű az ügy, nem mindenki helyesli ezt a szabadságot, de bizonyos, törvényben meghatározott körülmények között megengedik.

– Érettnek, felnőttnek tekintjük az állampolgárt, és rábízzuk annak eldöntését, mit tart helyesnek és mit nem. Meggyőződésem, hogy amikor ön kisdiák volt, ugyanúgy dugdostak pornográf képeket, szövegeket az iskolában a

pad alatt, mint mi, hiába üldözték. Ki akartuk vonni a büntetendő cselekmények köréből a pornográfiát. Abból indultunk ki, hogy ami tilos, az édes, tehát ledöntöttük a tilalomfát, hogy megszüntessük vonzását varázsát. Változatlanul büntetendő a pornográfia terjesztése a fiatalkorúak között, a fiatalkorúak megrontása és a pornográfiával gyakran együttjáró kábítószer-árusítás. Ne értsen félre, az állam egyáltalán nem helyesli a pornográfia terjesztését, de nem is akadályozza meg.

– Sikerült a pornográfia szabaddá tételével elvenni a vonzerejét?

– Sajnos, nem sikerült. Azt hittük, hogy néhány esztendő alatt elvonul ez a hullám. Nem így történt.

Nem akartam ismét összezördülni T. B.-vel, ezúttal az érett polgár elmélete miatt. Nyilvánvaló, ha tiltanák a pornográfiát, akkor is tömegesen áramlana be külföldről az anyag. Belföldön is készülnének ilyen kiadványok, filmek. Kialakulna – mint a szesztilalom idején az Egyesült Államokban az alkoholt titokban terjesztő alvilág – a pornográfiát terjesztő alvilág. Ennek üldözése sok pénzbe kerülne. De a „nem helyeseljük, mégis engedjük" álláspontban sok a tehetetlenség és a képmutatás.

T. B. egyetért velem abban, hogy a probléma bonyolult.

– Összefüggésében nézem a dolgot, most már vagy tíz évet áttekintve. Társadalmunk megváltoztatta viszonyát a szexualitáshoz. A viták mindmáig dúlnak. Ki az embernek a tabuktól, az állami gyámkodástól való szabadulását üdvözli, ki meg a féktelenség romboló kitörését látja az új jelenségekben. Több mint egy évtizede mutatták be Ingmar Bergman filmjét, a *Csend*et, a leplezetlen szexualitás költői megjelenítését. A folyamat, amely ezzel megkezdődött, a gátlásoktól való megszabaduláshoz, az őszinte testiséghez adott ösztönzést, de sokakat, főleg idősebbeket felháborított. Nagyon sok családban és társaságban lehet azóta szabadabban csevegni a témáról, s ha ma több fiatal szülő tud értelmesen és okosan beszélni erről a gyerekével, az ennek a felvilágosító meggyőzésnek is köszönhető. A jó hatások mellett azonban szinte törvényszerűen jelentkeznek a rosszak is. A szexhullám üzletté vált, amelyből pénzt lehet csinálni, tehát a legjobb – és részben naiv – szándék diktálta felvilágosult, szabad szellem hamarosan konzummá, üzletiesített szexualitássá fajult. Így a nő ismét mint az élvezetek tárgya jelenik meg, a férfi és a nő konzumterror ál-

dozatává lesz. Már aki engedi, hogy azzá tegyék. Többet fogyasztani, többet teljesíteni. Ehhez ajánl a pornó szextechnikát és mindenféle segédeszközt. Ennek katasztrofális következményei vannak: egészségromlás, korai impotencia, züllés. Szerencsére a többségre nem ez a magatartás jellemző, de még így is elegen kerülnek a konzumszex vonzáskörébe, hogy maroknyi üzletember, a „pornó-brancs" jól éljen belőle. Kiadó- és terjesztővállalatok és más vállalkozások kihasználják a kíváncsiságot és főleg sok embernek az élettel való elégedetlenségét, a társadalomban kialakuló magányosságot, a csalódottságot vagy éppenséggel az elfojtott agresszivitást. Sokan ettől várnak feloldódást, több örömet, változatosságot. Az üzletiesített szexualitás bőven talál vevőre, de bekövetkezik a csömör, fokozódik az élvezethajhászás, egészen a vad torzulásokig, aberrációkig. A kormány által is támogatott szexuális felvilágosító filmek mellett tehát egyre durvább pornómutatványok láthatók. Ez a szenvedély hasonló a kábítószer-élvezethez, sőt aki ráébred arra, hogy a technicizált szex nem hozza meg a várt gyönyört, az a kábítószer rabjává lehet.

T. B. befejezte fejtegetését.

– Végképp nem értem, miért engedik a pornográfia terjesztését – jegyeztem meg.

– A tilalmak fabatkát sem érnek addig, amíg az emberek maguk nem tudnak különbséget tenni a felvilágosítás és az üzleti propaganda, az élet egészséges kiteljesedése és a perverziók között.

Megoldatlan probléma – gondoltam. Egyelőre a sok szexbolt, az egyéb ilyen jellegű szolgáltatások nagy pénzt hoznak a pornóiparnak. T. B. maga is tehetetlenül szemléli ezt a problémát. Az érett, felvilágosult állampolgár lebeg lelki szemei előtt, aki szemétbe dobja a pornófüzetet, vagy kezébe sem veszi; a szexuális élet minden részletét jól ismeri, érzelemgazdag kapcsolatokat teremt hasonlóan felvilágosult társával. Nyilván ilyenek is egyre többen vannak.

De St. Pauli fényei nem ezt szikrázzák. Ez itt egy óriási szexvásár. És mondom: elszomorító, nyomasztó.

FIATALOK BALTÓL JOBBIG

ESTE A VENDÉGLŐBEN

Falusi vendéglő Schmalnauban. Olyan falu, amelynek lakói mind a közeli városhoz kötődnek. Nem parasztok. Este van, három lánnyal és öt fiúval ülök együtt. A társaság úgy jött össze, hogy megkértem pedagógus barátomat, Norbertet' hívja meg tanítványait, hadd beszélgessek velük. Tizenhét évesek. Ezt a korosztályt ismerem a legkevésbé, de itt ült mellettem segítségül Norbert. Másfél évtizedet töltött el közöttük. Ők maguk is szívesen jöttek, kissé bizonytalanok, kissé merevek, de érdekli őket, hogy mit akarhat a magyar újságíró. Remélem, nem okoztam nekik csalódást, mint az itteni felnőtteknek, akik egy pörge kalapos, hetyke bajuszú operettfigurát vártak, amikor meghallották, hogy Budapestről érkezett valaki.

Ezek a fiatalok őszintébbek, mint a felnőttek, nem köntörfalaznak. Több estét töltöttem el a felnőttekkel, de soha egyikük sem érintett politikai témát. Néhány fiatal viszont a dolgok közepébe vágott: „Van-e szabadság Magyarországon?", „Lehet-e szabadon utazni külföldre?", „Ha szabad választások lennének, megmaradna-e a mai rendszer?" Valamennyi kérdésben benne foglaltatott a „szabadság" szó. Miért? Részben azért, mert azt olvassák az újságban, azt hallják a rádióban és a televízióban, hogy a szocialista országokban nincs szabadság, részben pedig azért, mert a szabad mozgás ennek a nemzedéknek életeleme. Sokat utazhatnak, sok fiatal jut el Franciaországba, Hollandiába, Belgiumba, Olaszországba, csoportosan, egyedül, autóstoppal, vonaton, kerékpáron. Norberték osztálykirándulást rendeztek Amszterdamba. Igaz, ez utóbbit, mint később kiderült, olyan diák kezdeményezte, aki gyanús érdek-

lődést tanúsított a hollandiai kábítószeresek iránt. No de kezdjük a beszélgetést.

Kurt. Szeplős, vörös hajú gimnazista:

– Fizikatanár szeretnék lenni, de mielőtt egyetemre megyek, világot akarok látni. Dolgozom fél évet, és a keresetemből amerikai útra megyek.

Hans. Nagydarab fiú, műszaki rajzot tanul:

– Csak lassan a testtel. Amit fél év alatt megkeresel, abból jó, ha egy nyugat-európai útra futja.

Hans a kilenc osztály elvégzése után dolgozni ment, és munkája mellett szakiskolában tanul. Apja és bátyja lakatos. Nincs jó véleménye a gimnazistákról. Kisebbségi érzés vagy más az oka ennek, nem tudom. De voltaképpen ő is intellektuális pályára készül. A nyolc fiatalból négyen politizáltak beszélgetésünk során, ő és a három gimnazista. A többiek csak a vállukat vonogatták, ha politikai téma került szóba. Hans a szociáldemokrata ifjúsági szervezethez tartozik, a három gimnazista a kereszténydemokrata fiatalok klubjába jár. Véletlen arány, nem jelenti azt, hogy a gimnazisták között általában nagyobb a befolyása a jobboldalnak, mint a balnak.

– Milyen újságot olvas? – kérdeztem Hanstól.

– A Bild Zeitungot.

– A helyi lapot nem?

– Nem. Az fekete.

Néhány héttel előbb még csodálkoztam volna ezen a válaszon. A helyi lapot feketének, vagyis klerikálisnak tartja, a *Bild Zeitung*ot pedig, a hírhedt Springer-kiadványt – a primitív ösztönökre építő bulvárlapot, amely az ország határán túl is elrettentő példája a szenzációhajhászó sajtónak – naponta forgatja. Időközben ugyanis ellátogattam a hamburgi Hans Bredow Intézetbe, amely a sajtó, a rádió és a televízió közvélemény-formáló hatását kutatja, s itt elmagyarázták, hogy nem szabad előítélettel viseltetni a *Bild Zeitung* olvasóival szemben. Például Hamburgban a lakosság kilencven százaléka olvassa ezt a lapot – mert eleven, érdekes, rövid híreket hoz, sorokban tájékoztat és mindenféle szenzációt tálal –, a város lakóinak hatvanhat százaléka mégis a szociáldemokratákra és a szabaddemokratákra szavazott, tehát azokra, akiket a *Bild Zeitung* üt, gyaláz. Az igényes lapokat aránylag kevesen veszik kézbe, inkább az értelmiség, az elit. Országos felmérés szerint a *Bild Zeitung* olvasóinak jóval több mint a fele szociáldemokrata, a schmalnaui ven-

déglőben pedig ennek a jelenségnek élő példájával találtam szembe magam. E statisztikai adat nem vet jó fényt a szociáldemokrata pártra, mutatja – amit egyébként is tudok –, hogy a párt sajtója elég gyenge.

No de ezt az estét nem sajtóügyi elmélkedésre szántam.

A gimnazisták feltűnően beszédesebbek, mint a többiek. Tájékozottabbak, véleményük van a világ dolgairól. Minden kérdésre szívesen válaszolnak. Társaikat viszont nógatni kell.

Hildegard szép, szabályos arcú gimnazista lány. Kissé hideg a tekintete, határozott asszony lesz belőle, kordában fogja tartani a családot. Nem is csodálkoztam, amikor terveiről beszélt:

– Állami vagy városi tisztviselő akarok lenni. Ez biztos megélhetést nyújt. Esetleg a bűnügyi rendőrséghez megyek. Közben otthon is maradok, két gyereket szeretnék.

Heinznek, a harmadik diáknak kalandosabb elképzelései vannak. Állami megbízatással a harmadik világ valamelyik országába akar utazni.

A gimnazisták elképzelései között szerepel az utazás más földrészekre, nagyszabású terveik vannak. Értelmiségi családból valók, ez többnyire azonos a jómóddal. Valószínűleg már többször is jártak szüleikkel külföldön. Mi valósul meg terveikből? Fölveszik-e mindhármukat az egyetemre? Ki tudja. De hát tizenhét éves fejjel még lehet és kell reménykedni, tervezgetni.

S a többiek elképzelései? Hans itt akar maradni Schmalnauban, jól érzi magát a családi körben. Szép házban laknak.

Az egyik kislány másként vélekedik:

– Unalmas itt. Semmi sem történik!

Annemarie eladótanuló egy áruházban. Nincs elképzelése a jövőjéről, csak a községből szeretne valahová elmenni, olyan helyre, ahol érdekesebb az élet. Angelika szomorú. Kijárta a kilenc osztályt, és most nem tudja, mihez kezdjen. Szakmát kellene tanulnia, de nem talált helyet se vállalatnál, sem a szakiskolában. Munkanélküli. Helmut is az.

– Angelika, maga mi szeretne lenni?

Vállat von.

– Mindegy, azt kell elfogadni, ami adódik.

– Ha férjhez megy, megoldódik a sorsa, nem kell dolgoznia – mondom.

– Nem sietem el. Ha férjhez megyek, úgyis a családnak kell élnem.

Norbert sok tanítványával beszélt már erről a témáról, ismeri a fiatalok hangulatát. Véleménye szerint a lányok általában elfogadják, hogy jövőjük az anyaság, de előtte szeretnének néhány szabad évet élni, szakmát tanulni, hivatásra szert tenni, és minél távolabbra kitolni a férjhez menés idejét.

Norbert:

– Tudják, hogy a férjhez menéssel feladják személyes szabadságuk nagy részét, de a vége csak az, hogy férjhez mennek, hiszen az olyan harminc éven felüli nőnek, aki addig pártában maradt, semmilyen távlatot nem nyújt a társadalom. A lányok közül sokan arra törekszenek, hogy mielőtt bekötnék a fejüket, kitanuljanak valamilyen szakmát és utazgassanak. Mások alázatosabban fogadják a női mivoltukból fakadó társadalmi következményeket, a családra támaszkodnak, amíg a szülők házában élnek, ott végeznek házi munkát, amikor pedig férjhez mennek, ugyanezt folytatják saját otthonukban. Sőt, még meg is védik, meg is ideologizálják elnyomottságukat.

– Keresett már helyet, Angelika?

– Igen, óvónőképzőben.

– Mi volt a válasz?

– Tizennyolcan jelentkeztek egy helyre.

Ottjártamkor több mint százezer fiatal munkanélküli volt az országban, részben elbocsátottak, részben olyanok, akik a szakiskolákból vagy az egyetemekről kikerülve nem találtak állást. Végül azok – mint Angelika és Helmut –, akik hiába keresnek szakmatanulási lehetőséget üzemben, vállalatnál, iskolában. A fiatalok, a szülők és a hivatalos személyek aggódva tekintenek a jövőbe, a helyzet a következő néhány évben rosszabbodni fog. Egy különben örvendetes születési hullámhegy következményeivel is számolni kell: a 15 és 20 év közöttiek száma 1982-ben – az 1975-ös 5 390 000-rel szemben – 6 250 000 lesz, ennyien keresnek tehát majd munkát, szakmát, továbbtanulási lehetőséget. Ettől kezdve azonban a szám csökken, 1990-ben az 1970-es szint alá esik, 4 150 000-re.

A gazdasági válsággal viszont jelentősen csökkent a munkahelyek száma, az ipari és az egyéb szakképzést nyújtó vállalatok felvevőképessége. Néhány év óta folyik már

„Villanyszerelő akartam lenni, s most ütés ért!" – „Söpörhetek, takaríthatok és munkanélküli-segélyért mehetek – ez így nem mehet tovább!" Hétezer lány és fiatalember tüntetett Hannoverban az ifjúsági munkanélküliség ellen

a vita arról, hogy milyen módon szabályozzák az egyetemi hallgatók létszámát, de 1976-ban a sajtó megdöbbenten adta tudtul, hogy másutt, alacsonyabb szinten, a szakiskolákban milyen erősen érvényesül a numerus clausus, a zárt szám. A válság egyik következménye ugyanis, hogy az általános iskolai végzettségű, szakképzetlen fiatalok nehezen kapnak munkát. Megsokszorozódott tehát azoknak a száma, akik valamilyen szakiskolába jelentkeztek. Müncheni adatok állnak rendelkezésemre, de hasonló volt a helyzet más városokban is. Diétásnővér-képzőbe 1976-ban 500-an jelentkeztek a 36 helyre, cukrászipari tanulónak 105-en a 32 helyre. A grafikusoknál meglehetősen jó az arány: 75 a 23-hoz, az asztalosoknál 30 fiú kérte a felvételét és 16-ot

vettek fel, egy technikusképző iskolába 225 jelentkezőből 130-nak sikerült bejutnia.

– Helmut, magának mik a tervei?

– Autószerelő szerettem volna lenni.

– Miért csak szeretett volna?

Vállat von.

– Hónapokig szaladgáltam, kerestem valamilyen tanulóhelyet. Műhelyekben nincs. Elmentem a munkaközvetítő hivatalba. Azt mondták, hogy csak pék, hentes vagy borbély tanműhelybe várnak jelentkezőket.

Norbert véleménye szerint a fiatalok munkanélküliségében a vállalatok is ludasok. Ha tanulót tartanak, a törvény arra kötelezi őket, hogy hetenként egyszer engedjék el az ipariskolába, több szabadság jár a fiataloknak, és más vonatkozásban is a tanulókat védik a szabályok. Mit tesz sok vállalkozó? Nem vesz föl tanulót. Bajlódjon velük más.

A munkanélküliségtől való félelem azoknak a fiataloknak a lelkébe is befészkelte magát, akik dolgoznak, illetve tanulnak. Norbert egyszer részt vett egy beszélgetésen, ahol szociológusok és pedagógusok fölmérték, elemezték a fiatalok életérzéseit. Itt hangzottak el ezek a mondatok: „Ha megkapnám a felmondó papírt, apám agyonverne", „Nem mernék hazamenni, apám dührohamot kapna", „Haza se mennék . . ."

Igazságtalanok lennénk, ha nem mondanánk el, hogy a kormány és az erre hivatott szervek keresik-kutatják a megoldást. A fiatalok munkanélkülisége a felnőttekével együtt tűnhet csak el, de megpróbálkoznak sajátos, csak a fiatalokat érintő akciókkal is. A munkaügyi hivatal, amelynek mindenütt vannak kirendeltségei, hirdetést tett közzé a lapokban. Idézem a hirdetés szövegét, bár elegendő volna – és kommentárnak elegendő is – a hirdetés címe: *„Piac és ember"*. A szöveg: „A mai szakképzés a holnap beruházása. A fiatal, felnövekvő népes évjáratok tagjai közül sokan nem találnak megfelelő szakmatanulási lehetőséget, és mint szakképzetleneknek vagy alacsony szakképzettségűeknek kevés reményük van arra, hogy állást kapjanak; így már a munkásélet startjánál munkanélküliekké válnak. Gondolják meg a vállalkozók: a nyolcvanas évek elejétől megszűnik az iskolából kibocsátottak számának növekedése. Használják ki most a kínálatot, amely 1980 után egyre kisebb lesz. Ha ma semmi sem történik, akkor holnap számos iparág szakemberhiánnyal fog küszködni." Ezután nagyobb betűkkel

Helmut Rohde oktatási- és tudományügyi miniszter igyekszik megmagyarázni a bremerhaveni fiataloknak, miért van olyan sok munka nélküli tizenéves

szedve ez olvasható a hirdetésben: „Tegyünk többet a jövőért. Forduljon szakképzési ajánlataival a munkaügyi hivatalhoz. Minden hely, amelyet kiközvetítünk, csökkenti a jövőbeli gondokat."

A vállalkozók lelkiismeretére, illetve távlati érdekeire igyekeznek hatni. De vajon ad-e ma pénzt egy tulajdonos olyan ipari tanulók képzésére, akikre esetleg csak a meglehetősen távoli jövőben lesz szüksége, talán nem is neki, hanem másnak?

Ott ült velem szemben a kislány, aki tanulóhelyet sem kap, mellette a fiú, aki nem talált munkát, hát egyelőre tovább tanul. Találkoztam olyan szakképzetlen munkásnővel, akit az elsők között bocsátottak el, s alig van reménye új elhelyezkedésre. Megszólalnak a polgári közgazdászok,

fölemelik az ujjukat, megintik a szociáldemokraták vezette kormányt, és a szakszervezeteket: „Ti vagytok a hibásak, túltámogattátok a fiatalokat és a nőket! Mindenféle jogokat iktattatok törvénybe, fölemelt munkabért, több szabadságot és más szociális juttatásokat. Ez sokba kerül, ennyit nem ér meg nekünk ez a munkaerő. Márpedig, ha egy munkaerő drágább, mint amennyit a piacon ér, nem vásárolják meg."

Nem karikatúrát rajzoltam, egy neves közgazdász professzor tanulmányának tartalmát foglaltam össze. Íme, amint a gazdasági föllendülést hullámvölgy követi, a tőke megbosszulja a rákényszerített szociális reformokat. Persze nem holmi primitív bosszúvágyból vagy személyes indulatból; önnön törvényeit követi. A professzor pedig, akire hivatkozom, azt javasolja a kormánynak, hogy szabadítsa fel a béreket, a munkáltató fizethessen kevesebbet a szakképzetlen vagy betanított fiataloknak és nőknek, akkor majd inkább találnak állást.

A CSÖRGŐS FIÚ

A csöndes kis községből, ahol – mint a kislány mondta – semmi sem történik, átcsöppentem Frankfurtba, ahol viszont mindig történik valami. Zajlik az élet a városközpontban, az áruházak és az üzletek előtt hullámzik a nép.

Két fiú és egy lány valami állványféle előtt újságot árul, a megafonból szakadatlanul ezt hallani: *„Szabadságot Zimbabwe népének!"*. A szokott jelenet: kiabálják a lap címét, kínálják a röplapokat, a magnó fáradhatatlanul forog, de ügyet sem vet rájuk senki. Lelkesedés, fanatizmus, makacsság kell ehhez az agitációs munkához, a közömbösségnek, sőt a néma utálatnak ebben a tengerében. Végeláthatatlan tömeg zúdul ki az áruházakból, be az üzletekbe, vásárolni, élni akar, pénzt keres, pénzt ad ki, kirakatokat bámul. Mi fán terem az a Zimbabwe? Eszik vagy isszák?

Megveszem a lapot, abban a meggyőződésben, hogy én vagyok ma az első és az utolsó vevőjük, hacsak a rendőrség vagy más szervek irattárából nem hiányzik még ez a szám. Az első oldalon egy rhodesiai néger politikus nyilatkozata olvasható, azzal a konklúzióval, hogy Zimbabwe népének meg kell ragadnia a hatalmat. Helyes következtetés, de olyan idegenül cseng itt, olyan iderángatott a jelszó. Mi lehet a

célja ennek a maroknyi értelmiségi csoportnak, a maoista *Kommunista Népújság*nak? Úgy 1968 körül, a nagy diáktüntetések idején Vietnam volt a jelszó. *„Ho-Ho-Ho Si Minh!"* kiáltással vonultak ezrek és ezrek, a Vietnam iránti szolidaritás meg tudta ragadni a fiatalokat, és sok felnőtt is rokonszenvezett ezzel a legyőzhetetlen néppel. Vietnam ilyen formában azóta lekerült a napirendről, de az újságárusító fiatalok úgy vélik, hogy 1968-cal az NSZK-ban semmi sem oldódott meg, a változás szükségessége nem múlt el. Keresnek tehát 1968 mintájára valami Vietnam-pótlót. Bármennyire tudják és vallják is azonban Európában sokan, hogy a rhodesiai fekete többségnek át kell vennie a hatalmat, azt is érzik, hogy Vietnam és Rhodesia közé nem lehet egyenlőségjelet tenni. Mint ahogy az 1968-as diákmozgalom és a mai közé sem.

A diákokat (jobbára belőlük alakulnak az utcai csoportok) mindenütt ott látni a nagyvárosok utcáin, a kereskedelmi központokban, vagyis ahol a legnagyobb a tömeg. Újra meg újra találkoztam velük. Mannheimban például meglehetősen sajátos módon. Két fiú muzsikált a bevásárló központban a passzázs előtt. Egyikük gitározott, a másik valamilyen furcsa hangszert pengetett. Ruházatuk erősen elütött a körülöttük nyüzsgő járókelők öltözékétől: a gitáros vállán ponchoféle kötött holmi csüngött, a másikon ócska bőrmellény, bal bokáján pedig – mint hajdan a vásározó medvékén – rézcsörgő. Minden ötödik-hatodik ütemnél dobbantott egyet, hogy odafigyeljenek az emberek. A dal arról szólt, hogy a tőkések kiszipolyozzák a munkásokat.

Áll, álldogál a leány a hamburgi pályaudvar mellett, és újságot árul; ácsorog a fiú a bonni Beethoven-szobor tövében és mondja-mondja a magáét; énekelnek a mannheimi sétálóutcán, és senki sem veszi komolyan őket. Szabad idejüket, teljes energiájukat adják e mozgalomnak, lelkesednek érte, fiatalságukat áldozzák fel, a visszahozhatatlan diákéveket. Megvallom, rokonszenveztem velük, holott, ha megtudják, ki vagyok és eszmét cserélek velük, talán megvetően elfordulnak, vagy dühösen odamondogatnak.

– Ne higgyen ártatlanságukban! A balosok az egyetemeken nagyon szervezetten működnek, bármilyen kevesen vannak is, megkörnyékezik a többi diákot. Előbb segítenek nekik a tanulásban vagy az albérletszerzésben, de cserében megkövetelik az ilyen utcai szolgálattételt.

Mindezeket egy rendőrfelügyelő mondta.

Miként kerültem össze a Hauptkommissarral? Merő véletlenségből. Eszem ágában sem volt a rendőrségre menni és ott véleményt cserélni. A főfelügyelő egy ismerősöm ismerőse, társaságban találkoztunk. Nem is a balosok ügye volt a téma. Politizálgattunk, közben szóba hoztam a fiatalokat, mire ő elkezdte az ellenagitációt.

A Hauptkommissar nem ellenszenves, jóvágású negyvenes férfi, úgy vettem ki a szavaiból, hogy a szociáldemokratákhoz áll közel. (Nem szabad azt hinni, hogy a rendőrök mind jobboldaliak, hogy a jól kereső munkások mind szociáldemokraták és a diákok mind balosok.) A rendőr a fennálló rendet védi. A Hauptkommissar is ezt teszi, bár igyekszik árnyaltan megítélni a problémát.

– Kérem, a diákoknak voltaképpen igazuk volt, amikor annak a bizonyos régi lakónegyednek a lebontása ellen tiltakoztak. Csakugyan hiba, hogy a lakások helyén, bármilyen régiek is voltak, mindenféle hazai és külföldi telekspekuláns irodaházakat emelt. De a diákoknak nem lett volna szabad erőszakhoz folyamodniuk.

A felügyelő arra a nagy tüntetésre célzott, amelynek során a frankfurti és más illetőségű diákok megszállták a negyedet, a rendőrségnek meg kellett ostromolnia.

– A maoista csoportok vezetésével szállták meg a diákok a házakat és harcot provokáltak. Nagyon szervezett volt az akció, makacsul verekedtek. Közben ingyen étkezhettek, de az ennivalót erőszakkal, fenyegetésekkel szerezték meg a szomszédos szupermarketekből. Rohamra kellett mennünk, elvégre meg kell védeni a törvényes rendet.

– Az újságot áruló fiúk és lányok semmiféle épületet sem szállnak meg – vetettem ellene.

– Higgye el, ők sem olyan ártatlanok, mint amilyennek látszanak. Az újnáci pártot nyilván ismeri. Nos, volt egy NPD-ellenes tüntetés. Hát kérem, fekete bőrruhába bújtatva, motorbiciklin valóságos baloldali rohamosztag vonult ide. Félelmetesen egyöntetűek voltak. Bőgették a motorokat, gumibottal hadonásztak. Némi ital is volt bennük. Valaki megfizette őket. Ezért a tüntetésért tíz-tíz márka ütötte a markukat.

– Honnan tudja, hogy megfizették őket?

– Tudom. Az anarchistáknak gondosan kidolgozott harci módszereik vannak. Ha valami akciót szerveznek, más városokból autóbuszokon hordják ide toborzott híveiket, hogy úgy látszódjék, mintha tömegek állnának mögöttük.

Diákok a tübingeni egyetem előtt. A riporter szemlátomást olyanokat igyekezett lefényképezni, akik beleillenek az „anarchista gyanús" fiatalokról alkotott nyárspolgári elképzelésekbe

Távol állt tőlem, hogy a balosok védelmére keljek. Csak az a baj, hogy a tüntetések és általában a különböző baloldali csoportokhoz tartozó fiatalok megítélésekor gyakran fogalomzavar támad, vagy az indulatok elhomályosítják az ítélkező értelmet. Lám, a Hauptkommissar is nagyvonalúan összekeverte a maoistákat és az anarchistákat. Holott nem azonosak. Négy ismertebb, magát kommunistának nevező maoista pártocska működik az országban: a KPD/ML (Németország Kommunista Pártja/Marxisták–Leninisták); a KPD (Németország Kommunista Pártja); a KBW (Nyugat-Németország Kommunista Szövetsége) és a KABD (Németország Kommunista Munkásszövetsége). Valamennyien forradalmat hirdetnek, s a polgári társadalom erőszakos megdöntéséről beszélnek. Tudatos demagó-

gok vagy félrevezetettek, de nem alkalmaznak terrort, nem fosztanak ki bankokat, nem rabolnak el neves embereket.

Az anarchisták viszont illegalitásban dolgoznak, robbantanak és gyilkolnak. Egyes személyek vándorolhatnak ugyan egyik csoportból a másikba, tudunk olyan fiatal ügyvédről, aki kiábrándult a terrorból, és átállt egy maoista párthoz. De a határokat nem szabad elmosni. Annál kevésbé sem, mert a közvélemény nemcsak őket keveri össze, hanem általában bizalmatlanul tekint a baloldali fiatalokra. Közvéleményen itt inkább csak a maradian gondolkodó felnőtteket értem, ilyenek azonban szép számmal vannak valamennyi parlamenti párt hívei, sőt a politikával nem foglalkozók között is. (Nem szólva most azokról a fiatalokról, akik nem foglalkoznak politikával, vagy ugyancsak ellenségesen tekintenek a baloldalra.) Ilyenformán, ha egy hosszú hajú fiatalember vagy egy szemüveges lány kiejti a szocializmus szót, röplapot osztogat, táblával fölvonul – legyen akár igazi kommunista, tehát a Német Kommunista Párt ifjúsági szervezetének tagja, vagy baloldali szociáldemokrata –, a helyenként és időnként fölpiszkált közönség félreveri a harangot, rendőrért kiált, mintha emberrabló tört volna rá.

EMBERRABLÓK

Láttam-e anarchistákat? Nem láttam. Lehet, hogy egyikükmásikuk az utcán szembejött velem, vagy az eszpresszóban a szomszéd asztalnál ült, de ezek a fiatalemberek és nők nem állnak ki újságot árulni. Bujkálnak és fegyveres harcot vívnak a polgári állam ellen. Néhány tucat, legfeljebb néhány száz emberről van szó. Ha szemtől szemben állnának egymással, akkor a rendőrség – amely páncélos járműveivel, technikai apparátusával ma már hadseregre emlékeztet – egyetlen mozdulattal félresöpörné, megsemmisíthetné őket. Csakhogy a terroristák a városi gerillaharc módszereit alkalmazzák, rendkívül szervezetten működnek a milliós metropolisokban, fel-felbukkannak, vértócsák jelzik nyomukat, majd tüstént eltűnnek, nem a nép, hanem a háztömbök, a lakások, az autók sűrűjében.

„Anarchizmus '77"-nek neveztem el magamban ezt az esztendőt. Az NSZK egy-egy városa úgy festett, mintha rendkívüli állapotot hirdettek volna ki. Bonnban az igaz-

ságügy-minisztérium ostromlott várra emlékeztetett: szögesdrótokkal vették körül, az erkélyen homokzsákokba ágyazott géppuskák néztek az utcára, a kapuban terepruhás katona markolta a géppisztolyt, harckocsik fedezték őket, s aki be akart lépni az épületbe, megmotozták. Más középületeket hasonlóan óvtak, hátha valamilyen merényletet terveznek ellenük az anarchisták. Neves közéleti embereket, politikusokat, a gazdasági élet vezetőit testőrökkel vették körül, vagy még az eddiginél is több rendőrrel. Így védték Hanns Martin Schleyert, a munkáltatók csúcsszövetségének elnökét, a nagyipar vezérképviselőjét. Mégis elrabolta egy terrorista csoport: testőreit géppisztollyal lekaszálták, őt magát foglyul ejtették, majd miután a kormány visszautasította a terroristák követeléseit – a börtönben tartott anarchista társaik szabadon bocsátását –, meggyilkolták.

Egy merényletsorozat harmadik akciója volt ez ebben az esztendőben. Áprilisban két motorkerékpáros fiatalember Karlsruhéban géppisztolylövésekkel meggyilkolta Siegfrid Buback főállamügyészt, júliusban Frankfurt melletti lakásán lelőtték Jürgen Pontót, a Dresdner Bank elnökét, majd következett – szeptembert írtak – Hanns Martin Schleyer elrablása Kölnben. A főállamügyész esetéhez hasonlóan, jól szervezett utcai támadással történt ez is.

E harmadik akció után a közfelháborodás hulláma, a pánikhangulat s vele a jól kiszámított jobboldali politikai propaganda-hadjárat voltaképpen mind egy irányba hatott: legyen keményebb az állam ökle. Még olyan, a humanitás és az erőszakellenesség szellemében felnőtt személyiség, mint Thomas Mann fia, a történész Golo Mann is bosszút követelt. *„Meddig tűrjünk?"* címmel cikket írt Springer *Die Welt*jében: „Kegyetlen és teljességgel újfajta polgárháborúban állunk! . . . . Háborúba keveredtünk az ölésre kész, mindenre elszánt ellenséggel!" Peter R. Hofstätter, a hamburgi egyetem pszichológiai intézetének igazgatója ezt írta cikkében: „Bármelyikünket fenyegethet ilyesmi, nemcsak az úgynevezett neves embereket. Túszul ejthetnek bennünket, hogy térdre kényszerítsék ezzel az államot." Illúzió-államnak nevezte a mostani alkotmányos rendet, amely íme, nem ad módot a keményebb eljárásra, a védekezésre. Nála is visszatért a gondolat: „Partizánháború . . ."

Valóban az? A Vörös Hadsereg Frakció (RAF), a Június 2. Mozgalom, a Forradalmi Sejtek és a többiek térdre kényszeríthetik az államot?

A mai anarchista csoportok az 1968-as diákmozgalmak kései eltorzult maradványai. Akkoriban azonban a felvonulásokkal, a tömegek nyomásával, tízezrek követeléseivel remélték megrendíteni a polgári államot. Ez is illúzió volt, mert a munkások nem fogadták el a diákvezetést, közömbösen, bizalmatlanul szemlélték az ifjú értelmiségiek igyekezetét, s a rokonszenves, de rossz vágányon haladó mozgalom hamvába holt.

Néhány százan közülük nem azt a következtetést vonták le a kudarcból, hogy a politikai aprómunkára, a munkásérdekekért való mindennapi küzdelemre váltsanak át, hanem a terrorhoz folyamodtak.

A Vörös Hadsereg Frakciót az anarchizmus „kemény magjának" nevezték. Első megjelenésüket 1968-ra datálják. Kigyulladt két frankfurti áruház. Így jelentkeztek. Következett egy sor bankrablás. Betörtek néhány városházára, 1972-ben bombát robbantottak az NSZK-ban állomásozó V. amerikai hadsereg főhadiszállásán, hasonló merénylet történt a Springer kiadó hamburgi központjában. És így tovább. Még ennek az esztendőnek a közepén letartóztatták a RAF vezető gárdáját: Andreas Baadert, Ulrike Meinhofot, Gudrun Ensslint, Holger Meinst és Jan-Carl Raspét, s két évig húzódó per során Stuttgartban életfogytiglani fegyházra, az NSZK-ban hozható legsúlyosabb büntetésre ítélték őket.

S elkezdődtek a tüszszedések a bebörtönzöttek kiszabadításáért.

Miért nevezik magukat „vörös hadseregnek"? Egyik újságjuk töredezett jelszavakban így magyarázta meg ezt: „Kibontakoztatni az osztályharcot – megszervezni a proletariátust – elkezdeni a fegyveres ellenállást – fölépíteni a Vörös Hadsereget." Ha boncolgatjuk ezt a gondolatsort, a következő derül ki: véleményük szerint az állam erőszakos elnyomó uralmára erőszakkal kell válaszolni, a mai NSZK újfasiszta rendőrállam, erre kell rádöbbenteni a népet, így megdönteni ezt az államot. A dél-amerikai városi gerillák példája vonzza őket: kérdésessé tenni, megingatni az államhatalmat, különböző fegyveres bevetésekkel minél nagyobb rendőri erőket lekötni, ezzel elbizonytalanítani a rendszer képviselőit, és világossá tenni az emberek előtt, milyen gyenge az állam.

Néztem a hatalmas rendőri mozgósítást, a drótkerítések-

Tűzharc után a rendőrök elfogták Günter Sonnenberget és Verena Beckert. A sebesült terroristákat hordágyon szállítják el. Azzal vádolták őket, hogy merényletet követtek el Buback főállamügyész ellen

kel körülvett középületeket és a gyakran hiábavaló nyomozást. Az államhatalmat ezek az anarchista csoportok ugyan nem döntik meg, de mégiscsak zavarba tudták hozni. Túszaikat „a nép foglyainak", merényleteiket „népi háborúnak" nevezték. Csakhogy a nép ellenszenvvel vegyes félelemmel tekint rájuk. Nem érti, nem is ismeri elméletüket, a röpiratokban kifejtett elmélkedéseket – a dolgozók többsége gyilkosokat és emberrablókat lát bennük, akik minden büntetést megérdemelnek.

Milyen erősek? A kölni emberrablásban a rendőrség szerint közvetve és közvetlenül negyvenen-ötvenen vettek részt. Minden részletet másodpercre kidolgoztak, villámgyorsan lebonyolították az akciót, kocsiba vágták magukat, autót és rendszámot változtattak, eltűntek. Lakásokat bérelnek, régebbieket feladnak, gyorsan települnek át egyik városból a másikba. Hogyan tudták hetekig rejtegetni Schleyert? A földalatti munka csúcsteljesítménye volt ez. Fürgék, Svájcban vásárolnak fegyvert, Hollandiában, Franciaországban, Svédországban keresnek menedéket. Hans J. Müller-Borckert kutatásai szerint (a szerző a városi gerillamozgalom szakértőjének számít) nem egy és nem is egyfajta anarchista osztag működik az országban, de két fő fajtájukat lehet megkülönböztetni. A „spontik" egyedül vagy laza csoportocskákban dolgoznak, nehezen tűrik a fegyelmet, elszórt robbantások, rendszertelen gyújtogatások jelzik nyomukat, számuk 500–1000 körülire becsülhető. „Forradalmi bandaterrorizmusnak" nevezi viszont a szakértő a szigorú fegyelemben élő, jól szervezett sejteket. Véleménye szerint 50–70 „rendkívül veszélyes", 200–250 „veszélyes" tagot számlálnak, 500 támogatójuk van és 2500 rokonszenvező veszi körül őket. Nem egységesek. Ugyanaz a személy hol itt, hol ott tűnhet föl. Széttagoltan dolgoznak, egyik csoport saját elmélet alapján tevékenykedik, mások a többiek ideológiáját veszik át. Vitatkoznak, veszekszenek, gyűlölködés osztja meg őket, saját levükben, kis illegális körökben főnek. Teljes elszigeteltségük fokozatosan elkoptatja „a népi háború" szólamait, és sok jel szerint átalakulnak mindenkitől végképp elszakadt városi gerillákká, Ulrike Meinhof régebbi szavaival „még ha nincs is remény a győzelemre".

Ulrike Meinhof azonban öngyilkos lett a börtönben. Talán soha nem derül ki, hogy a rossz bánásmód vagy a csoporton belüli nézeteltérések miatt követte el tettét, esetleg

azért, mert rádöbbent, milyen reménytelen, amit művelnek. Öngyilkos lett a cellában a „kemény mag", az anarchista vezérkar három másik tagja is: Andreas Baader, Gudrun Ensslin és Jan-Carl Raspe. Ha *valóban* önkezükkel vetettek véget életüknek, akkor ennek csak egy magyarázata lehet. Amikor a kormány rohamkommandója elfoglalta Szomália fővárosának repülőterén az eltérített Lufthansa-gépet, és megmentette azokat a túszokat, akikért cserébe a bebörtönzött anarchistákat szabadon kellett volna engedni – kilátástalanná vált számukra a küzdelem. De ha történetesen valamilyen jobboldali osztag keze benne volt is a bebörtönzöttek pusztulásában, ez sem változtat azon, hogy az anarchisták ügye zsákutcába vezet.

Maroknyi mindenre elszánt és jól szervezett ember nehéz helyzetbe tudja hozni a nála mérhetetlenül erősebb kormányzatot. A bonni kancellári palotában a Schleyer-ügy heteiben éjjel is égtek a lámpák, a kormányfő elnökletével sűrűn ülésezett a nagy válságstáb, a miniszterek, az ügyészség és a rendőrség szakértőinek részvételével a kis válságstáb. A kormány voltaképpen húzta az időt, nem akart térdet hajtani és engedni a zsarolásnak. A Schleyer-ügy mérlege tizenegy halott volt. És még valami: a terroristák – akár akarják, akár nem – a jobboldal, a szélsőjobb, a rendőri kemény ököl, a polgárjogok korlátozóinak kezére játszanak.

Az első nagy feltűnést keltő terrortámadás az NSZK-ban a müncheni olimpián zajlott le. Nos, akkor alakította meg a belügyminiszter azt a kommandót, a GSG–9. csoportot, amely 1977 őszén kiszabadította a Lufthansa-gép túszait. A terroristák arra kényszerítettek, hogy tapsoljunk a kommandónak. De elképzeltem ezeket az elszánt, minden fegyverforgatásra, ember ember elleni küzdelemre kiképzett fickókat, amint a tényleges baloldal, a nemes ügyért tüntető diákok, munkások ellen alkalmazzák ugyanezeket a brutális kommandó-módszereket. Voltaképpen a terroristák adtak okot, ürügyet arra, hogy a GSG–9. létrejöjjön. Az 1972-es terrorakció óta többet változott, szigorodott az NSZK büntető törvénykönyve, mint az azt megelőző több mint két évtized alatt.

Valóságos politikai pogromhangulat uralkodott az NSZK-ban, amikor Hanns Martin Schleyer elrablásához a repülőgép-eltérítés is csatlakozott. A közvélemény egy része mindenféle szigorítást elfogadott volna, olyat is, amelynek segítségével majd bármilyen baloldali mozgalmat el lehet nyomni,

bármilyen fölvonulást szétverni, bárkire rásütni az „állam ellenségének" bélyegét. Talán a legnagyobb bűnük ezeknek a terroristáknak az, hogy segítettek közhangulatot teremteni a polgárjogok korlátozásához. Elkezdődött a „szimpatizánsok" keresése, a „felelősök" kutatása, a jobboldal még a szociáldemokrata vezetőket, még Willy Brandtot is felelőssé igyekezett tenni a terrorizmus növekedéséért, mondván: a pártelnök nem fojtotta el pártjában a baloldali hangokat, Heinrich Böllt is pellengérre állították, mert elítélte ugyan a terrorizmust, de kijelentette, hogy ezen a társadalmon azért volna javítanivaló.

Mindenki elhatárolja magát a terroristáktól, a kommunistáktól kezdve a kereszténydemokratákig. Az anarchistáknak sikerült egy pillanatra egységbe hozniuk olyanokat, akiknek egyébként semmi közük egymáshoz. Így ez az egység látszólagos volt. Melyik munkás vállalt volna szolidaritást a gyáriparos szövetség elnökével – a terroristák nélkül? A baloldal azért határolja el magát tőlük, mert helyteleníti, hogy a terror eszközével támadják a polgári rendet, a jobboldal pedig azért, mert egyáltalán nem akarja, hogy bírálják társadalmát.

A terroristáknak nincs közük a munkásmozgalomhoz. Elvesztették kapcsolatukat a társadalmi valósággal, akcióik mind öncélúbbakká váltak: egymás kiszabadítása, pénzszerzés. Könnyen lehet, hogy úgy járnak, mint a múlt század végi francia anarchisták: a józanabbak megtalálják az utat a munkásmozgalomhoz, a többi a rablások, a gyilkosságok, a robbantások láncolatával átcsúszik a közönséges bűnözés lejtőjére. Vagy csatlakozik valamilyen újfasiszta csoporthoz.

Ideje elhagynom az utca dalnokait és merénylőit. Az egyetem lépcsőházaiban, előcsarnokaiban azonban ugyanolyan nyüzsgő, zajos az élet, mint a legzsúfoltabb bevásárlóutcában. Plakát plakát hátán. Egy szöveg a sok közül: „Diáktársak! Max Weberről fogtok szociológiai előadást hallani; ne higgyetek a professzornak!"

– Előre tudják, hogy mit fognak hallani – jegyzi meg gúnyosan U. Th. egyetemi docens, egyszersmind egy szociáldemokrata irányzatú államtudományi szaklap szerkesztője. – Mutassak önnek néhány diáktípust? Érdekes figurák. Ez itt, az előcsarnok másik oldalán, Günther, minden tekintély ellensége, de jó kereskedő. Kis csoportjával köny-

Húszezres tüntetés a „Berufsverbot" ellen. E törvény értelmében bizonyos „szélsőséges", lényegében baloldali pártok és szervezetek tagjai nem vehetők közszolgálatba

vesboltot nyitott az egyetemen. Az a leány, Helga, matematikát tanul. Amíg mi ebédelünk, ott áll a menzán a fal mellett, könyvvel borított asztal mögött, a Németország Kommunista Pártja/Marxisták–Leninisták kiadványait árulja, de holtbiztos, hogy egy árva pfenniget sem tart meg magának. Kerek, ártatlan arc, drótkeretes szemüveg. Valaha bizonyosan az üdvhadseregbez csatlakozott volna. Szentségnek tartja, senkinek el nem mondja a kis maoista csoport belső szabályait, és darálja a bebiflázott mondatokat a „szociálimperializmus" és a „szociálsovinizmus" állítólagos bűneiről.

– Mutasson nekem, kérem, kommunistát.

– Ezek . . .

– Nem, nem. Igazit.

Megértette, mit akarok. Így találkoztam H. S.-szel, a Német Kommunista Párthoz közelálló Spartakus szervezet tagjával.

– Igaz-e, hogy 1968 óta hanyatlott a baloldali diákmozgalom, és most jobbracsúszás észlelhető az egyetemeken is?

– Nem pontos a megfogalmazás. Nincs jobbracsúszás, de a diákok nem tudják, mit tegyenek. Kiábrándulás lett úrrá rajtuk, s ebben a Szociáldemokrata Párt a ludas. Az Egyesült Államokban a diákmozgalom halott, nálunk eleven, erős.

Kissé hitetlenül néztem rá:

– Nemigen hallottam olyasmit, ami erre mutatna.

H. S. erősködik:

– Harminc-negyvenezres felvonulásokat szervezünk. Az egyetemek más képet mutatnak, mint az ország, itt több a baloldali, több a kommunista, és létrejött a kommunisták és a szociáldemokraták akciószövetsége.

– Milyen célokért szövetkeztek?

– Az egyetemi hallgatók jogainak bővítéséért, a sovány ösztöndíj emeléséért.

– Mennyi az ösztöndíj?

– Ötszáz márka körül van a plafon. Ennyiből nem lehet megélni, hiszen a legtöbb diák nem idevalósi, az albérletek pedig nagyon drágák.

H. S. folytatja:

– A szociáldemokrata diákoknak is megvan a maguk politikai programja, nekünk is. De időnként akcióegységet hozunk létre.

Hangot adok kétségeimnek:

– Más a társadalom és más az egyetem. A kinti érdekazonosságok állandóak, egy kommunista és egy szociáldemokrata munkást egész életén át összekötnek a közös érdekek, de a diákok néhány év múltán kikerülnek az iskola falai közül és az összhang megszűnik.

– Megmarad azonban a harckészség és az összefogás élménye.

Bárcsak így lenne, gondoltam. H. S. apja vegyipari munkás, ő maga azon kevés munkásgyerek közé tartozik, aki egyetemre kerülhetett. Jól tanul, a diákbizottság tagja, önként vállalt társadalmi munkát végez a Spartakus szervezetben. Kijár neki az elismerés és a tisztelet. Kiegyensúlyozottan, önfeláldozóan küzd a nagy célért. Nem elszigetelt, mint a

Rendőrök szoritanak vissza baloldali fiatalokat, akik az újnáci Német Nemzeti Demokrata Párt ellen tüntetnek

balos ifjak, együtt dolgozik más világnézetű diáktársaival. A Spartakusosok nincsenek valami sokan.

U. Th. docens szerint a kommunista diák túlságosan rózsaszínben látja a világot.

– Ne tévessze meg önt a sok plakát a folyosókon és az előcsarnokban. A kép csalóka. A diákok nagy többsége szürke tömeg, tanul, jó jegyet akar, mert tudja, hogy mi a helyzet a munkapiacon. A legutóbbi választásokon a diákok egyharmada vett részt. Hol itt az a híres politikai aktivitás? Lelohadt a harci kedv, legalábbis nem ez formálja az egyetemi légkört, hanem a félelem a bizonytalan jövőtől, a pénztelenségtől, az aggodalom a radikálisok ellen hozott törvény miatt, a szabad verseny kíméletlen szabályai okozta aggodalom. Alig van olyan megbeszélés, amelyen az ilyesmi

szóba ne kerülne. Akinek „baloldali barátai" vannak, vagy éppen részt vett tüntetéseken, már úgy érzi, szerepel az Alkotmányvédő Hivatal tilalmi listáján, ami eleve lehetetlenné teheti, hogy közszolgálatba lépjen. A politika kiment a divatból, a pénzért folyó harc határozza meg a hangulatot. Nagyon kell igyekezniük, a mai egyetemi hallgatóknak csak a fele kaphat képzettségének megfelelő állást. Akinek pedig nem jut, az jó esetben is egy fokkal lejjebb kénytelen szállni, alacsonyabb beosztásba, kisebb fizetésért. Ha egyáltalán talál helyet. Az emberek régebbről megszokták, hogy aki elvégzi az egyetemet, arra biztos és jól fizetett állás vár. De csak addig volt így, amíg az érettségizetteknek öt százaléka jutott be a főiskolára.

Legyint:

– De ma!

Nem tudtam eldönteni, hogy U. Th. helyesli-e a fejleményeket, vagy sem. Úgy éreztem, igenis meg nem is. Nem lenne ínyére egy új 1968, de a meghunyászkodás sem tetszik neki.

– Koravén generációt lát itt. Ez a generáció elutasítja a kalandokat, hallani sem akar az önálló, a bizonytalanságokat rejtő életről. Biztonság és státus, ez a cél.

Lehet, hogy a mostani helyzetet illetően igaza van, bár ebben sem vagyok teljesen biztos. Föltettem azonban egy kérdést, amely tüstént más megvilágításba helyezte mindazt, amit mondott.

– Gondolja, hogy mindig így marad? Nem fordulhat-e ismét a kocka, mint 1968-ban?

Vállat vont.

PÁRT-KÍNAIUL

Jó néhány szervezet van az NSZK-ban, amely igényt tart és tarthat a baloldali jelzőre. Marxizálók, a marxizmushoz közel állók, így vagy amúgy, ilyen vagy amolyan szocializmust akarók. Nem tudni, melyik baloldali mozgalom izmosodik meg. Ma még nem erősek. Van ilyen irányzat a Szociáldemokrata Párton belül is: elsősorban az ifjúszocialisták képviselik, bár nemcsak ők. Német nevük után (Jungsozialisten) röviden jusóknak nevezik őket.

B. Sch. kedvetlen. A balos és a kommunista fiatalokhoz képest, akikben fanatizmust, illetve elszántságot lát-

tam, ez a magas, szőke fiatalember kiábrándultnak látszott. Nem az eszmében csalódott, amit hirdet, hanem a hatásban. Egyetemi tanársegéd és a bajor ifjúszocialista – tehát a szociáldemokrata – szervezet vezetőségének tagja.

– Hanyatlik a mozgalom?

B. Sch.-ből nem sugárzik az optimizmus:

– Az előző választásokon, 1972-ben fellendülőben voltunk, akkor a jobboldali fiatalok jóformán mukkanni sem mertek. De 1976-ban nagy lett a hangjuk.

Megpróbálom jobb kedvre hangolni:

– Még mindig több fiatal szavaz önökre, mint a Kereszténydemokrata Unióra és a Keresztényszociális Unióra.

– Igaz, de az arány romlik. Higgye el, ez konzervatív ország. Kivételes időkben előretör valamilyen baloldali, helyesebben szólva nem-jobboldali irányzat, de a többség gondolkodásmódja mindig konzervatív volt és az is maradt.

– A fiatalok is? Önök a pártban a balszárnyat képviselik, de még a szabaddemokrata és a kereszténydemokrata ifjúsági szervezetek is rugalmasabbak, mint öregjeik. Nemrég az ifjú szabaddemokraták figyelmeztették a párt vezetőségét, hogy sehol és semmilyen körülmények között ne adja fel a szociáldemokratákkal kötött szövetséget, és ne lépjen koalícióra a jobboldallal.

– A szociáldemokrata pártvezetőség azt szeretné, ha nem tekintenénk többnek magunkat, mint alárendelt ifjúsági szervezetnek, csak olyan véleményt hangoztatnánk, amilyet a központ jóváhagy. Mi azonban politikai irányzatot is képviselünk a párton belül.

– Baloldalit?

– Marxistának valljuk magunkat. Demokratikus szocializmust akarunk. Vannak viszont a pártban olyanok, akik ki szeretnék zárni a marxistákat, vagy legalább elhallgattatni.

– Minden ifjúszocialista marxistának vallja magát?

– Nincs ideológiai vizsgához kötve a belépés. Szocializmust akarunk . . .

– A párt is ezt mondja – vágok közbe. – Még az 1958-as godesbergi programban is benne van, pedig abból a párt vezetősége a marxizmus utolsó maradványait is kiiktatta.

– Mi tenni is akarunk valamit a marxizmus szellemében. A gazdasági és a társadalmi bajok a mai hatalmi viszonyok között nem oldhatók meg, még a legjobb indulatú szociál-

demokrata kormányzat is csak szűk keretek között mozoghat.

– Államosítanának?

– Nem, azt nem. Közvéleményünk nagyon bizalmatlan az államosításokkal szemben, mi magunk se kívánjuk, mert ez növeli a bürokráciát. Közvetlen demokráciára van szükség, a társadalom közvetlen részvételére az irányításban.

– Például a Mitbestimmung útján?

Ez a szó magyarul beleszólási jogot jelent. Célja, hogy a nagyüzemek felügyelő bizottságaiban üljenek ott a gyár dolgozóinak képviselői is. A beleszólási jog megvalósítása és kiterjesztése olyan követelés volt, amely mögé felsorakoztak a szociáldemokraták, a szakszervezetek, az ifjúszocialisták és a kommunisták egyaránt. Egyelőre részleges sikert arattak; a paritást, vagyis a fele-fele arányú képviseletet nem tudták elérni.

A jusók messzebbre szeretnének tekinteni.

– A beleszólás nem végcél, hanem eszköz. Fokozatosan kell fölépíteni a műhelyektől a legfelsőbb vezetőségig, a szakszervezetekkel közös stratégia alapján. A szakszervezet, a központ legyen mindenütt jelen mint a munkásság érdekképviselete, és jussunk el odáig, hogy ne csak a felügyeletben legyen szavunk, hanem a döntésekbe is legyen beleszólásunk.

– Szép, szép, de hát a Szociáldemokrata Párt még a paritásos megoszlást sem tudta elérni a koalíciós partner, a Szabaddemokrata Párt ellenállása miatt.

– Íme a szűk korlátok, amelyekről beszéltem . . .

– És amelyeken a szociáldemokrata jobbszárny nem is akar túllépni.

Bólint. Egy nemrégi találkozásról számolok be neki:

– Beszélgettem a müncheni BMW autógyár üzemi tanácsának elnökével. Lakatosból lett vezető, a műhelyből került erre a posztra: a munkások képviselete a feladata. Mégis, amikor önöket, a jusókat említettem neki, szinte gyűlölködve fakadt ki: „Ó, a diák urak! Ismerem őket, hozzánk az üzembe be se tehetik a lábukat. Szerencsére Schmidt kancellár jól befogta a szájukat!" Ez a munkástanács-elnök jobboldali szociáldemokrata?

– Így is lehetne mondani, de nem okvetlenül az. Kár volna bélyeget sütni rá. Van egy szociáldemokrata funkcionáriusréteg, amely egyrészt ellenszenvet tanúsít mindenfajta teória iránt, másrészt beleszokott a mai rendszerbe, jól

érzi magát benne. Csak az alulról jövő nyomás mozdíthatja ki őket a kényelemből.

– Vannak ellentétek „a diák urak" és a munkások között?

– Embere válogatja. Tény, hogy közénk jobbára értelmiségiek, egyetemi hallgatók jönnek, kevés közöttünk a munkásfiatal. Az ő érdekeiket is képviseljük, de ezt meg kellene értetni és elfogadtatni velük. Ezentúl másképp cselekszünk, mint eddig, megjavítjuk munkamódszerünket.

– A jobboldal, mint hallom, azzal vádolja az ifjúszocialistákat, hogy a marxizmus szakadékába akarják taszítani az országot. A szociáldemokrata pártvezetőség viszont azt hányja szemükre, hogy a fellegekben járnak, elszakadtak a valóságtól, a megvalósíthatótól, elméletieskedők, nincs kapcsolatuk a mindennapi élettel, nem ismerik annak követelményeit. Ráadásul olyan politikai szakzsargonban, „párt-kínaiul" adják elő elméleteiket, hogy ember legyen a talpán, aki megérti.

Beszélgetésünk alatt először mosolyodik el.

– Az egyetemisták műveltek, szeretik az elméletet. Remélem, önnek nem kell magyaráznom, hogy elmélet nélkül, távlatok nélkül nem lehet haladni. Igaz, legtöbbször nem tudjuk népszerűen tálalni. De az nem igaz, hogy a jusók elszakadtak a valóságtól, hiszen már jó néhány azonnal megvalósítható javaslatot terjesztettünk elő, tőlünk származik egy átfogó földtulajdonjog-reform terve, amely egyebek között a telekspekulációnak lenne hivatva gátat vetni. De mint említettem, munkamódszereinket valóban meg kell változtatnunk, jobban kapcsolódnunk a gyakorlati, politikai és társadalmi harc hétköznapjaihoz, például részt venni a városok, a községek, a körzetek helyi problémáinak megoldásában. Aprómunkára vállalkozni az iskolákban, de főleg az üzemekben, az ipari tanulók és az ifjúmunkások között. A mostani választások azt mutatták, hogy a fiatalok, főként a 18 és 21 év közöttiek, elfordulnak a politikától. Távlatokra van szükségük. Nagy bajok lesznek, ha ők és általában a munkások kiábrándulnak a szociáldemokratákból.

– Jobbra fordulnak?

– Csakis. A németekben mindig élt a vágy valami erőskezű ember után.

– Egyesek azt mondják, hogy a munkást nem érdeklik a távlatok, nem érdekli a beleszólási jog, a közvetlen demok-

rácia. Azzal törődik, hogy mennyi van a borítékban, mostanában pedig leginkább a munkahelyéért aggódik.

– A mai problémák nem oldhatók meg világos távlatok, gyökeres reformok nélkül. Nagyon káros az elméletellenesség, amit sok szociáldemokrata és funkcionárius is táplál.

– Említette, hogy ma már a jobboldali fiatalok is bátrabban hallatják hangjukat, mint a hetvenes évek elején. Sokan vannak?

– Nem túl sokan, de jelentkeznek, olykor a rossz emlékű múltat idézve. Ma ismét láthatja a söröspincékben az erősen jobboldali diákszervezetek, a Burschenschaftok tagjait. Mintha az első világháborús idők vagy a húszas évek el se múltak volna. Széles, fekete-arany nemzetiszínű szalagot viselnek a vállukon keresztbe vetve, arcukon ismét ott a vágás, az igazi vagy az álpárbaj nyoma. Ismét hallani e kifejezéseket: jellem, becsület, hazafiság. Önmagukban tiszteletre méltó fogalmak, de itt olyan jellemről van szó, amelyet a múlt század tűzött ki ideálnak, olyan becsületről, amely a szocializmusellenes érzésekből táplálkozik, és olyan hazafiságról, amelyhez hasonlót a két világháború alatti propaganda harsogott.

– Mi a véleménye a kommunistákról?

– A szociáldemokrata pártvezetőség tilt bármilyen kapcsolatot a kommunistákkal. Mi ifjúszocialisták sem értünk egyet a kommunistákkal, de nem táplálunk előítéleteket, nem szigeteljük el magunkat, vitázunk, és szükség esetén akcióegységre lépünk velük.

Később történt. A bajor ifjúszocialistával már nem tudtam az ügyről beszélni. Hamburgban kongresszust tartottak a jusók. A csinos, vörös hajú Heidi Wietzorek-Zeul és az eddigi vezetőség biztosan érezte magát a nyeregben, a szavazatok megszámlálásakor azonban kiderült, hogy hajszálnyi különbséggel ugyan, a harmincéves Klaus-Uwe Benneter ügyvédé lett a többség.

Viták eddig is bőven dúltak, a nézetek állandóan kavarogtak az ifjúszocialisták szervezetében, most azonban váratlan erősséggel megmutatkozott, hogy két fő irányzat osztja meg őket. Az egyiket a régi, a másikat az új vezetőség képviselte. E kettősség ilyen feltűnő megnyilatkozása azonban kemény, félreérthetetlen akcióra késztette „az öregeket", a szociáldemokrata pártvezetőséget. Most még Willy Brandt sem volt olyan atyáskodó és megértő, mint egyéb-

ként Ezekben az időkben az anyapárt vezetői nagyon idegesen fogadták a hírt, hogy az ifjak részt akarnak venni egy fegyverkezésellenes békefolvonuláson – még kimondani is szornyű – kommunistákkal kozosen Márpedig az egyuttműkodés a kommunistákkal a szociáldemokrata vezetőség szemében (ellentétben a francia vagy az olasz rokon pártokkal) szentségtorésnek számit Hamburgban a kongresszuson a fiatalok tobbsége úgy vélte, hogy részt kell venni a békefelvonuláson, de végul is a párt nyomására elálltak ettől a tervtől Az uj jusó-elnok azonban ezután sem rejtette véka alá véleményét

– A nyugati ipari nemzetek a monopolkapitalizmus fellegvárai, az állam, az is, amelyet szociáldemokraták vezetnek, végső soron a monopolkapitalizmust szolgálja

Ez magában is elég lett volna, hogy felkorbácsolja a kedélyeket A fiatal ugyvéd azonban mást is mondott Interjút adott egy lapnak

„Kérdés – Tehát onok ezek után sem határolják el magukat, ellentétben a párttal, a kommunistáktól ?

Válasz – Dontésunkkel, hogy nem dolgozunk egyutt a békebizottsággal, nem adtuk fel meggyőződésunket Nem keressuk ugyan, de nem is keruljuk el az egyuttműkodést a kommunistákkal, ha az politikailag hasznosnak látszik, ha szervezetunket erősíti Ha pedig ez konfliktushoz vezet a párttal, igyekszunk a problémát politikai eszkozokkel megoldani

Kérdés – Tehát esetleg még a pártból való kizárást is megkockáztatják ?

Válasz – A jusók számára a párthoz tartozás nem dogma, amelyhez mindenáron ragaszkodunk

Kérdés – Art a szociáldemokratáknak az antikommunizmus ?

Válasz – Feltétlenul Amikor Adenauer az otvenes években a kommunisták felé utott, nem a számbelileg jelentéktelen KPD-t akarta eltalálni, hanem a szociáldemokratákat Ugyanúgy, mint most Helmut Sauer, a Kereszténydemokrata Unió parlamenti képviselője (aki Herbert Wehnernek, a szociáldemokrata frakció elnokének kommunista multjára célozgatott egy vitában) "

S ekkor jott egy mondat, amely megkoronázta Benneter eddigi szereplését „A Szociáldemokrata Pártnak programjából adódóan kotelessege, hogy a politikai tájat osztályszempontból szemlélje Ilyenformán azonban a Ke-

reszténydemokrata Unió és a Keresztényszociális Unió az osztályellenség pártja, míg a kommunisták ellenfeleink, de nem osztályellenségek."

Ez betette az ajtót az új elnöknek. A pártvezetőség óriási többséggel felfüggesztette funkciójából. „Nem engedjük az ellenség fogalmát bevinni a politikába". „Ez a párt alapelvei és alapszabályzata elleni támadás."

Klaus-Uwe Bennetert kizárták a pártból.

Az EMNID közvéleménykutató intézet, amellyel már megismerkedtünk, kötetnyi fölmérést tett közzé a fiatalok magatartásáról és szemléletéről. Összehasonlítottak egyebek között két időszakot: régebben, illetve a mostani fölmérés idején melyik párthoz húztak a megkérdezettek és milyen arányban. Eszerint 1968-ban a szociáldemokratákkal rokonszenvezett a 17 és 25 év közötti fiatal értelmiségieknek nem egészen egyharmada, az ifjúmunkásoknak több mint az egyharmada; a kereszténydemokratákat kevesebben támogatták: az első fölméréskor az értelmiségiek közül 25 százalék, 1972-ben, a nevezetes választások idején, amikor Willy Brandték fölényes győzelmet arattak, csak 18 százalék. Az ifjúmunkások 24, illetve 22 százaléka állt a jobboldal mögött. A Német Kommunista Párt hívének 1972-ben az értelmiségiek 4, az ifjúmunkások 3 százaléka vallotta magát. Elég magas volt a közönyösök aránya: 20 és 30 százalék között mozgott. A legutóbbi fölmérés átlagszámot ad: a 16 és 25 év közöttiek 31 százaléka vonzódik a szociáldemokratákhoz, 28 százaléka a kereszténydemokratákhoz, 1 százaléka a kommunistákhoz és 33 százalék nem foglalt állást. E fölmérés szerint tehát a szociáldemokraták, bár változatlanul az első helyen állnak a rokonszenvlistán, visszaestek, a jobboldal pedig előrelépett. A semlegesek aránya valamelyest nőtt.

A közvéleménykutatók más oldalról is megközelítették a témát: elégedettek-e a fiatalok a jelenlegi pártrendszerrel, illetve milyen változásokat tartanának üdvösnek? Úgy találták, hogy az ifjúmunkások többsége mindig is elégedett volt, a változásokat kívánók aránya 40 százaléknál sohasem volt nagyobb. De még a bírálatra hajlamosabb fiatal értelmiségiek is – akiknek egy időben 65 százaléka lázongott – a legutóbbi fölmérés alapján többségükben elégedettnek mutatták magukat. Ami a részleteket illeti: az ifjúmunkások 12 százaléka óhajtott 1969-ben új nemzeti-kon-

Az egyenruha és az arckifejezés is sokat elárul e fiatalemberekről. A Burschenschaftok, a diák bajtársi szövetségek régi – és rossz – hagyományokra tekintenek vissza. Sok szélsőjobboldali párt és mozgalom kapott már innen utánpótlást

zervatív (gyakorlatilag szélsőjobboldali) pártot, az utolsó fölméréskor ez a szám 7-re csökkent; a szociáldemokratáktól balra álló (feltehetően kommunista) pártot 7 százalék kívánt, és 61 illetve 69 százalék elégedett a jelenlegi pártrendszerrel, vagyis az NSZK-ban ma föllelhető pártok együttesével.

Más számokat találunk az értelmiségi fiatalok táblázatában. Régebben, vagyis 1968-ban 19 százalék látta volna szívesen az új nemzeti-konzervatív csoport föltűnését, a legutóbbi fölmérés idején azonban már csak 5. Csökkent a másik szárny ereje is, a szociáldemokratáktól balra álló pártot akkor 20 százalék kívánt, most 17 százalék. A fiatal értelmiség lázongásának hulláma elült: 1968-ban csak 35 száza-

lékuk volt elégedett az adott pártrendszerrel, utóbb viszont már 61 százalék.

Kinek mi a véleménye a jelenlegi államrendszerről? – tettek föl egy további kérdést. Helyesli, elfogadja 65 százalék, közömbös 18 (gyakorlatilag őket is a helyeslők csoportjához kell számítani); nem helyesli a rendszert 8, és nem válaszolt 10 százalék.

A fiatal értelmiségiek körében fejlettebb a kritikai szellem, mint az egyéb rétegek között, vonják le a következtetést a közvéleménykutatók, majd olvasható egy megállapítás, amelyet leírok ugyan, de úgy vélem, erős ellenőrzésre szorul: azok a fiatalok, akik bírálják az NSZK társadalmi rendszerét, legnagyobbrészt a középosztályból származnak. Ennél a tételnél föl kell tenni a kérdést: vajon a közvéleménykutatók teljesen reprezentatív fölméréseket végeztek-e? Jómagam találkoztam olyan nem-középosztálybeli fiatalokkal, akik bírálták a társadalmi rendszert. B. Sch. viszont arra célzott, hogy a baloldali fiatalok többsége diák, illetve értelmiségi. Ennyiben a közvélemény-kutatás eredménye valóban megközelítheti az igazságot.

A közvéleménykutatók megfogalmazzák azonban azt a véleményüket is, hogy bizonyos iskolai jobbratolódás ellenére sem lehet konzervatív hullámról beszélni, „az értelmiségi ifjúságnak még mindig figyelemre méltó kisebbsége baloldali-marxista gondolatokkal játszik". A tüntetésekre való hajlandóságról szóló táblázat a következő adatokat tartalmazza: 1972-ben a fiatal értelmiségieknek 43, az ifjúmunkásoknak 27 százaléka volt kész részt venni tüntetéseken, a legutóbbi fölmérés azonban (összesítve) mindössze 19 százalékot mutat. Nagy csoportot tesznek ki azok, akik csak esetleg hajlandók részt venni vagy elutasítják ezt a gondolatot, a fiatal értelmiségiek körében: 1972-ben 20, az ifjúmunkásokéban 33 százalék, utóbb összesen 55 százalék.

Lehetséges, hogy a reprezentatív fölmérés nem teljesen objektív képet tükröz, mégis tanulságos. Talán nem minden kérdezett értett meg mindent, esetleg nem mindenki érti egy bizonyos fogalmon ugyanazt: a nemzeti konzervatív párt az egyiknek fasiszta jellegű alakulat, a másiknak vallásos, a hagyományokat ápoló szervezet. A kép mégis reálisnak látszik az adott pillanatban: az értelmiségi fiatalok általában tevékenyebbek politikailag, mint a munkásfiatalok.

Igyekeztem fölfesteni egy színskálát, de korántsem a tel-

jeset. Nem vezettem el az olvasót abba a düsseldorfi pinceklubba, ahol a pedagógiai főiskola kommunista szervezetének tagjai tartanak megbeszéléseket a pártsajtó terjesztéséről, a diákok érdekeit támogató mozgalmi feladatokról. Nem mutattam be szélsőjobboldali fiatalokat, pedig ilyenek is akadnak. Személyesen egyet sem ismerek közülük, de láttam őket egy bonni tömeggyűlésen. Néhány évvel ezelőtt az újnáci Németország Nemzeti Demokrata Pártja (az NPD) az ország minden részéből összehívott úgy kéthároméezer embert. A keleti területek visszaszerzéséért tüntettek. Fegyelmezetten vonultak, a sorok mellett rendfenntartókként jól megtermett fiatalemberek masíroztak. Csak valami pártegyenruhát és karszalagot kellett rájuk képzelnem, és máris magam előtt láttam a brutális rohamosztagosokat. Kísért a múlt . . . A tüntetés egyébként békésen zajlott le, a szélsőjobboldali párt vezetői kínosan ügyeltek arra, hogy külső megnyilatkozásaikban ne emlékeztessenek a múltra.

Végül is milyen hát az NSZK ifjúsága? Ne beszéljünk ifjúságról általában. Itt is, akárcsak másutt, sokféle fiatal él, és a környezet hatása, a nevelés formálja őket ilyenné vagy olyanná.

VISSZATÉRHET-E A MÚLT?

OROSZ LEVÉLPAPÍR

– Nem értem, hogyan követhették szüleim Hitlert, miért nézték tétlenül a borzalmakat?

A fiatalember az én kérdésemre válaszolt, de a társaság harmadik tagjára, egy ötven éven fölüli, jól öltözött, őszes úrra néz. Hárman ülünk a kerek asztal körül, jeléül annak, hogy nem vádlottak és vádlók szerepelnek, hanem két generáció tagjai. Az egyik átélte a második világháborút, a másik később született. Kérésemre ültünk össze. Beszélgetésünk két főszereplője dr. K. E. miniszteri tanácsos és a fiatalember, H. N., szintén értelmiségi, a tanácsosnak se rokona, se ismerőse.

Azt vártam, hogy a provokatív kérdésre dr. K. E. méregbe gurul, de a háború befejezése óta eltelt három évtized alighanem elég volt ahhoz, hogy lecsituljanak a kedélyek, lehetővé vált a nyugodtabb vita, a higgadtabb emlékezés.

– Meggyőződésem, hogy ha a mai fiatalok kerülnének hasonló helyzetbe, mint amilyenbe akkor mi, őket is magával sodorná a nácizmus és a háború. Tizenhárom éves voltam, amikor Hitler hatalomra jutott. Apám építésvezető volt, és az építőipar a nagy világválság nyomán kialakult zilált gazdasági helyzethez mérten is rosszul állt, rendre bocsátották el az embereket. Az öreg jól tudta, ha egyszer ötvenéves fejjel elveszti állását, soha többé nem lehet reménye arra, hogy fölveszik valahol. Hitler pedig mindenkinek munkát és megélhetést ígért. Együtt éreztem apámmal. Előzőleg, 1932-ben, amikor a nemzetiszocialista párt egy választáson visszaesett, úgy gondoltam, nekem is kell tennem valamit, hogy a nácik többé ne veszítsenek.

– A kommunistákhoz is csatlakozhattak volna.

– Ez igaz – válaszolja halvány mosollyal a miniszteri tanácsos. – Családom nem volt nemzetiszocialista. Emlékszem, a harmincas évek közepe táján, valami iskolai ünnepségen én voltam az osztályból az egyetlen, aki nem barna ingben, hanem az evangélikus ifjúsági szervezet szürke egyenruhájában jelent meg. Mint az értelmiségi elit tagja, többedmagammal Svájcba, Lausanne-ba mentem jogot tanulni. Ott kinyílt a szemem. Olvastam a svájci lapokat, és kollégáimmal együtt tájékozódhattam a németországi helyzetről.

– Ez volt tehát a fordulat előjele az önök magatartásában.

– Nem történt fordulat, bár ezután tíz közül nyolcan kritikus szemmel néztük az otthoni állapotokat. Mármint akik Svájcban tanultunk. De hát a hatalom ellen már semmit sem lehetett tenni. Nem akartuk, általában a németek nem kívánták a háborút. Amikor 1938-ban Münchenben a négy hatalom megegyezett, a Friedrichstrassén az emberek egymás nyakába borultak: nem lesz háború! S hogy mégis kitört, komor és nyomott volt a közhangulat.

– A hajdani tömeggyűlések, a filmhíradók nem ezt mutatják.

– Cinizmus uralkodott el sokakon, én legalábbis vállvonogató nemtörődömséggel fogadtam a fejleményeket, s még jó néhányan körülöttem. „A rádió elfoglalta nekünk Norvégiát" – hangzott a goebbelsi propagandát gúnyoló vicc.

– Sajnos, nemcsak a rádió foglalta el.

– A szárazföldi haderő tagjai jobbára meggyőződés nélkül mentek neki a háborúnak. Hülyének tartották az önként jelentkezőket, és a tisztek kitoltak velük. A Wehrmacht vezetői, csekély kivételtől eltekintve, nem voltak nácik. Jodl más volt, mint (az itt következő neveket megvető hangsúllyal mondja) Hitler, Göring, Goebbels. Szomorú, hogy a vezérkar mégis Hitler rendelkezésére bocsátotta teljes hadigépezetét.

– És ön?

– Tudtam, hogy ez a háború igazságtalan, és hogy én a nemzetiszocialistákat szolgálom. Mégis mentem. Félelmünk cinizmusba kergetett. Akkoriban a következő vicc járta: „Két német találkozik, az egyik éppen a koncentrációs táborból szabadult: »Milyen volt? – Kitűnő« – válaszolja a most szabadult –, »jó bánásmód, remek koszt. – Érdekes,

nemrég találkoztam X-szel, és ő egészen mást mondott. – Lehet, de azóta vissza is kerult! «"

– Tehát tudtak mindarról, ami történt

– Sok mindenről tudtam, ha nem is mindenről. A lakosság kevésbé volt tájékozott.

– On hol volt a háború alatt?

– Norvégiában. Jól beszéltem angolul, s a legfelsőbb parancsnoksághoz osztottak be tolmácstisztnek. Jól ismertuk a helyzetet, Sztálingrád után pedig láttam, hogy a háború elveszett. Ismétlem a főparancsnokság nem volt nácı, a karlendítéses „Heil Hitler!" koszontést is csak 1944 júliusa, a Fuhrer elleni merénylet után vezették be. De az apparátust mégis ez a vezérkar adta a háborúhoz.

– Meggyőződése ellenére? Annál rosszabb.

– Egyszer, 1943-ban, egy tiszttársam szabadságra jott haza a keleti frontról, és orosz levélpapírt hozott. „Tedd el, még szükséged lehet rá" – mondtam neki „Defetista vagy" – válaszolta, de nem jelentett fol Nem kívánom, hogy valaha is megismétlődjék ez. Orulok, így visszatekintve, hogy 1944-ben nem sikerult a Hitler elleni merénylet. Ha megölik és a tábornokok békét kotnek, akkor egy nem nemzetiszocialista, de a régi erőkre épulő Németország marad meg, amelyik talán ismét megkísérli kirobbantani a világháborút A történelmi tanulság levonásához végig kellett járni a poklok útját.

Eszembe jut egy mondat, amelyet Z. A -tól, neves német katonacsalád sarjától hallottam: „A nácizmus a németek utolsó kísérlete volt Európa leigázására. Száz esztendő telt el ilyen kísérletekkel, s jó, hogy ma az emberek ezt mondják nem érte meg! Azóta sok mindent elértunk békés eszkozokkel, amit akkor akartunk, gazdasági follendulést, nemzetkozi befolyást "

– Az on szulei másként gondolkodnak, mint én? – kérdezi fiatal honfitársát dr. K. E

A fiú arca elkomorul.

– Szuleim nemigen beszélnek a múltról. Édesanyám derék polgárasszony, annyit mondott, hogy ő nem járt el a tomeggyűlésekre. Apám Leningrád alatt harcolt, nyári oltozetben a farkasordító hidegben. Egyik lába lefagyott, amputálták. Nem beszél róla Apám testvérei és más rokonok elestek. Családunkban a múlt tabu

– És az iskolában?

– Erdekes, hogy mindig akkor értunk a tananyagban a

második világháború időszakához, amikor már az év a végéhez közeledett, s így erre a témára már alig jutott idő. A tanárok többsége is nyilván ludasnak érzi magát, lehetőleg hallgat az egészről.

Mit is mondott nekem W. T., a bielefeldi közvéleménykutató intézet igazgatója? „A tankönyvekben alig olvasható valami a nácizmusról és a második világháborúról. Mindenki igyekszik elfelejteni. Egyébként is, az idősebb nemzedék lassacskán kihal, és a múlt történelemmé válik."

Ez a múlt azonban még korántsem vált történelemmé. Viszonylag fiatal, ötven éven aluli emberekből ki-kitör a gyűlölet, a tehetetlen düh, főleg olyanokban forr a katlan, akik a háború végén vagy közvetlenül utána a keleti területekről kerültek ide. Az áttelepítést (ez nem él a köztudatban) még a náci hatóságok kezdték el 1944-ben és 1945 elején, Németország belseje felé hajtották a keleten, jobbára a mai Lengyelország területén élő németeket. A háború után a potsdami egyezmény értelmében megindult az úgynevezett Volksdeutschok, a más országokban élő németajkúak Németországba telepítése. De sokan, okkal vagy ok nélkül, saját elhatározásukból indultak útnak, elmenekültek azokról a területekről, amelyekre a szovjet csapatok vonultak be.

K. W. tisztviselő. Forr benne a gyűlölet. A háborút gyerekfejjel, de tudatosan élte meg.

– Apámat még a Hitler előtti időkben választották egy sziléziai városka polgármesterévé. Szociáldemokrata listán. Jött az 1933-as fordulat, meg voltak vele elégedve, kérték, maradjon. Vállalta. Negyvenötben azután letartóztatták. Anyámmal, testvéreimmel el kellett menekülnünk.

Kérdés, hogy kellett-e menekülniük, vagy pedig a család félt, és ezért távozott. Tudjuk, bármilyen szándékkal vállalta is a papa a polgármesterséget, a nácik teljes együttműködést követeltek, meg kellett tennie mindent, ami akkor egy állami tisztviselőre hárult. A háború után pedig a szenvedélyek, a jogos gyűlölet, a megalázottak bosszúvágya nyilván félelmetesen tornyosult a volt nácik és kiszolgálóik fölé.

K. W. a háború után hosszú ideig a szociáldemokratákkal rokonszenvezett.

– Amióta lemondtak a keleti területekről, nem szavazok rájuk.

K W a szulőfoldjét látja Sziléziában a háboru utáni teru leti változásokat nemzetkozi osszeeskuvésnek tartja

– Az egész nemet ugy az amerikaiak es a szovjetek kozotti megegyezés kovetkezménye Veluk szemben ma mar csak az egyesult Európa állhat meg

Szavaiból érződik, hogy az igazi német nacionalista neheztel az Egyesult Allamokra, bár korántsem olyan mértékben, mint a Szovjetunióra Minden beszélgetés a multról óhatatlanul a mába torkollik A múltat a jelennel nagy iv koti ossze, korulbelul négy évtizedet hidalva át Nem találkoztam olyan némettel, aki a nácizmust a maga egészében mentegette volna (bár ilyenek is léteznek), olyannal azonban igen, aki a kovetkezményeket igazságtalannak tartja Ilyen K W. is. De ugyanazon a napon, amikor vele beszéltem, megismerkedtem az ellenpéldával

A már emlitett G B géplakatosnak nem fáj a feje a múlt miatt Családja világéletében itt élt a Ruhr mellett, nem fűzik érzelmi szálak a keleti teruletekhez, vagyont se hagyott ott

– Soha tobbé nem lesz már egy Németország – mondta minden sajnálkozás nélkul – Az a fontos, hogy a két német állam jó viszonyban legyen, lakói szabadon utazhassanak egymáshoz, találkozhassanak

G B egyebek kozott azért szavaz a szociáldemokratákra, mert aláírták a szerződéseket a szocialista országokkal, folszámolták a régi, nagyon feszult helyzetet Nem azt akarom mondani ezzel a két példával, ennek a két férfinak a bemutatásával, hogy a tisztviselők, a polgári rétegekből származók kozul senki sem nyugodott bele a helyzetbe, szemben a munkásokkal, akik mind haladó szelleműek Nem végezhettem folmérést, de azt valószinűnek tarthatjuk, hogy akinek háza, birtoka, magas beosztása volt Keleten, az jobban fájlalja a fordulatot, mint azok, akik semmit sem hagytak ott, vagy éppenséggel soha nem is éltek azon a tájon

HADIFOGSÁGBAN

A múltból a mába ivelő híddal foglalkozik H -A J , a bonni egyetem filozófiai karának professzora, a politikai tudományok szemináriumának vezetője A professzor a Szabaddemokrata Párt tagja Nem árt tudni az ilyesmit, ha politikai beszélgetésnek nézunk elébe, a pártállásból nagy valószinűséggel kovetkeztetni lehet a partner nézeteire

H.-A. J.-nél is abból indulok ki, mint a miniszteri tanácsos esetében. És hasonló választ kapok:

– On azt mondja, hogy a mai fiatalok nem értik az akkori fiatalok magatartását? Én akkor a Hitlerjugend tagja voltam, de nem éreztem, hogy nem vagyok szabad Sőt, az volt a meggyőződésunk, hogy helyes úton járunk, jóvá kell tenni a Németország ellen elkovetett igazságtalanságokat, Hitler igaz ugyért hív harcra bennunket. A mai fiatalok nem tudják magukat beleélni a parancsuralmi állam légkorébe, nem értik, miként hat az emberekre a céltudatos propaganda, a katonás, spártai nevelés. Mi fokozatosan sodródtunk bele a nácizmus és a háború orvényébe. Tévedés úgy vélni, mintha mindenki, aki 1933-ban Hitlerre szavazott, a zsidók és a szlávok kiirtását akarta volna. Nem így kezdődött. Hitler másként beszélt, mint ahogyan cselekedett, és főleg másként, mint ahogyan cselekedni szándékozott.

– Onnél mikor történt a fordulat, mikor ábrándult ki a nemzetiszocializmusból?

– Ot évet toltottem szovjet hadifogságban, volt időm gondolkodni. Mai meggyőződésem ott érlelődött meg. Az NSZK kulonosen felelős az európai békéért, és nagy feladatok hárulnak e tekintetben a német történészekre is. A politikusokat túlságosan lekotik a napi ugyek, de mi, történészek, a múlttal foglalkozunk, és megfogalmazzuk az ebből adódó kovetkeztetéseket.

– Olvastam Golo Mann mondását: „Egy népnek, amelynek nincs történelme, jovője sincs." On is ezt vallja?

– Igen, én is ezt vallom. A múlt ismerete nélkul a németek nem érthetik meg saját történetuket, és nem tudnak megfelelő kovetkeztetéseket levonni. Csak a múlt ismeretében lehet legyőzni a múltat. A németek tobbszor is elkovették ugyanazt a történelmi hibát: lebecsultek másokat, főképpen Angliát és a Szovjetuniót. A császári Németország 1914–1918-as háborúja megmutatta a tévedésnek ezt a folyamatosságát, az onmagunk túlbecsulését és a szándékot, hogy a birodalom érdekeit egyoldalúan érvényesitsék A Harmadik Birodalom kulpolitikája is a folyamatosságot, de sok tekintetben a változást is jelzi. Egyes részcélok párhuzamosak a XIX. századi és a XX. század eleji célokkal, de a nemzetiszocialista kulpolitikában az ideológia és a hatalmi torekvés elválaszthatatlanul osszefonódott, és a célok eléréséhez minden eszkozt megengedhetőnek ítéltek Nemcsak a teruleti terjeszkedést, nemcsak azt, hogy kedvezőbb tám-

pontokat szerezzenek keleten és nyugaton a más népek folotti uralomra, amire már a múlt században más imperialista hatalmak is torekedtek. A nácik egyebet is akartak: végső soron az „ellenség" tokéletes kiirtását, a német nép tokéletes félrevezetését, egy új, faji alapon folépített Európát, minőségileg megváltoztatott értékítéletekkel. Mindezt olyan embertelen módszerekkel hajtották végre, ami Németországot súlyosan megterhelte.

– Jelszavaik, legalábbis kezdetben, erősen hasonlítottak az előző korszak revíziós koveteléseihez. Gondolom, ezért tudtak megnyerni annyi embert.

– A versailles-i békét Németország valamennyi pártja diktátumnak ítélte, és nyomban megkezdte ellene a harcot. Az első világháború utáni Németországnak, a weimari koztársaságnak az volt a célja, hogy helyreállítsa a német állam hatalmi helyzetét, hogy Németország ismét „világtorténelmi tényezővé" legyen, s így erélyesen képviselhesse a német érdekeket. Az akkori vezető politikusok, néhány kivételtől eltekintve, békés eszkozokkel akarták elérni ezt a célt. Meggyőződésem, hogy 1933-ig Németország nagymértékben visszanyerte tekintélyét, helyét a népek családjában, a kulfold bizalma nőtt iránta, és így kedvező légkor alakulhatott volna ki a revíziós tárgyalásokhoz.

– Hitler, aki a versailles-i békeszerződés felulvizsgálásának követelésével jutott hatalomra, nyilván megtorte ezt a kedvező folyamatot.

– Megtorte. A nemzetiszocialista vezetés revíziós politikája abban kulonbozott az elődokétől, hogy évről évre támadóbbá vált, és mind kevésbé tartotta fontosnak az egyetértést a nagyhatalmakkal. Még súlyosabban esett a latba, hogy a revíziós politika immár nem cél volt, hanem a kul- és belpolitikai megszilárdulás eszkoze.

– Tehát visszaéltek vele.

– A versailles-i béke revíziója tobbé nem cél volt, hanem átmeneti állomás a fokozatos terjeszkedési politikához.

– Olvastam egy tanulmányt, amely szerint Hitler kezdetben a németek jogos követeléseiért kuzdott, csak később ragadtatta magát túlzásokra.

– Tévedés. Még az 1933–1939 kozott folytatott nemzetiszocialista kulpolitikát sem szabad jogos revíziós és jogtalan terjeszkedési részre osztani. Sokkal inkább arról van szó, hogy 1933 és 1937 kozott a támadás rejtett előkészu-

letei folytak, 1938 a nyílt terjeszkedés éve fenyegetések útján, 1939-ben pedig már kirobbantották a világháborút

– Ugy tudom, Chamberlain azzal az indoklással engedett Hitlernek, hogy Németország csak a versailles-i igazságtalanságokat igazítja helyre és németajkúak lakta területeket foglal el

– Ezekben az időkben jól informált berlini korok már nagyon is világosan látták a nemzetiszocialista elképzelések lényegét Menetrendjuk a következő volt az „élettér" kiterjesztése előbb az exporttevékenység fokozásával, később gyarmatosítással, elsősorban a szomszédos keleti vidékek leigázásával, végül bizonyos államoknak szilárdan német kézbe kellett kerulniok Előjátékul Cseh- es Morvaország valamint a litván Memel-vidék (Nyeman) bekebelezese szolgált Kezdettől kitűzték azonban a végső célt A diktátor izgágaságától hajtva, hogy véghez vigye „történelmi kuldetését", a nemzetiszocialista vezetőség a német népet 1933-tól tervszerűen szellemileg és szervezetileg a háborúra készitette elő Ez igy volt, még ha előttunk csak 1945 után vált is világossá

– A háborúnak is voltak szakaszai A Szovjetunió megtámadása

– Kezdetben, a villámháború idején, 1939-től 1941-ig úgy látszott, hogy a nemzetiszocialista vezetőség korlátozott és igazságos háborút folytat, a clausewitzi mondás értelmében a háború a politika folytatása más eszkozokkel Sokan úgy vélték, hogy ez a hadjárat voltaképpen az első világháború „második szakasza", ezúttal azonban a németek győznek A Szovjetunió elleni német támadással minőségi változás ment végbe a nemzetiszocialisták háborújában tobbfrontos harc, teruleti hódítás, gazdasági kizsákmányolás, a politikai-ideológiai ellenfél megsemmisítése, a zsidók kiirtása, a kulonleges alakulatok rémuralma, a háború novekvő radikalizálódása kovetkezett, amelyben fokozódó mértékben részt vettek a gazdasági érdekeltségek mint profitéhes haszonélvezők és gátlástalan segitők

Eszembe jutott Kruppnak és a tobbi gazdasági-pénzugyi hatalmasságnak szovetkezése Hitlerrel

A professzor folytatja

– Miután a nemzetiszocialisták az Egyesult Allamoknak is hadat uzentek, az európai háború világméretű lett Ezzel vált felismerhetővé az eredeti cél uralkodó helyzetet biztositani a „nagy germán birodalomnak" az európai foldrész

felett, stratégiailag előretolt támaszpontokat szerezni például a visszanyert gyarmatokon A Szovjetunió elleni 1941–1942-es villámháboru kudarcával es az észak-afrikai katonai vereseggel, valamint a sztálingrádi fordulattal nyilván való lett, hogy Németország nem nyerheti meg a háborut a koalicióval szemben amely a világ ember- es anyagtartalékainak háromnegyede folott rendelkezett

– Miért folytatták mégis a harcot?

– A nemzetiszocialista vezetőség fittyet hányva a józan észnek, ragaszkodott a hatalomhoz Fanatikus harci jelszavak („Győzelem, vagy pusztulás!"), erősodő propaganda Hitler „szuggesztiv erejének' bevetése, tiszavirág életű erődok kiépitése és más eszkozok szolgálták a célt Megkisérelték addig huzni az időt, amig – Hitler szavaival – „valamelyik átkozott ellenség' ki nem fárad Háború volt ez magáért a háborúért, vegul az onpusztitásra felhivó parancsokkal és a főbb vezetők ongyilkosságával keresték a megoldást

– Olvastam Hitler szavait saját népéről „Ha a háboru vereséggel végződik, akkor magának a német népnek is pusztulnia kell Ez a sors elkerulhetetlen A német nép gyongének bizonyult"

H-A J bólint

– Azt is mondta, hogy a jovő az erősebb, a keleti népeké

– Megforditott fajelmélet Kezdetben felsőbbrendűnek nyilvánitotta a németséget, majd amikor csalódott benne, egyszeriben alsóbbrendűnek kiáltotta ki

Ismét eljutottam ahhoz a kérdéshez, amelyet már a fiatal H N foltett a miniszteri tanácsosnak miért kovette a német nép oly kitartóan Hitlert? A professzor részben már válaszolt erre azzal a megjegyzésével, hogy 1933-tól fokozatosan vitték bele Németországot ebbe a végzetes kalandba Még valamit hozzáfűz

– Hitler két új ellenséget állitott céltáblául a nép elé a bolsevizmust és a zsidóságot Emellett 1933-tól arra torekedett, hogy harcra kész, elvakult szellemben nevelje az ifjúságot és mindenkit, aki a nácipártnak vagy valamely szervezetének tagja volt Hitler e tekintetben a császári múlt és a weimari koztársaság bizonyos hagyatékaira is támaszkodhatott, a félkatonai szovetségekre és az előző évtizedek nevelési elveire A hagyományos tulajdonságok katalógusa – engedelmesség, hűség, harckészség, bajtársiasság, fegyelem, hősi ideálok – most a Fuhrer imádatával egészult ki

A vezér lett az erények merteke, katonai szellemnek kellett áthatni a népkozosség minden megnyilatkozását, egészen az állandó bevetési készenlétig

– Vannak-e a mai NSZK-ban olyanok, akik nem ítélik el vagy éppenséggel helyeslik ezt a múltat?

- Kevesen, de akadnak. Azt mondják, hogy ha Hitler kovetett is el hibákat, jót akart és sok hasznosat tett, rendet teremtett, utakat épittetett, munkát adott mindenkinek De nem szabad elfelejteni, hogy mindez csak eszkoz volt a háborúhoz A mai pártok, a parlamentben képviselt pártokról beszélek, alapjában egy véleményen vannak e tekintetben Azt vallják, hogy soha tobbé nem szabad erőszakot alkalmazni kulpolitikai célok elérésére

A háboru után alakult pártok a kommunisták kivételével mégis visszakovetelték a keleti teruleteket, és a jobboldal máig sem nyugodott bele a helyzetbe

- Az 1949 utáni ugynevezett revizios politikát árnyaltan kell megitélni Ha a revizión azt a torekvest értjuk, hogy a második világháború után kialakult helyzetet felul kell vizsgálni, akkor megállapitható, hogy a nyugatnémet kormányok amerikai, angol, francia és más szovetségeseikkel egyetemben a hatvanas évekig ilyen reményeket tápláltak a népben Természetesen volt egy megkotés, amit mindenkor hangsúlyoztak az erőszak kizárásával

- Oszinte volt ez a bekés szándék?

- Adenauer beléptette az NSZK-t a nyugati kozosségbe, és egyben az egyesitést szorgalmazta az NDK-val Ez a két torekvés egyutt lehetetlen volt Talán abban reménykedett a kancellár, hogy az erőpolitika révén nyugati égisz alatt létrejon a német újraegyesulés De ez illúziónak bizonyult

- Az erőpolitika nem azonos az erőszakkal?

– Nem Az erőpolitikának az a célja, hogy engedményekre kényszeritse az ellenfelet

- Veszélyes filozófia

– Az NSZK alkotmánya is kimondja, hogy az ujraegyesitésre csak békés uton szabad torekedni Aki revizios politikáról beszél, az félreismeri az NSZK kulpolitikáját Egyébként sem lehet Kelet-Európa tényleges fenyegetettségéről beszélni, hiszen Németország kettéválásával az NSZK nem határos tobbé Lengyelországgal A revizió ugye az 1950-es gorlitzi lengyel–NDK szerzódéssel eldólt, a Szovjetunió pedig gondoskodik szovetsegeseinek biztonságáról De ha a revizios politika szó szerint a revizIot', tehát a potsdami

egyezmény felulvizsgálását jelenti, akkor ebben a tekintetben a Kelet és a Nyugat véleménye valóban nem egyezik Az NSZK szerint ennek az egyezménynek az aláírói (a Szovjetunió, az Egyesult Államok és Nagy-Britannia) maguk kozott dontottek, Németországot nem kérdezték meg

– Tehát róla dontottek, de nem tekintették partnernak

– Ez az okirat csak a volt szovetségesek számára tartalmaz útmutatásokat, a német népet nemzetkozi jogi szempontból semmire sem kotelezi Németországgal a status quót illetően nem jott létre megállapodás A potsdami egyezmény kimondja, hogy Lengyelország nyugati határainak végleges megállapitása a békekonferencia feladata lesz

– Amely a mai napig nem ult ossze, és belátható időn belul nem is fog, mivel nincs egységes Németország – vetem kozbe.

– Mi elvileg fenntartjuk igényunket és reményunket, hogy a német nemzet újra egy országban fog élni

– Végul is helyesli on a szerződéseket, amelyeket az NSZK a hetvenes évek elején a szocialista országokkal kotott?

– Helyeslem Hosszú idő elteltével, de végul is az NSZK felismerte, hogy a politikai tényeket bizonyos biztositékok mellett tudomásul kell venni Perdontő e kérdésben, hogy a volt keleti német tartományok gazdaságilag beolvadtak a Lengyel Népkoztársaságba, a hozzánk áttelepultek beilleszkedtek a Német Szovetségi Koztársaság társadalmába az általános enyhulés pedig lehetővé tette es meg is kovetelte a kozeledést A megkotott három szerződéssel 1970-ben és 1973-ban a Német Szovetségi Koztársaság a lehető leghelyesebb kovetkeztetést vonta le. Az új keleti politika természetesen nem jelenti azt, hogy már nincsenek országunkban olyanok, akik nem tanultak a multbol, nem óhajtanak megbékélni a fejleményekkel Ezeknek azonban nincs számottevő hatásuk az NSZK kulpolitikajára

– Hová sorolja on a parlamenti jobboldalt, a Keresztenydemokrata Unió és a Keresztényszociális Unió kepviselőit?

– Mint emlitettem, a parlamentben kepviselt partok elvetik az erőszakot mint a kulpolitika eszkozet A reszleteket illetően azonban van kozottuk kulonbség Még az ellenzek egyes csoportjai kozott is Egyesek nagyobb erélyt kovetelnek a kormánytól, tobb engedményt az NDK-tól és a Szov-

jetuniótól. Nem elég kovetkezetesek a múlt tanulságainak levonásában, ez a hibájuk

– Nem akarják elismerni az NDK-t mint teljesen kulonálló, szuverén államot, változatlanul be szeretnék olvasztani az NSZK-ba

– Én sem orulok a kettéválásnak, de tudom, hogy az újraegyesítés belátható időn belul nem valósulhat meg Az NDK részéről teljesen érthető, hogy onálló államnak tartja magát. Világos az is, hogy a nyugatiak, a mi szovetségeseink nem akarnak egységes Németországot. Talán mosolyogni fog, de az olimpia napjaiban éreztem ezt kulonos erővel: a kulfoldi lapok osszeadták a két német állam aranyérmeit, és kommentárjaik azt sugallták (voltak, akik ki is mondták), hogy jobb, ha a két német állam nem egyesul Az olimpia természetesen csak jelkép, főképpen a gazdasági és a katonai megfontolások juttatják erre a kovetkeztetésre szovetségeseinket. Már így is túl erősnek tartják a Német Szövetségi Köztársaságot.

MEGNYERTÉK-E A HÁBORÚT?

Visszatérhet-e a múlt? Másképpen fogalmazva: fennáll-e a veszélye annak, hogy egy Hitler-féle diktátor kerul hatalomra, aki visszaél a németek szervezettségével, gazdasági és katonai erejével, és újból végzetes kalandba, katasztrófába sodorja az országot? Mindenkitől, akit a múltról faggattam, megkérdeztem ezt is.

K. K. középiskolai tanár:

– Kevés kivétellel értetlenul nézunk a múltra. Nem ismétlődhet meg.

Dr. K. E. miniszteri tanácsos:

– A nácizmusnak ma már nincs talaja. Strauss se veszélyes. Az otvenes években még elképzelhető lett volna ilyen visszaesés, túlságosan kozel volt még a múlt, és a gazdasági helyzet sem volt rózsás. Ma már nem képzelhető el. A hazafiság nem sovinizmus.

H. M., a miniszteri tanácsos beszélgető partnere:

– A háború gyógyító sokk volt, a nácizmus nem juthat hatalomra még egyszer. De ha mégis felerősödne valami ilyen irányzat, lennénk elegen, akik szembeszállnánk vele, sztrájkokkal és más módon.

G. B. lakatos:

Újnáci összejövetel elnöksége Osnabrückben. Háttérben a felirat: „Zúzzátok szét a vörös frontot és a reakciót". „A vörös frontba" a szociáldemokratákat is beleértik, a „reakció" kifejezés használata a fasizmus hagyományos demagógiájának jele

– Nem tér vissza, és ne is térjen.

W. T., a közvéleménykutató intézet igazgatója:

– Azt hiszem, hogy a múlt nem tér vissza, de nemzeti hangulathullámok föl-fölcsapnak. A legutóbbi választásokon valamennyi párt erősebb nemzeti színezetet adott propagandájának, mint az előzőkön. Mintha elfelejtették volna a kedvelt jelszót: az Európába való beolvadás hirdetését. Az Európa-kép helyett a nemzeti színek uralkodtak a plakátokon.

H.-A. J. professzor:

– Az újfasiszta csoportosulás, Németország Nemzeti Demokrata Pártja jelentéktelen.

B. Sch. ifjúszocialista vezető:

– A németekben mindig élt a vágy valami erőskezű vezető után.

H. S. kommunista diák:

– Ha a burzsoázia szükségesnek tartja, ismét megpróbál a fasizmus eszközéhez nyúlni.

Tíz esztendeje, amióta rendszeresen járom az NSZK-t, izgat a kérdés, miért éppen Németországban jutott ilyen tökélyre a fasizmus, és visszatérhet-e a múlt. A kérdés első felének megválaszolásához másfajta tanulmányok kellenének, a második kérdőjel föloldásához viszont hozzájárultak személyes tapasztalataim és azok a gondolatok, amelyek beszélgetéseim során ébredtek bennem. Véleményem szerint a múlt nem térhet vissza. Általában a múlt nem szokott megismétlődni, sem az egyes emberek, sem a népek életében. Második Hitler nem fog föltűnni német földön, barnaingesek sem masíroznak többé az utcákon, és soha többé nem építenek gázkamrákat. Súlyos politikai-gazdasági világválság esetén azonban ma sem elképzelhetetlen valamilyen fasiszta jellegű csoport hatalomátvétele.

A helyzet kulcsa a gazdaság. Amíg jó vagy legalább elfogadható az élet, és kívülről se nehezedik erős nyomás az NSZK-ra, vagyis nem akarják olyasvalamire kényszeríteni az országot (mint a versailles-i békekötés után a jóvátétellel történt), amit elviselhetetlennek és megszégyenítőnek tart, addig az NSZK-ban valószínűtlen az újnáci veszély. A mai nemzetközi helyzet sem kedvez az ilyen változásnak. Nem szabad elfelejteni – és a mai nyugatnémet pártok vezetői ezt jól tudják –, hogy Hitler csaknem valamennyi szomszédját megtámadta. A múlt emléke elevenen él az oroszok, a lengyelek, a csehek, a hollandok, a belgák, a dánok, a norvégok, a franciák, az angolok, a jugoszlávok és az osztrákok emlékezetében. Nem néznék tétlenül, ha valami olyan jellegű fordulat fenyegetne, mint 1933-ban.

A szomszédok éberek. Amikor Kappler, Róma volt náci rendőrfőnöke megszökött az olasz rabkórházból – 1977-ben történt –, és az NSZK kormánya az alkotmány rendelkezésére hivatkozva nem adta ki az olaszoknak az életfogytiglani börtönbüntetésre ítélt háborús bűnöst – kitört a nemzetközi felháborodás, s egy pillanat alatt fölébredt a múlt emléke. Csak néhány hétnek kellett eltelnie ezután, és sajátos jelenségnek lehettünk tanúi. A nyugatnémet hatóságok Hanns Martin Schleyer elrablói után kutattak, teljes erejével felvonult a páncélozott, állig fölfegyverzett rendőrség, a

bonni parlamentben a szónokok, az utcán az emberek kemény kezet követeltek. S ekkor – mintha nem is telt volna el három évtized, mintha nem is szövetségesükről, nem is a szociáldemokraták és a liberális hagyományokat őrző szabaddemokraták vezette országról volna szó – egyes francia, olasz, angol, holland lapok cikkek sorában rajzolták föl az újnácizmus veszélyét. Arról kezdtek írni, hogy az NSZK-ban könnyen fölébredhet „az erőszakos német". Sok túlzás volt ezekben a cikkekben, de mindenképpen mutatták, milyen mélyen él a szomszédokban, mennyire eleven a félelem a múlt visszatérésétől.

A gazdasági bajok fölboríthatják a nyugatnémet társadalmi berendezkedés szekerét. Ellentétben Olaszországgal vagy Franciaországgal, ahol a gazdasági válság balra tolja a társadalmat, az NSZK-ban ez szinte bizonyosan a jobboldal malmára hajtja a vizet. Az ember gyakorta hallja nálunk, Magyarországon, meg másutt is: megint a németek nyerték meg a háborút, senki, egyetlen más nép sem él olyan jól, mint ők. Kétségtelen, hogy a bombázások, a front, az erős kivérzés, a háborúvesztés, majd a megszállás után a németek gyorsan talpraálltak, és ma az európai életszínvonalban élen járnak, bár velük együtt ezen a szinten más államok is állnak, például Hollandia. Az is kétségtelen, hogy sok pénzt kaptak az amerikaiaktól, de hát kapott pénzt más állam is, mégsem tudott ilyen magasra kapaszkodni. A németek jól sáfárkodtak minden pfenniggel, és – egyéb tényezők mellett – szorgalmukra, sok-sok nemzedék ápolta ipari és tudományos hagyományaikra, tudásukra támaszkodva fölépítették az NSZK-t. Ma már kissé feledésbe merült a kifejezés, de akkoriban gazdasági csodának nevezték. Csoda volt-e, vagy sem, mindegy.

„A múlt nem tér vissza" – ehhez az állításhoz érdekes adalékot találtam egy statisztikai zsebkönyvben. Összehasonlították, hogy mennyit dolgozott a német munkás különböző fogyasztási cikkekért a harmincas évek közepe táján és mennyit ma. Eszerint egy kiló kenyérért akkor fél órát dolgoztak, ma 13 percet, a sertéshús kilójáért akkor két és fél órát, ma egy órát, s egy liter tejért akkor 17 percet, ma 6-ot, egy pár női harisnyáért akkor két és negyed órát, ma 19 percet, egy pár férficipőért akkor öt és fél, ma két órát dolgoznak; egy ruhásszekrény megvásárlásához akkor 142, ma 38 órányi munkára van szükség; a benzin literjéért

akkor fél órát dolgoztak, ma öt percet. Az életszínvonal ma lényegesen magasabb, mint akkor volt, s ez kevesebb teret enged a demagógiának.

Eszembe jutnak Z. A. szavai: „Békés eszközökkel elértük, amiért Hitler háborút indított." E kissé elnagyolt megállapítás bizonyos igazságokra utal. Hitler gyarmatokat akart, az NSZK-nak nincsenek gyarmatai, de a XX. század második felében már senkinek sincs szüksége olyan, régi értelemben vett gyarmatokra, amelyekről a nácik álmodtak. Az NSZK nem szerzett új területeket, termőföldeket, ahogyan a nemzetiszocialisták Ukrajnában szerették volna, de ma már a mezőgazdasági fejlődés erősen belterjes, a Közös Piac országainak nem a földszerzés a gondjuk, inkább mezőgazdasági fölöslegeik nyomják őket. A második világháború éveiben a német katonák elözönlötték Európát és Észak-Afrikát, mindenütt gyűlöletet keltve, máig fájó sebeket ejtve; ma turistáik özönlik el Európát és Észak-Afrikát, 1976-ban 22 milliárd márkát hagytak külföldi üdülőhelyeken, 1977-ben tíz százalékkal többet, az egykori megszállt országokban – Jugoszláviától Franciaországig, a Balatontól a Fekete-tengerig – szívesen látják és várják őket.

Nem vitás, jól élnek. De nem a mi kontónkra, hanem elsősorban saját munkájukból. És az is hozzátartozik a valósághoz, hogy egy polgári demokratikus, gazdaságilag erős Német Szövetségi Köztársaság még mindig hasznosabb Európának, mint egy ingatag, jobbra sodródó NSZK.

Fasiszták ma is vannak ebben az országban. Másutt is megtalálhatók, a fasizmus nem német különlegesség. Csak itt erősebbek a soviniszta-militarista hagyományok, mélyebben gyökereznek, mint másutt. Ezért lett mindig rossz a szám íze az olyan hírlapi és egyéb kacsák olvastán és hallatán, amelyek – nálunk és Nyugaton egyaránt – akaratlanul bár, de ébren tartották a náci vezérek kultuszát. Azokra a mendemondákra gondolok, amelyek szerint egyik vagy másik volt náci vezér még életben van. Sajnos, valóban sok náci vezér és más náci bűnös kisiklott az igazságszolgáltatás kezei közül végképp, illetve hosszabb-rövidebb időre. Eichmannt végül is elfogták és elítélték, de dr. Mengele, a hírhedt auschwitzi orvos, akinek hivatása abban állt, hogy eldöntötte, ki menjen kényszermunkára, és ki rögtön a gázkamrába, állítólag háborítatlanul éli világát valahol Dél-Amerikában. De az időről időre felbukkanó és megalapo-

zatlan hírek Mengele vagy Bormann hollétéről, akaratlanul segítettek a náci vezérek és más háborús bűnösök körüli titokzatosság fenntartásában. Ezeknek az embereknek kétségtelenül volt politikai érzékük és szervezőképességük, a maguk céljaira összpontosították egy tehetséges és fanatizált nép erőit. Hajdan. De a szóban forgó újsághírek életben tartották – ismétlem, akaratlanul – egyrészt a félelmet, másrészt a kultuszt. Erősítették a képzetet, hogy a nácik még élnek, még vissza is térhetnek, még mindig hatalmasak, hiszen világszerte akadnak híveik, és az egész világot átfogó szervezeteik a háborús vereség után is háborítatlanul működnek.

Történelmileg már 1945-ben hullák voltak. Sőt már birodalmuk összeomlása előtt marakodó, egymást eláruló, rettegő és menekülő, bukott politikai klikké váltak. Hess, Hitler egykori helyettese és kedvence, aki 1941-ben Angliába szökött, mindmáig Nyugat-Berlinben van, az egykori antifasiszta szövetségesek által közösen fenntartott és őrzött spandaui börtönben. Ott járkál életfogytiglani szabadságvesztésre ítélten, egyedül az egész börtönépületben. Nem sok vizet zavar. Nemrég olvastam, hogy egy amerikai tudós fogászati leletek és más dokumentumok alapján (ismételten) megállapította, hogy egy bizonyos – Berlinben talált – koponya Hitler helyettesének, Martin Bormann-nak a koponyája. Teljes közönnyel fogadtam a híradást.

Nagy érdeklődéssel olvastam azonban végig Lev Bezimenszkij *Martin Bormann utolsó naplója* című könyvét. Egy korabeli vallomás ebből: „Minthogy a keleti hadszíntéren katasztrofálisan alakultak az események, Hitler és Bormann 1945. január végén és február elején gyakran tanácskozott a párt további sorsáról. Hitler hozzájárult Bormann ama javaslatához, hogy a keleti hadszíntérről rendeljék vissza a nemzetiszocialista párt fiatal kádereit, a Hitlerjugend tagjait, akik a Volkssturm soraiban parancsnokként működtek, s hogy Nyugat-Németországba vezényeljék át őket. Mindenekelőtt a Pomerániában és Sziléziában működő Ordensburg és Adolf Hitler iskolák növendékeit küldték nyugatra. Ezekben az iskolákban vezető pártmunkára képeztek ki fiatalokat, s a kádereket mindenképpen meg akarták óvni, hogy a náci párt továbbra is fennmaradhasson. Bormanntól ezek a fiatalok azt az utasítást kapták, hogy vonuljanak illegalitásba, legyenek lojálisak

az angolok és amerikaiak iránt, s igyekezzenek közigazgatási posztokra kerülni."

Hol vannak hát ezek a fiatal náci káderek? Megőrizték-e örökségüket, türelmesen várják-e az új harci jelt vagy sem? Mindaz, amit elmondtam a mai NSZK-ról és amit tapasztalhattam, valószínűvé teszi, hogy többségük felszívódott a társadalomban, az akkori fiúk ma ötven év felé járó férfiak. Köztudomású persze, hogy a fiatalság fogékony, a tizenéves kori emlékek kitörölhetetlenül élnek az emberben, de az érett ember nem feltétlenül tart ki a serdülőkorában beléje plántált politikai nézetek mellett. A háború vége óta eltelt harminc esztendő iskolája a többségben valószínűleg el tudta mosni az Ordensburg és az Adolf Hitler iskolák hatását. De függetlenül attól, hogy az akkori fiatalok közül kik, hányan és mennyire őrzik a beléjük plántáltakat, a világ nagyot fordult, és ez a lényeg.

Van példa a megváltozásra és a meg nem változásra egyaránt. Baldur von Schirach, a Hitlerjugend nemrég elhunyt egykori vezére a börtönből való szabadulása után nyíltan megtagadta a múltat. Egy Hans-Ulrich Rudel nevű volt repülőtiszt viszont nem ezt tette. A Rudel-ügy – egy 1976-ban lejátszódott mini-nácibotrány – azért érdemel említést, mert megmutatja, hogyan hat a nemzetiszocialista múlt áttételesen a mára.

A RUDEL-ÜGY

A Bundeswehrnek, az NSZK hadseregének különböző egységeinél rendszeresen tartanak hagyományápoló bajtársi találkozókat a múlt neves katonáinak részvételével. Feltehetően azért teszik ezt, hogy apáról fiúra szálljon a katonai erények tisztelete. Az egyik légiegység egy alkalommal meghívta – ez egyszer a minisztérium engedélye nélkül – Hans-Ulrich Rudel volt ezredest. Az ügyből botrány lett, a légierők parancsnokát és helyettesét a szociáldemokrata hadügyminiszter idő előtt nyugdíjba küldte.

Mielőtt az eseményeket leírnám, elmondom, kicsoda is Hans-Ulrich Rudel. Bevezetőül egy részlet a Bezimenszkij-könyvből, Martin Bormann utolsó – rövid címszavakban íródott – naplójából: „Hétfő, 1945. Göring, Keitel, M. B. (vagyis a napló szerzője), Rundstedt, Sherff, Dönitz, Jodl, Ribbentrop, Burgdorf, Guderian, Speer, Rudel megkapja

Hitlernek a legmagasabb kitüntetést viselő katonája Hans-Ulrich Rudel volt repülőezredes. Érzelmeit máig megőrizte, mégis beengedték a Bundeswehr egyik laktanyájába, tiszti találkozóra, díszvendégként

Karl Heinz Franke és Walter Krupinski repülőtábornokok, akik felelősek voltak azért, hogy Rudel volt náci repülőezredest hősként ünnepelhették a nyugatnémet hadsereg egyik laktanyájában

a briliánsokat az Arany Lovagkereszthez." Így lett Hitler zuhanóbombázó repülője a háború legszebben dekorált német tisztje. A briliánsok nyilván szépek voltak, de Rudel karrierje mai szemmel egyáltalán nem. A ma hetvenéves repülőtiszt 1936-ban lépett be a hadseregbe, és hamarosan jelentkezett a Condor légióba, amelyet Franco segítségére küldtek a köztársaságiak ellen. A második világháború idején a szovjet hadszíntereken hajók és harckocsizók elleni támadásra specializálta magát, és 2530 bevetése volt. Olykor elkísérte útjára egy néhány évvel fiatalabb főhadnagy, Walter Krupinski. Róla még lesz szó.

Nem tekintik háborús bűnösnek azt, aki szigorúan csak katonai akciókban vett részt. Nem is vonták felelősségre. Ha Európa kitaszította volna azokat, akik a Wehrmachtban, a reguláris hadseregben szolgáltak, kevés ötven éven felüli tárgyalópartnert lehetne találni az NSZK-ban. Walter Scheel államelnök még mint külügyminiszter a Krímben tárgyalt az NSZK–szovjet szerződésről, s a lapok megírták, hogy másodszor látja ezt a tájat: először a háború alatt nézhetett le rá mint repülő.

Csakhogy Rudel a háború után is a lovagkereszt lovagja maradt. Az amerikai hadifogságból Buenos Airesbe távozott, összebarátkozott Perón elnökkel, és sok vezető nemzetiszocialista funkcionáriusnak szerzett Argentínába szóló beutazási engedélyt. Az ötvenes évek elején hazajött, és a szélsőjobboldali, hamarosan betiltott Szocialista Birodalmi Párt mellett kezdett korteskedni. Még Adenauert is támadta, túlzottan demokratának nevezte azt a kancellárt, akit egész Európa a konzervatív irányzat képviselőjének tartott. Szélsőjobboldali kijelentéseiért, a Harmadik Birodalom iránti nem titkolt rajongásáért Bajorországban eltiltották a közszerepléstől, *Csak azért is* című könyvét 1960-ban az ifjúságra ártalmas művek listájára tették. A hetvenes évek elején pedig, amikor a Kelet és a Nyugat a megbékélés útjára lépett, Rudel ismét szót kért, és az NSZK, valamint a szocialista országok között kötött szerződések ellen lépett föl. Cikke ezzel a meglepő címmel jelent meg: *„Sztálin nem győzhet Bonnban"*. (Talán emlékszik az olvasó arra a férfira, aki Bonnban az utcán valami hasonlót kiáltott: „Nem akarom, hogy Sztálin tankjai idejöjjenek!".)

Ezt a volt ezredest hívták meg 1976 őszén az említett repülőlaktanyába hagyományápoló bajtársi találkozóra. Az engedélyt egy tábornok adta, akit Walter Krupinskinak

hívnak, s aki ekkor az NSZK légierejének parancsnoka volt Nem állítom, hogy a tábornok a nácizmust akarta propagálni a légierőnél, ha ilyen nézetei lennének, nem kerulhetett volna magas beosztásba. Vegyuk a viszonylag legjobb változatot: a kiemelkedő katonai erényeket akarták népszerűsíteni az új repulőnemzedék előtt. Csakhogy az ilyen esetekben nem választható el a katonai tudás a politikától. Már az is nehezen osszeegyeztethető a békés nemzetkozi kapcsolatok szellemével, hogy a Szovjetunió elleni fasiszta támadás során végrehajtott akciókról mint hőstettekről beszéljenek. De ennél is rosszabb történt: abban a laktanyában egy változatlanul nemzetiszocialista nézeteket valló embert unnepeltek, aki címert ajándékozott az egységnek, autogramot osztogatott a tiszti klubban. A fiatal tisztek tobbsége nyilván csak a kiváló repulőt látta benne, de akár végiggondolták az egészet, akár nem, megpendulhetett bennuk a gondolat: ha ilyen nagyszerű katona volt, ha így kell tisztelni, abban is igaza lehetett, amit politikai témákról mond, s talán nem is volt olyan igazságtalan az az ugy, amiért ez az ezredes oly dicséretre méltóan kuzdott? Ez a bajtársi találkozó a fasizmust engedte beszivárogni a kaszárnyába

Szociáldemokrata képviselők egy csoportja azt kovetelte a hadugyminisztertől, hogy nyugdíjazza a vétkes tábornokot, s a miniszter megtette, ha nem is szívesen. Ez azonban az eseményeknek csak az egyik szála volt. Újságírók megkérdezték a parancsnokságot: miért engedélyezték ezt a találkozót? A főparancsnok helyettese ingerulten megjegyezte. „Amíg olyan baloldali szélsőségesek és kommunisták, akik azelőtt Moszkvában voltak, mint Herbert Wehner, a parlamentben ulhetnek, nem kifogásolhatók olyan találkozások sem, mint Rudelé." Ez a megjegyzés okozta az igazi felháborodást a szociáldemokraták korében, ez már nyílt támadás volt a párt egyik vezetője ellen. A helyettest is idő előtt nyugdíjba kellett kuldenie a miniszternek.

A parancsnokhelyettes egyébként ezzel a megjegyzéssel rossz szolgálatot tett saját ugyének, elismerte ugyanis, hogy Rudel fasiszta. A parlamenti jobboldal mégis a két nyugdíjba kuldott tábornok védelmére kelt, támadta a hadugyminisztert és a szociáldemokratákat, igazat adott a parancsnokhelyettesnek, aki egyenlőségjelet tett a fasiszták és a kommunisták kozé

Ami Herbert Wehnert illeti, a húszas években valóban kommunista párti képviselő volt, majd a Szovjetunióba

emigrált, később eltávozott onnét, és 1942-ben a szociáldemokráciához csatlakozott. Évtizedek óta a Német Szociáldemokrata Párt vezetőségének tagja, a párt nagy fordulatainak, politikai vonalának ihletője. A kereszténydemokrácia és a szociáldemokrata jobboldal, amely a kommunizmust „eredendő bűnnek" tartja, igyekszik ébren tartani a közvéleményben ezt az egyenlősdit, azt a nézetet, hogy „minden radikalizmust" el kell vetni, „mindkét szélsőség" káros, akár jobboldali, akár baloldali. A választások után a lapok büszkélkedve írták, hogy a szélsőségeknek nincsenek már hívei náluk, „a kommunisták és az újnácik a szavazatoknak egy százalékát sem érték el".

Az ügy nagy port vert fel, olyannyira, hogy hamarosan elfeledkeztek a kiindulópontról, arról, hogy egy fasisztát vittek be hősként a laktanyába. Mindenki Wehnerről beszélt, s a Rudel-ügy Wehner-üggyé torzult. A jobboldal ezzel nemcsak a kommunistákat, hanem a szociáldemokratákat is megcélozta. Valahogy így: „Igaz ugyan, hogy a szociáldemokraták között is vannak rendes demokraták, de mindenféle radikálisok is, baloldaliak is, volt kommunisták is, a kommunizmussal rokonszenvezők is, tehát mindenképpen veszélyezteti az államrendszert, ha ez a párt hatalmon van: balra húzhat, és előkészítheti a talajt valami radikális változáshoz."

A tábornok nyilván nem valamilyen összehangolt politikai akció következtében adott engedélyt Rudel meghívására, a parancsnokhelyettes is aligha a kereszténydemokraták megbízásából tett megjegyzést Wehnerre. Rosszabb történt: azt mondta ki, amit általában gondol. Önkéntelen kijelentés volt, de hogy éppen ezt mondta, és hogy a parlamenti jobboldal ezt az alkalmat is felhasználta támadásra, nem véletlen. Jellemző a kereszténydemokrácia szemléletére, valamelyest az NSZK közhangulatára is.

A lényeget olykor nem a nagy szónoklatokban, nem a lapok főcímeiben, hanem rejtettebb helyeken fedezhetjük föl. Találtam egy szókimondó cikket, amely élesen belevilágít a parlamenti jobboldal gondolataiba. Semmit sem titkol el, megmutatja, mit ápolnak a múltból, és mitől határolják el magukat. A *Bayernkurier*, Franz-Josef Strauss lapja, a kereszténydemokrácia jobbszárnyának szócsöve. Ez a lap elmondta, miért helytelenítették a két tábornok kényszernyugdíjaztatását.

A *Bayernkurier*ban megjelent fejtegetések lényege: „Ru-

del a háború idején példátlan bátorsággal harcolt, míg Herbert Wehner a másik oldalon állt, Sztálinnál volt, Moszkvában. Miután Hitler betört a Szovjetunióba, élethalálharc kezdődött. Rudel, hasonlóan sok millió német katonához, kötelességét teljesítette, Wehner viszont szovjet oldalon állt, bár nem volt a fronton. Ha a Szovjetunió a nyugati hatalmak előrenyomulása előtt győz, akkor a Német Birodalom kommunista népköztársasággá lett volna, és nem létezne ma ez a szabad jogállam, a Német Szövetségi Köztársaság. Ebben az összefüggésben kell szemlélni a tényt, hogy Rudel ezredes 2530 bevetésen 519 szovjet páncélost és egy hadihajót megsemmisített. Ezen az időközben történelmivé lett igazságon az sem változtat, hogy Rudel politikai magatartása évek óta zavaros és ostoba, a múltból mit sem tanult."

Világos beszéd: Hitler módszereit és politikai rendszerét – a fajelméletet, a népirtást, a világhódító háborút – elvetik, de megjelenik ebben a gondolatmenetben a múltból táplálkozó mai szovjetellenesség és kommunistaellenesség, amelyet kétszeresen is aktualizálnak: először is azt sugallják, hogy a Szovjetunió ma is fenyegeti őket, ma is „kommunista népköztársasággá" szeretné tenni a Német Szövetségi Köztársaságot, meg kell tehát őrizniük harckészségüket, a Nyugat kifejezésével élve: elrettentő erejüket. Másodszor pedig a jobboldal ébren akarja tartani a kommunistaellenességet, az ellenérzést mindennel szemben, aminek köze van a marxizmushoz.

De nemcsak egyes fasiszták akadnak az NSZK-ban, mint Rudel ezredes, vannak szélsőjobboldali csoportok is. Vagy nyolcvanat tartanak nyilván.

Minden újságárusnál kapható a *Deutsche National Zeitung*. Fejlécén a lovagkereszthez hasonló jelet visel és heti kilencvenezer példányban jelenik meg. Kiadója a müncheni Német Népi Unió, amely magát pártokon felül álló szervezetnek minősíti. Hangja útszéli, de talán minden magyarázatnál világosabban beszél a lapnak egy hirdetési oldala, amelyen frissen megjelent könyveket ajánl. A címek és a hozzájuk fűzött egy-két mondatos magyarázatok nem kívánnak kommentárt.

„Richard Wagner: A művészet és a forradalom. A zsidóság a zenében. Mit jelent az, hogy német? *Horst Günter Tolmein: Felvonulás a Német Szövetségi Köztársaság ellen.* A katonai szembenállás a Kelet és a Nyugat között. *Peter Strassner: Európai önkéntesek.* Az 5. SS Wiking páncéloshadosztály,

amelyben az európai népek önkéntesei szolgáltak. *Herbert Walther: A Waffen-SS.* Képgyűjtemény azokról a férfiakról, akik a háború első vonalaiban állítak. *Németország útja a szocializmusba.* Rendkívül időszerű tanulmány a baloldal törekvéseiről, hogy »az intézményeken át menetelve« a Szövetségi Köztársaságból szocialista társadalmat kreáljon a szovjet zóna mintájára. *Günter Just: Hans-Ulrich Rudel Stuka-ezredes.* Nagyalakú képgyűjtemény a II. világháború legmagasabb német katonai kitüntetésének tulajdonosáról, aki páratlan teljesítményével a legnagyszerűbb hadirepülő volt. *Luise Jodl* (a Nürnbergben kivégzett tábornok özvegye): *Túl a végen.* Alfred Jodl felesége leírja a vezérezredes életét és halálát. Megragadó emberi dokumentum, amely gondosan elválasztja a valóságot a legendától. *Ernst Obermeier: A légierő vaskeresztesei 1939–1945. J. P. Mollmann–Showell: Tengeralattjárók Anglia ellen.* A német tengeralattjáró flotta hősi harca és bukása 1939-től 1945-ig. *Wilhelm Anders: A népfront fenyeget!* A baloldal összeesküvése. Aki népünk jövőjének kialakításából ki akarja venni részét, annak el kell olvasnia ezt a szenzációs könyvet. *Hans Erler* (jobboldali szociáldemokrata politikus fia): *Fritz Erler Willy Brandt ellen.* A szerző bebizonyítja, hogy Willy Brandt szociáldemokrata pártja nem azonos az ő apjának szociáldemokrata pártjával. A könyv a kérdés lényegéhez vezet: demokrácia vagy népfront legyen Európában. Végül *Alekszandr Szolzsenyicin Gulag-szigetcsoport*ja."

Magától értetődő, hogy egy nemzet feldolgozza múltját, emlékiratokat tesznek közzé, a legkényesebb témákról sem hallgatnak, hogy tudományos igénnyel írnak Hitlerről és más nemzetiszocialista vezetőkről. A nézetek is lehetnek különbözőek, de az NSZK emlékirat-irodalmában az a zavaró – a *Deutsche National Zeitung* hirdetési oldala is mutatja –, hogy a könyvek egy része a múlt rehabilitálására törekszik. És igyekszik összekeverni az emberek fejében a fogalmakat: mindenki ellenség, és mindenki egyformán az, aki nem szélsőjobboldali nacionalista. A *Deutsche National Zeitung* köre minden olyasfajta embert egy kategóriába sorol, akit hajdan Hitler koncentrációs táborba zárt. Ez jellemzi a lap és a mögötte állók szemléletét. Íme, az újságban megjelent karikatúra. Willy Brandt, a Német Szociáldemokrata Párt elnöke belép egy terembe és ezt mondja: „Itt láthatók közelebbi és távolabbi rokonaim." A falon Marx, Lenin, Sztálin, Walter Ulbricht és Leonyid Brezsnyev arcképe függ. S vé-

gül idézem a lapból egy tudósítás címét: *„Vörösterror Würzburgban* – leszúrtak egy volt Waffen-SS katonát." Ebben a cikkben arról volt szó, hogy a 18. SS-páncélos hadosztály bajtársi találkozóját szélsőbaloldali tüntetők megtámadták.

A MÜNCHENI TISZTEK

Nyolcvan újnáci szervezet . . . Hadd magyarázzam meg az „újnáci" kifejezést azoknak, akik a háború alatt még nem éltek. A Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei volt a hitlerista párt neve, rövidítésként mondták rájuk: „nácik". Következésképpen mai eszmei utódaikat „újnáciknak" hívják, más szóval újfasisztáknak.

Ilyen nagy szám riasztó, enyhíti azonban a képet egy adat: össztaglétszámuk hivatalos becslés szerint négyszáz. Van közöttük magányos lovag, aki egyszemélyben hirdeti eszméjét, mások kis csoportban szervezkednek nyíltan vagy illegálisan. A rendőrség olykor letartóztat néhányat közülük, elkobozza fegyvereiket, a robbanószereket, merényletekre előkészített bombákat. Többnyire fanatizált fiatalok csatlakoznak a „Hoffmann Harci Sportcsoport"-hoz vagy a „Német Polgári Kezdeményezés"-hez. Még az eredeti pártnevet – NSDAP – is viseli az egyik csoportocska. Erwin Schönborn, a „Német Katonák Harci Szövetségé"-nek vezetője pedig egyenesen birodalmi kormányzónak, Karl Dönitz admirális „törvényes utódának" nevezi magát. Érteni kell, mire gondol. Az admirálist maga Hitler nevezte ki – 1945-ben, az öngyilkossága előtti pillanatokban – államfővé, utódává. Íme a folyamatosság.

Ilyenkor hajlik az ember arra a gondolatra, hogy elmebajos Führer-jelöltekkel van dolgunk. Lehetséges. De a kis gócok ott rejlenek az NSZK testében.

Nem tucatnyi, hanem tizenötezer tagja van viszont a szabályos politikai pártként működő NPD-nek. Teljes neve magyar fordításban: Németország Nemzeti Demokrata Pártja. A szélsőjobb pártalakítási próbálkozásai során ez a csoport tudott gyökeret verni, sőt életének volt már nyugtalanító fellendülési szakasza is. A hatvanas évek második felében képviselői bekerültek városi és községi testületekbe és néhány tartományi parlamentbe, az 1969-es országos választásokon pedig csaknem átlépte az ötszázalékos határt, kis híján megjelent a bonni Bundestagban. Utána hanyatlás-

nak indult, az egy százalékot sem érte el két általános választáson, taglétszáma huszonötezerről tizenötezerre csökkent. Nem Hitler tanait hirdeti, bizonyos fokig el is határolja magát a náci múlttól. Szelleme azonban szélsőjobboldali, a régi és az újnácik gyűjtőhelye.

Több szélsőjobboldali párt keletkezett és tűnt már el a múlt három évtized során az NSZK-ban, s egyáltalán nem biztos, hogy az újnácizmus esetleges megerősödésekor éppen az NPD duzzadna föl. Megerősödhet valamelyik más mag, bár ebben az esetben valószínűbb egy új, nem kompromittálódott párt alapítása, amelyik azt mond majd magáról, amit akar. Az NPD-ben és más csoportokban azonban mindenképpen ott vannak betokosodva a bacilusok.

Bármilyen megdöbbentő, 1977 elején fiatal müncheni tisztek „jelképes zsidóégetést" rendeztek a katonai főiskolán. Hónapokig titkolták az ügyet, csak ősszel pattant ki a botrány. Felháborodás fogadta a hírt, a parlament valamennyi pártja elítélte az ittas hadnagyok kilengését. De a dolgot már nem lehetett meg nem történtté tenni. A szociáldemokrata hadügyminiszter szigorú vizsgálatot indított, de vajon a Rudel-ügy után csodálkozhat-e a fejleményeken? Ha a második világháború lovagkereszttel kitüntetett repülőjét példaképként mutogatják a laktanyákban, meglepő-e, hogy a fiatal tisztek ebből politikai következtetéseket vonnak le.

Nyilvánvaló, néhány hadnagyocska nem azért antiszemita, mert találkozott Hitler hajdani kedvencével vagy a múlt hasonló maradványaival. Otthonról vagy a társaságból hozták ezeket az érzelmeket. De a „hagyományápoló bajtársi találkozók" erősítik az ilyesfajta hajlamokat.

– Ne higgye, hogy a fasizmus, a nácizmus azonos az antiszemitizmussal – mondta egy alkalommal H.-A. J. bonni professzor. – Ez csak az egyik, és nem is a leglényegesebb vonása. Nemrég a hesseni Arolsenben kilencszáz volt SS-katona megünnepelt egy harminchét évvel ezelőtti eseményt: akkor indultak el Franciaország elfoglalására.

– S akkor még a munkások elleni terrorról nem is szóltunk, mint a nácizmus egyik fő jellemvonásáról – fűztem a professzor megállapításához.

Az újnácizmus egyik tenyészhelye tehát az NSZK-ban az ifjúság, a másik a hadsereg. Harmadik góc és tartalékserég a régi nácik és szimpatizánsok osztaga. Mintegy negyvenezer tagja van a volt SS-ek 113 helyi szervezetének.

Karl-Heinz Hoffmann „maganhadserege". A nyíltan újnáci főnök valódi fegyverekkel harcra, ember ember elleni küzdelemre képezi ki csoportját. A hatóságok pénzbüntetésre ítélték – a gyülekezési tilalom megszegéséért

Újra felteszem magamnak a kérdést: ezek után is igaz-e, amit mondtam, hogy nem fenyeget a múlt újjászületése a Német Szövetségi Köztársaságban?

Végigpörgetem magamban a történelem jeleneteit. Kialakult Poroszország és a rá jellemző militarizmus, Bismarck megalapítja az új német birodalmat, Vilmos császár az első világháború fő okozója lesz, Hitler megragadja a hatalmat, a német múlt, a germán fölényérzet minden káros hagyományát is felhasználva előkészíti és kirobbantja a második világháborút. Csodálkoznék, ha ezek után nem volnának gócai, maradványai a nacionalizmusnak, a sovinizmusnak, nem volna talaja a régi szemléletnek. Nyilvánvaló, ha kedvezőtlenül változna meg a helyzet, a tőke ismét megpróbálhatja felhasználni, fellobbantani e lappangó erőket.

De – és ebben különbözik a Német Szövetségi Köztársaság Weimar, tehát a húszas és a harmincas évek polgári államától – a súlyos vereség, amely 1945-ben érte a német militarizmust, nem múlt el tanulság nélkül. Az első világháború után a német militaristák voltaképpen nem is tekintették magukat legyőzötteknek, tüstént megkezdték az előkészületeket a revánsra. Most azonban a német polgárság is elismerte totális katonai legyőzetését, a náci ideológia teljes vereségét. Igaz, az NSZK-nak nincsenek olyan mélyen gyökerező antifasiszta hagyományai, mint a franciáknak vagy az olaszoknak. A német kommunisták és mások küzdöttek ugyan 1933 és 1945 között is, de a milliók szédült fanatizmussal vagy tehetetlen közömbösséggel együtt üvöltöttek a farkasokkal. Mégis, ma a polgárságtól a munkásokig terjedő rendkívül nagy erők állnak az újnácizmussal szemben.

WAGNER ÉS HITLER

Bayreuth. Egy évszázad óta a Wagner-operák városa, a zene zarándokainak kegyhelye. A szószékén ötven év körüli férfi áll, Walter Scheel. Régebben Willy Brandt mellett alkancellár és külügyminiszter, most a köztársaság elnöke. A Bayreuthi Játékok százéves születésnapján vagyunk. A szónok ez egyszer nem Wagner alkotó művészetéről, hanem filozófiájáról beszél. Azon a helyen áll, ahová Hitler is úgy járt, mint családi körbe, s beszédet mond. „Wagner nem tehet arról, hogy Hitler kedvelte!" – idézem az államfőt.

Vajon miért éppen Wagnert szerette Hitler, miért nem Mozartot? Walter Scheel védelmébe veszi a nagy zeneköltőt, elválasztja a muzsikát a filozófiától. Mégis érzékeny hűrt pendít meg. az 1933-ban hatalomra jutott Hitler az 1883-ban elhunyt Richard Wagner mítoszvilágától származtatta a náci ideológiát

Ismét az államelnokot halljuk: „Bayreuthot sokkal többnek szánták, mint hogy a művészet temploma legyen. A náci idők propagandája értelmében a Wagnert megihlető ősgermán mitológiának fóloslegessé kellett volna tennie minden más filozófiát, művészetet és vallást"

Tehát a XIX. század végén és a XX. század első évtizedeiben amolyan nagynémet jelképnek szánták Bayreuthot, oltárnak a nemzet géniusza számára, amely oltáron az új germán hősoknek áldoznak – például Bismarcknak, a „vaskancellárnak", akı 1871-ben létrehozta az egységes Németországot

Ismét Walter Scheel: „Erdekes megfigyelnı, miként változott a Bismarck-kép a német népben. Hogyan vált a részben szenvedélyesen támadott, sőt gyűlolt politikus »vaskancellárrá«, végul pedig a »sachsenwaldi jó oreggé«. Gondoljuk csak meg: egy embert már életében a történelemből a mítoszvilágba emeltek, s így kivonták az ésszerű kritika alól. Három évvel a kancellár halála után, 1901-ben Hugo Lederer Hamburgban nekikezdett óriási Bismarck-emlékművének, amely kozépkori oltozetben, széles pallossal ábrázolja a wagnerizált, emberfolottivé emelt politikust. Mi már csak azért is nehezen birkózunk meg történelmunkkel, mert sajátos hajlamunk van arra, hogy jelentős történelmi személyiségeket a mitosznak olyan magasságaiba emeljunk, ahol a bírálat már tilos, ahová a bírálat már fol sem ér"

Bismarck istenitésétől már csak egy lépés ennek a típusnak legszélsőségesebb képviselőjéig: „Hitler zseninek érezte magát, és eszerint viselkedett. Ő volt a »vezér«, akı azt hitte, hogy kulonleges adottságai folytán alávetettséget és vazallusságot kovetelhet másoktól. Természetesnek vette, hogy az ésszerű kritika nem érheti el. A gondviselés eszkozének tekintette magát, aki sugallataitól vezettetve csak a helyeset teszi."

S itt kovetkezett a beszédben a Wagner és Hitler kozotti osszefuggés elemző magyarázata. „Wagner önimádata, a zsenifogalom kitágitása, amelyet életműve által a mester

kiteljesített, úgy vélem, Hitler rettentő magabiztosságának egyik kiindulópontja volt, de még annak is, hogy sokan elfogadták ezt a magabiztosságot, és hogy alávetették magukat Hitlernek. Itt és csak itt látok összefüggést Richard Wagner és Adolf Hitler között."

Ez a hagyomány, ez a folyamatosság azonban – Walter Scheel véleménye szerint – nem végzetszerűen torkollott a fasiszta vezér rémuralmába: „Hitler nem volt szükségszerűség. Lehetőség volt, amely sajnos valósággá lett."

Amit az elnök eddig mondott a bayreuthi jubileumi beszédében, bölcs és megfontolt. Ezután azonban olyan következtetéseket vont le „a német történelemnek ezekből a sötét fejezeteiből", amelyekben már megjelenik a káros egyenlőségjel, a mai NSZK-ban oly elterjedt nézet: „Megtanultuk, hogy fenntartással kell fogadnunk az abszolutizált igazságokat, akár jobbról, akár balról érkeznek. Megtanultuk, hogy katasztrófába sodródunk, ha egyetlen embernek, egyetlen műnek, egyetlen nemzetnek fenntartás nélkül alávetjük magunkat."

Walter Scheel nem beszél a fasizmus osztálygyökereiről. Filozofikusan szemléli a múltat, a hitleri borzalmakkal és a háborús katasztrófával akarja elrettenteni honfitársait attól, hogy még egyszer ilyen útra hagyják magukat csábítani. Beszédében az a legfontosabb, hogy a legmagasabb közjogi méltóságot viselő férfi egyértelműen fasisztaellenes. Tapintatosan bár, de céloz a német imperializmus történelmi folyamatosságára, ha nem is használja ezt a kifejezést, még körülírva sem.

No de Wagner és Bayreuth témája csak egy szűk réteg, a legelitebb elit érdeklődésének tárgya. Mit tudnak erről a történelemfilozófiáról a gyerekek, a diákok? Mit tanul róla a felnövekvő nemzedék? Nem volt módom ilyen fölmérésre, de hallottam véleményeket. Már megemlítettem egy fiatalember észrevételét: az iskolában a második világháború tematikája mindig akkor következett, amikor vége szakadt a tanévnek; a közvéleménykutató intézet igazgatója is hasonlóan keserű megjegyzést tett. Norbert, pedagógus barátom pedig a tankönyvekben foglalt tananyagtól függetlenül mondja el véleményét tanítványainak a nemzetiszocializmusról és a második világháborúról. A problémák feltárásában segítségemre sietett azonban ugyanaz, akitől a Wagner-ügyben oly hosszan idéztem. Ha már a köztársa-

sági elnök sem elégedett az iskolai történelemoktatással, akkor valóban hiba lehet a kréta körül.

Rövid néhány hónappal a bayreuthi ünnepség után konferenciát tartottak a történészek, tanácskozásukat Walter Scheel nyitotta meg.

„Ennek az évszázadnak a német történelme háborúkkal, bűnökkel, összeomlásokkal, katasztrófákkal telített, és mindez – mondta – valóban alkalmatlan a történelemtanítás fő feladatának teljesítésére; nem csihol lelkesedést, nem ad dicső példákat a múltból. Mégsem hallgathatjuk agyon történelmünket, hiszen ha hallgatunk a múltról, akkor történelem nélküli országgá válunk. Ha feledésbe veszejtjük nemzetünk történelmét, akkor nemzetünk fogalmát is elveszejtjük."

Ebben a mondatban a múlt közvetlenül érintkezik a jelennel, az elnök a német nemzeten mindkét német állam népességét érti, tehát nemcsak azért akar minél többet beszéltetni a múltról az iskolákban, hogy a németek többé ne zuhanjanak a háború szakadékába, emlékeztetni is akar arra, hogy 1945 előtt Németország egységes volt, és hogy kifejezze óhaját: legyen egyszer ismét az.

De emeljük ki az elnöki beszéd biztató részeit. Szólt a régi, a háború előtti évtizedek oktatási vétkeiről: „Tekintélyuralom, nagyhatalmi törekvés, nacionalizmus, germán világuralmi igény – népünk egyik-másik csoportja egykor helyeselte mindezt. Vajon miért?

Az iskolákban és az egyetemeken a diákok azt tanulták, hogy a német nemzetnek különleges, szent jogai vannak, a demokrácia pedig németellenes, idegen fogalom; hogy a császári német tekintélyuralmi állam, később a Führerrel és körével, a német történelem forrásából fakad, s Németországot a történelem arra rendelte, hogy boldogítsa a világot."

Az elnök a liberálisok krédóját, a különböző erők közötti megbékélést kész átvinni a történelemtanításra: „Egyáltalában nem kifogásolom, ha a tanulókkal ismertetik a marxista történelemképet, de nagyon is kifogásolom, ha kizárólag a marxista történelemképet ismertetik velük . . . Az ember lehet jó katolikus anélkül, hogy pokolba kívánná Luther Mártont, és jó protestáns anélkül, hogy antikrisztust látna a pápában."

Elismeréssel szólt a történészek háború utáni munkájáról, mégis szemükre hányta, hogy kevéssé tárták fel a nemzetiszocializmus gaztetteinek körülményeit. Kutatják az ellenállási mozgalmakat is, de . . . „vajon mennyi jutott

el ezekből a kutatási eredményekből az iskolákba? Mit tudnak diákjaink az ellenállás és a mai államunk kozotti osszefuggésekről? Mennyit ismernek a Scholl testvérek tevékenységén kívul az ifjúság ellenállásáról? Mit a baloldali ellenállókról? Miért nem fogták fol még, hogy nem lehet megérteni az NDK-t, ha az embernek fogalma sincs a kommunisták ellenállási mozgalmáról? Egy demokrácia tankonyveiben ne legyenek tabuk" – mondta az elnok, utalva arra, hogy eleddig voltak és hogy manapság is vannak A diákok sok mindent nem tanulnak meg az iskolában, amit a reálisabb történelemszemlélethez meg kellene ismerniuk

Az elnok végkovetkeztetései·

„Kedvezőtlennek tartom a történelemoktatás helyzetét. túl kevés, túl egyoldalú, mind ami a történelemkép-alkotást, mind ami a módszereket illeti"

Merre tart egy nép? Sok tényező határozza meg: a gazdasági helyzet, a politikai hatások, a nemzetkozi kornyezet, de a nevelés is sokat számít, előkészíti a talajt a kulső és belső hatások befogadására. Ebből a szempontból érdekes a bielefeldi kozvéleménykutató intézet negyedszázad óta tartó folméréssorozata arról a kérdéskorről, hogy a megkérdezettek milyen tulajdonságokat tartanak fontosnak, milyen szellemben óhajtják nevelni, illetve neveltetni az ifjúságot

A kérdezett tulajdonságok egy része a múltban, a hagyományokban gyokerezik, más részuk a korszerű, „a nem hagyományosan német" magatartást jellemzi. A gondolkodás onállóságára és a dontés szabadságára való nevelést 1951-ben a megkérdezettek 28 százaléka, 1976-ban pedig 51 százalékuk tartotta fontosnak, ezzel szemben a vak engedelmességet, a katonás drillt és a merev fuggelmet 1951-ben a megkérdezettek 25 százaléka, 1976-ban pedig 10 százalékuk. Érdekes, hogy a rendszeretet és a szorgalom nem vesztett népszerűségéből: 1951-ben és 1976-ban egyaránt a megkérdezettek 41 százaléka szavazta meg

Mindez azonban csak átlag. A szemléleti fejlődés nem egyforma. A nyugdíjasok, tehát a régi neveltetésű, a régi erkolcsi értékeket tisztelő emberek kozul tobben helyeselték a vak engedelmességet, mint a fiatalabbak kozul. Azok a tartományok, amelyek lassabban iparosodtak, és ahol ma is kereszténypárti a többség, valamint a vidéki, a kilencezres lélekszám alatti helységek nagyobb mértékben álltak a hagyományos nevelés mellé, mint a vérbeli városlakók

AZ ÉLET MINŐSÉGE

TŰLÉLNI

– Nézze ott lent az új autópályát, milyen kecsesen kanyarog, megrovidítette az utat, meg is gyorsította a forgalmat De kérdezze meg a lakókat, akiknek az orra előtt hompolyog az autóáradat: mit kaptak ? Bűzt és lármát

Húsz emelet magasságban ulok dr. E. E. társaságában Volt szociáldemokrata miniszter, változatlanul a párt vezető gárdájának tagja. Nem rangja tette kozismertté, hanem fanatikus kozdelme egy célért, amelyet igy nevez: az élet minősége. Ő ennek az eszmének a prófétája az NSZK-ban, számos konyv, cikk, tanulmány szerzője. Kulonbozó támadások célpontja. Vallásos elhivatottságérzés, emberszeretet és jó adag naivitás egyutt. De hát a tévedés nem változtat a jóindulaton, mint ahogy fordítva is igaz, a jóindulat nem kuszoboli ki a tévedések kockázatát soha és semmiben

Az új autópályát szemléljuk hát, és én osszegzem, amit a volt miniszter mondott, vajon jól értettem-e:

– Nagy koltséggel új betonutat épitettek, hidakkal, mindenféle folszereléssel, de on szerint ez legalább annyi kárt okoz, mint amennyi hasznot hajt, az előnyok és a hátrányok kiegyenlítik egymást. De az is lehet, hogy tobb benne a rossz, mint a jó. Helyesen értelmezem az on szavait ?

Bólint

– Mit jelent ez a fogalom: az élet minősége ? A kifejezés érthető és mégsem az

– A fő kérdés, hogy merre fordul a világ.

Merre fordul ? Itt az ugrópontja dr E. E. Cassandra-felhívásainak, figyelmeztetéseinek, amelyeket a baden-wurttembergi szovetségi állami parlamentben (ő itt a párt

elnöke) éppen úgy elmond a napi politikára alkalmazva, mint könyveiben az emberiség sorsáért aggódva.

Szívesen válaszol:

– A hetvenes évek elején nagyot fordult a világ. Történelmi határvonal ez, amelynek mélységét, jelentőségét majd csak egy idő múltán, kellő távlatokban és megfelelő tapasztalatok birtokában lehet teljes egészében fölmérni. Az emberiség olyan határvonalba ütközött, amelyről az előző időkben nem tudott vagy nem akart tudni. Világtörténelmi határvonal. Valamennyi előrejelzés, amely a hetvenes évek legelején kelt, ma már nem egyéb, mint papírrongy, sutba kell dobni.

– Milyen határokról van szó?

– Eddigi tevékenységünk változatlan folytatása, már ami a gazdaságot, a létfeltételek megteremtését illeti, lehetetlen, mivel emberhez méltatlan helyzetbe taszít, pusztuláshoz vezet. Gondoljon az emberiség szaporodására, a termőföldek pusztulására, a sivatagok terjedésére, a tengerek és a levegő szennyeződésére, a fejlődő országokban a nagyvárosok peremén burjánzó nyomortanyákra, az ipari államokban a városközpontok elnéptelenedésére, az ásványlelőhelyek és az energiaforrások kimerülésére, a bűnözési hullám növekedésére. Folytassam?

– Legyen szíves.

– A múlt évtizedek irányzata tarthatatlan, mivel hamarosan elérhetünk a végpontig, amelyet már nem lehet túlélni. Ez a végpont nincs nagyon messze, már a mai gyerekek életében bekövetkezhet, sőt a mai ötvenévesekében is, akik pedig szeretnék megélni az ezredfordulót.

– Túlzásnak, de legalábbis riasztónak hangzik.

– Célom a riasztás.

– Miért éppen 1973 a fordulópont?

– Az 1973-as olajválság váltotta ki a felismerést, de aki az olajsejkekre akarja kenni az egészet, és ezzel érvel, vagy azt hiszi, hogy voltaképpen nem történt más, mint áremelés, az nagyon téved. Általában két nézet áll szemben egymással. Vannak, akik a világgazdaság gyógyítható üzemi balesetének tekintik az egészet, amelyet nagy fellendülés követ. Mások pedig – közéjük tartozom én is – szükségesnek tartják a felkészülést egy új korszakra. Hasonlatként: ha esik az eső, van aki beéri annyival, hogy kinyitja az ernyőt abban a reményben, hogy nemsokára becsukhatja. Én pedig azt tanácsolnám, hogy az ernyő mellé gondoskod-

junk tartós meleg ruházatról, vízálló esőkabátról, és vegyük tudomásul, hogy ez az eső nem egyhamar áll el . . .

– A természeti környezet védelméért indított mozgalmak, a nyersanyagforrások kimerülése és a túlnépesedés miatti aggodalom nem új jelenség.

– De csak mostanában tört be a köztudatba, most ütköztünk igazán kemény falakba. A felismerést kiváltó ok – nem pedig a bajok forrása – az olajválság volt.

Miközben beszélgetünk, visszaemlékezem 1973-as és 1974-es utazásomra.

– Magam is tapasztaltam annak idején, ittjártamkor, hogy az olajválság megrázta önöket. Szemléletes hasonlatot olvastam: „Mintha egy ámokfutót megállásra kényszerítettek és gondolkodásra késztettek volna". Marion Dönhoff grófnő, a liberális értelmiség neves újságíró-képviselője írta, hogy „a gazdasági növekedésre meredtünk megbűvölten, az ipar ezért okozhatott nagy károkat, évtizedeken át szinte észrevétlenül". A grófnő akkor a mélyebben gondolkodó értelmiség, illetve az értelmesen gondolkodók nevében azt is kijelentette, hogy a jólét istenének sok mindent föl kellett áldozni, szellemi értékeket, az alkotás örömét, az emberi kapcsolatok melegét. Vagyis a pénzért, a teljesítményért folyó hajszában mindez háttérbe szorult. A grófnő hadat üzent ennek a lélektelen világnak: „Nem szabad csak a gazdasági sikereket hajszolni, önmérséklettel, a fogyasztás csökkentésével új életstílust kell teremteni". Változott valami?

– Mindez változatlanul időszerű.

– Úgy látom azonban, hogy a sokkhangulat elmúlt. Ma már kevesebb ilyen cikket olvasni. Akkor autó nélküli vasárnapokat tartottak, és a lakosság önként, minden hivatalos rendelet nélkül, egy év alatt tizenhét százalékkal csökkentette energiafogyasztását. De mintha minden visszazökkent volna a régi kerékvágásba.

Dr. E. E. tagadóan rázza a fejét.

– Az emberek érzik, hogy nem mehet így tovább, ha napjainkban nincsenek is olyan drámai események, mint amilyenek 1973-ban voltak, az az időszak nem múlt el nyomtalanul. Érdekes megfigyelni, milyen hatása volt nálunk – ellentétben más nyugati államokkal – az olajsokknak és az ezt követő gazdasági válságnak. Joggal dicsekedhettünk és dicsekedhetünk azzal, hogy a nagy nyugati ipari államok közül nálunk a legkisebb az infláció,

a legnagyobb a devizatartalék és az exportfölösleg, nálunk a legmegbízhatóbb a szociális rendszer. Mégis, itt mélyebben felkavarta az embereket a fordulat, mint másutt. Én ezt a jelenséget az 1972-es választásokig vezetem vissza. Willy Brandt győzelme sok-sok állampolgárunk érzelmeinek, reménységeinek megnyilatkozása volt a szociáldemokrácián belül és rajta kívül is. Remélték és hitték: Willy Brandt tudja, hogyan kell tovább haladni, és a maga emberséges módján emberséges jövő felé vezeti az országot. Egy évvel a választások után jött az olajválság, és a kormány éppen úgy nem tudta mitévő legyen, mint bárki más. Ilyenformán nálunk nemcsak a foglalkoztatottság, a pénz vásárlóereje és az államháztartás került válságba, hanem a reménység is.

Valóban, miért kerültek olyan sokkos-önkritikus állapotba az NSZK lakói – teszem fel magamnak a kérdést –, holott akkor is, azóta is viszonylag a legkevésbé érzik a tőkés gazdasági válság hatását? Minden termelési fellendülés, minden fogyasztási láz ellenére valami belső bizonytalanságot tapasztalok itt, ami például az angolokban – bár gazdasági helyzetük rosszabb – nem érződik. Az NSZK népességének emlékezetében elevenen él a második világháborút követő összeomlás, az infláció, a szegénység és az első világháború utáni szűkösködés. Tudata mélyén ott lappang az aggodalom, hogy azok a sanyarú idők visszatérhetnek, hogy a mai jólét csak átmeneti jelenség, jön-megy. Amikor valami veszedelem kitör, mint például az olajválság felrémlenek bennük a riasztó emlékek. Az NSZK társadalma gazdaságilag ellenállóbb, mint az angol vagy a francia, de pszichológiailag és politikailag kevésbé az. Idegesebb, bizonytalanabb, hajlamosabb a hisztériára.

Visszaadom dr. E. E.-nek a beszélgetés fonalát:

– Miért látszik olyan komornak a jövő?

– A korlátlan, a gáttalan gazdasági növekedés miatt.

Ez a megállapítás ellentmondásra késztet:

– Az ember célja, hogy minél több használati eszközt, fogyasztási cikket hozzon létre, kényelmesebbé tegye az életet. Vagyis, hogy a gazdaság fejlődjék.

– Nem az a kérdés, akarjuk-e a gazdasági növekedést. Természetesen akarjuk, de mi nőjön és mi ne? Vajon több atomerőmű létesüljön-e és vele a radioaktív hulladék, vagy több olyan munkahely, ahol az energiával takarékoskodó technológiát alkalmaznak? A termelés növekedését szá-

A Rajna-volgye. Dél felől Bonn irányába haladva, a folyó az ország legszebb tájain át kanyarog. Hajdan a Niebelungok kincsét őrizte, ma már halat is alig találni benne

mok jelzik, amelyekben minden benne foglaltatik Még a gyógyszergyártás is Kérdezem, mi jobb a gyógyszergyártás megkétszerezése kétévenként, vagy tobb olyan szolgáltatás, amely az egészségugyi folvilágosítást és a betegség megelőzését szolgálja? Ha már itt tartunk az NSZK-ban minden hetedik kiadott márka az egészségugyre megy Rettentő nagy osszegekről van szó Túl magasak az orvosi honoráriumok, tulzott a gyógyszerfogyasztás, sok és túlságosan koltséges kórházunk van, az orvos és a beteg kozotti kapcsolat helyébe mindinkább a gépek nyomulnak Ha a hibákat, a félresiklásokat kikuszobolnénk, akkor az egészségugy nemcsak kevesebb pénzbe kerulne, hanem emberségesebb is lenne Nem arra van továbbá szukség, hogy lelkileg veszélyeztetett, az iskolákban idegbajossá tett gyerekeknek elegendő szakklinika álljon rendelkezésére, hanem arra, hogy minél kevesebb gyerek váljon neurotikussá az iskolákban Ervényes ez a tétel az uzemi balesetekre és sok más teruletre is A recept nem bonyolult tobb megelőző gondoskodást, mert a gyógyitás hovatovább megfizethetetlenné válik

Kozbeszólok

– A termelés kozonyos, nem érdekli, hogy mit szolgál

– A termelés novekszik akkor is, amikor mind tobb hulladék halmozódik fol korulottunk, tovább novekszik, amikor pénzt és gépeket vetunk be a hulladék eltakarítására, megsemmisítésére Nő, mikozben erősodik a lárma korulottunk, és amikor a lárma ellen védőberendezéseket hozzuk létre Emelkedik, amikor a statisztikai tételekhez hozzáadjuk a szeszes italok és a nyugtatószerek gyártásának adatait, s amikor az alkoholizmus, a túlzott gyógyszerfogyasztás és a kábitószerek élvezőinek gyógyitására létesitunk intézményeket Ez az irányzat a nyakló nélkuli novekedés a múlt évtizedekben

– Furcsa versenyt hozott létre, termelték a betegségeket, a modern élet áldozatait, és ehhez igyekeztek minél tobb orvost, gyógyszert, intézményt, berendezést létrehozni Ugy véli, hogy meg lehet valósitani a nagy változtatásokat ezen a társadalmi rendszeren belul?

– A gazdaság szerkezetét mindenképpen meg kell változtatni, de az nem konnyű feladat, óriási érdekek állnak vele szemben Ha a Feketeerdőben autópályát épitenek, akkor osszefognak az ifjúszocialisták az itt lakó parasztokkal a kereszténydemokraták és az ipari szovetségek

ellen Az egyik fél – egyoldalúan – azt akarja, hogy ez a csodálatos vidék maradjon meg eredeti formájában, a másik fél – egyoldalúan – csak a gazdasági növekedést tartja szem előtt Ha a városkozpontok elnéptelenednek, mert a riasztóan magas telekárakat csak a bankok, az áruházak vagy a biztosítótársaságok tudják megfizetni, akkor el kell dönteni, hogy mit őrizzunk meg az eredeti harmonikus városiasságot, vagy pedig a tulajdonviszonyokat, pontosabban azt a földjogot, amely ezt a városiasságot szétrombolja Ha oktatási rendszerunkben a versenyszorongás növekvő neurózist, lelki megbetegedéseket okoz, felbukkan a kérdés, hogy mi a fontosabb gyermekeink egészsége, vagy pedig idő előtti beilleszkedésük a teljesítményre, a kíméletlen versenyre felépített társadalmunkba Ha a világpiacon az árak ingadozása milliókat ítélt halálra, akkor választhatunk vagy az életet őrizzük meg, vagy pedig a világkereskedelem eddigi szerkezetét, amely mellesleg mondva nekunk eleddig nem volt előnytelen Ha egy termelési folyamat az egyes ember munkáját mind kisebb részekre bontja, a dolgozót testileg és lelkileg elgyötri, végül pedig beteggé teszi, akkor döntenunk kell, mi fontosabb a termelési szerkezet, amelyről többnyire hamisan feltételezik, hogy a legalacsonyabb költséggel a legjobb eredményeket hozza, vagy pedig olyan körülmények teremtése, olyan tulajdonságok fejlesztése, amelyek mindig is megkülönböztették az embert más lényektől sokoldalúság, ötletesség, a gondolkodás és a kézügyesség összekapcsolása, alkalmasság a tervezésre és a döntésre, a tévedés kockázatára és a korrekcióra Ha az amerikaiak gúnyosan megjegyzik, hogy a legfejlettebb országban, az Egyesült Államokban nem a holdutazás követeli meg igazán a bátorságot, hanem a hazamenés sötétedés után a munkahelyről vagy a vendégségből, akkor a jelenlegi társadalmi viszonyok megőrzésének hívei mindig több és több rendőrt követelnek Azok viszont, akik nem a viszonyokat, hanem az emberi értékeket akarják megőrizni, azt kérdezik, vajon a bűnözési hullámnak nincs-e mégiscsak valami köze egy társadalom hatalmi szerkezetéhez, amely társadalom az emberi értékek mércéjét az anyagi sikerekben határozta meg, és naponta szavakban, képekben isteníti a fizikai erőszakot Aki a hagyományos emberi értékekhez akar visszatérni, a régiekből új értékeket kialakítani az megcsontosodott hatalmi szerke-

zetekbe ütközik. Bárhol, ahol ezeket a hatalmi viszonyokat védik – és mindig védik –, végső soron nem az értékek, hanem a hatalom megőrzéséről van szó.

EGY SZELET HÚS

Elérkeztünk hát a politikához.

– Amit a gazdasági növekedésről mond ön, másképpen cseng egy jómódú, és másképpen egy olyan szegény ember fülében, aki jó, ha megkeresi a mindennapi kenyérrevalót. Nem is szólva Afrika, Ázsia és Latin-Amerika lakóiról, akiknek nem az egészségügy elgépiesítettsége, nem a túlzott iparosodottság, hanem a betevő falat megszerzése fájdítja a fejét, és akik közül sok soha nem látott orvost.

Dr. E. E.-nek ezzel semmi újat nem mondtam.

– Mindaz, amit a jó táplálkozáshoz vezető úton az éhezéstől az ízletes ételek fogyasztásáig elért vagy elér az ember, javítja az élet minőségét. Ami ezen túl van, emeli ugyan az életszínvonalat, de rongálja az egészséget, vagyis az élet minőségének az alapját. Az élet minőségének legelemibb feltétele az élet fönntartása. A darab kenyér, a maroknyi rizs korunkban sok millió embernek az éhhaláltól való menekülést teszi lehetővé. Ugyanakkor – ahogyan orvosaink mondják – nálunk, sokunknál egy szelet hús, vagyis a fölöslegesen sok étel dönt az egészség és a betegség, olykor az élet és halál között. Ha egy munkás 1300 márka helyett 1500 márkát visz haza havonta, olyasmit is meg tud szerezni, amit régóta kíván, ami neki vagy családjának örömet szerez. Ha egy menedzser havi harmincezer helyett negyvenezer márkát keres, társadalmi tekintélye növekszik ugyan, de az élet minőségéhez ennek már semmi köze.

– Ön tehát különbséget tesz az életszínvonal és az élet minősége között?

– Bizonyos szinten fölül különbséget teszek.

– Önöknél sem él mindenki egyformán jól. Vajon az NSZK minden állampolgárát fenyegeti a túltápláltság, mindenki fölösleges holmikat vásárol és még használható tárgyakat dob el?

– Eljött az ideje, hogy a politika, ha haladó akar lenni, új értékeket találjon. A gazdasági növekedés a mi égövünk alatt nem javítja automatikusan az élet minőségét, másrészt az életfeltételek biztosítása és javítása nemcsak a termelés

emelkedésének buszke számaival mérhető Ha nem sikerul olyan célokat kitűznunk, amelyek szukség esetén a termelés novekedése nélkul is elérhetők, akkor a remény jelenlegi válsága tartóssá, a haladó politika lehetetlenné válik

– Tehát on is azok kozé tartozik, akik helytelennek tart jak, sőt el is itélik a gazdasági novekedest mint a kornyezet és az emberi kapcsolatok fő megrontóját ?

– Ne értsen félre Az a politika, amely az élet minőséget tartja szem előtt (és ehhez a tudomány mind tobb segitseget nyújt), nem a nulla novekedést, vagyis az egy helyben topogást hirdeti Ha igaz hogy a termelés adatai az ésszerű és az ésszerűtlen novekedést egyaránt magukban foglalják akkor a nulla novekedés kovetelése éppoly kevéssé ésszerű mint a maximális novekedésé Kétségtelen, hogy a mostani mértékű és jellegű novelést semmiképpen sem szabad folytatni, de a valódi kérdés a kovetkező olyan termelési no vekedésre torekszunk-e, amely egyre tobb káros kovetkez ménnyel jár, vagy megfordítjuk a sorrendet jó minőségű életet akarunk, és ebből a szándékból kiindulva dontsuk el mely teruleten van szukség a termelés novekedesére, a gazdaság fejlődésére, és hol nincs

– Hadd térjek vissza onnek egy előbbi gondolatára Sokaknak még szukségük van az életszinvonal emelésére hogy életuk minősége javulhasson, mások szukségleteiken fölüli jovedelemhez jutnak Gondol-e on a jovedelmek kiegyenlítésére ?

Bólint

– A teljesitmény hajszolása, az a kovetelmény, hogy csak az élhet meg tisztességesen, az érvényesulhet aki kiméletlenul hajszolja az anyagiakat, már az iskolás gyereket megfertőzi Amíg iskoláinkban az dől el, hogy egy fiatalemberre évi huszonotezer vagy évi kétszázotvenezer márkás jovedelem vár, addig nem beszélhetunk humánus, a nemesebb értékek becsulésére való nevelésről

– Egy szintre kellene hozni a jovedelmeket ?

– Kozelíteni őket egymáshoz A kormánynak arra kellene torekednie, hogy a kirivó kulonbségek csokkenjenek A nagy jovedelmet biztositó vezető állások ne legyenek egy szer s mindenkorra egy ember számára adottak, csak meg határozott időre szóljanak, aztán keruljon ezekre a posztokra más Ha a mi rendszerunk nem tudja a kovetkező években folszámolni a nyilvánvalóan ésszerűtlen jovedelemkulonbségeket, ez rontja a piacgazdaság hitelét

Megkísérlem összefoglalni, mi is az élet minősége A nyakló nélküli, a megfontolatlanul burjánzó növekedés mindinkább folfalja önmagát, a gazdasági, a termelési produktumokból mind többet kell a növekedés káros hatásának kikuszobolésére fordítani Olyan gazdasági szerkezetet, olyan gondolkodásmódot, olyan igényeket kell teremteni, amelyek nem a mennyiségi, hanem a minőségi teljesítményeket teszik az első helyre Úgy kell termelni, hogy minél kevesebb energiát emésszen fol, minél kevésbé rombolja a természeti környezetet A munkahelyen és a lakóhelyen kellemes körülményeket kell teremteni, minden baj és károsodás tekintetében a megelőzést fő feladatnak tekinteni Az NSZK társadalma legyen szolidáris minden tagjával és a világ más népeivel

Mindez nagyon szépen hangzik, teljes egészében el lehet fogadni, de valahogy a fellegekben lebeg

– Önről azt mondta egy ifjúszocialista barátja, hogy kitűnő gondolatai vannak, de a széplelkekre, a jóságra, a belátásra akar építeni Holott az emberek nem jók és nem rosszak, hanem olyanok, amilyenek a neveltetésük az érdekeik Osztályhelyzetük szerint élnek és gondolkodnak Véleményem szerint a jó minőségű életet előbb el lehet érni tervgazdálkodáson alapuló társadalomban, mint az onok berendezkedésének keretében De talán meg tudja cáfolni ifjúszocialista barátja bírálatát, mit tanácsolna saját kormányának, mit lehetne tenni már ma?

Olyan külpolitikát folytatni, amely mindent megtesz a fegyverkezési spirál felfelé kanyarodásának megállítására, illetve megakadályozására, mert ha a fegyverkezés további anyagi és szellemi tartalékokat szív el, reménytelenné válik a versenyfutás az éhséggel, a környezet rombolásával és a bűnözéssel Olyan politikát lehetne, kellene folytatni a harmadik világ országaival, amely nem erőszakolja rájuk a mi termelési és technikai civilizációnkat, hanem figyelembe veszi az ottani tömegek túlnyomóan kisparaszti szükségleteit, hiszen azoknak az embereknek vízre, megfelelő szerszámokra, egyszerű gépekre, védelemre van szükségük a termőföld pusztulásával szemben Es kedvező hiteleket akarnak Továbbá, hogy saját házunk tájáról beszéljek, gazdaságunk szerkezetét úgy kellene átalakítani, hogy a harmadik világ árui piacra lelhessenek nálunk, de itthon is legyen mindenkinek munkája, a külföldi áruk konkurrenciája ne ártson a hazai termelésnek

– Nem konnyű feladat

– Olyan iskolapolitikára van szükségünk, amely folkészíti gyerekeinket a megváltozott társadalom követelményeire Olyan jövedelemelosztás kell, amely a kirívó különbségeket eltünteti olyan szociális biztosító hálózat kívánatos, amely az egyes embernek a lehető legnagyobb biztonságot nyújtja a tekintetben, hogy ritkán esik bele ebbe a hálóba, és akkor is gyorsan ki tud szabadulni belőle Vagyis kevesebbszer lesz munkanélküli, beteg A szolidaritást ne tekintsük valami mentőkocsinak, amely mindenkit elszállít aki a totális konkurrenciára beállított társadalom kerékműve alá kerül Annyi szolidaritás töltse el a társadalmat, hogy minél kevesebb ember kerüljön a kerékmű alá Idetartozik – most már eredeti értelmében – az a közlekedési rend, amely óvja az energiaforrásokat, a természetet, a városképet, de mindenekelőtt egészségünket és életünket Mint említettem, az egészségügyi politika tegye elsődlegessé a védekezést a munkából és a civilizációs ártalmakból származó betegségek ellen, a megelőzést és a felvilágosítást, az iskola és a munkahely humanizálását Ez még nem minden Beszélhetnék még a tudományos kutatásról, az energiaforrások fejlesztéséről, az állampolgár és a hivatalok kapcsolatairól

S ekkor még valamit mondott, ami önmagában is meglepett, de főleg azért tűnt fel, mert látszatra eltér az eddig folsorolt követelményektől

– beszélhetnék továbbá arról is, miként lehetne elkerülni, hogy a Német Szovetségi Köztársaság olyan fokú kommunistaellenességbe essen, amely már elszigetelheti Nyugat-Európa többi népétől

On szemben áll a kommunista ideológiával, akkor hát miert helyteleníti a kommunistaellenességet?

Azt a kommunistaellenességet helytelenítem, amelyet nálunk a jobboldal űz A jobboldali ellenzék a kommunistaellenességgel voltaképpen a baloldalt akarja lejáratni, lehetetlenné tenni A német múlt azonban arra figyelmeztet, hogy az ilyesmiben nagy veszélyek rejlenek Otven évvel ezelőtt a Német Néppárt megígérte a német választóknak, hogy „megszabadítja a marxizmus szolgaságából" Rövid néhány év múltán ugyanennek a pártnak a maradványai a harzburgi front keretében jócskán hozzájárultak a németeknek a demokráciájuktól való megszabadításához

Dr E E véleménye szerint a mai szocialista országokban

fennálló rendszer szintén alkalmatlan az élet minőségének megjavítására De korántsem elégedett saját hazájának koz állapotaival

– Termeszet, kellemes táj, szép városkep, jó egeszseg jó emberi kapcsolatok, szolidaritás Aki ezeket az értékeket meg akarja őrizni, a hatalmi viszonyokat nem tekintheti tabunak, a megváltoztatandókat idejében meg kell változtatnia Az értékek megőrzésének kritériuma a hatalmi viszonyok megváltozatása

A polgári demokráciákban a politikai figyelem szükségszerűen a kozeli problémákra irányul Dr E E ezt a jelenséget is bírálja

– A létet fenyegető veszélyek túllépik a jelen időt és az országhatárt, választóink figyelme mégis úgyszólván csak a nemzeti, sőt a még szűkebb helyi érdekekre, csak a jelenre meg a legkozelebbi jovőre irányul, jóllehet csak a távlati elképzelések lehetnek eredményesek A nép képviselője arra kényszerul, hogy választásoktól választásokig tervez zen, rovid időszakokon belul gondolkozzék

Ovakodtam attól, hogy minden ilyen kijelentésnél, az NSZK mai társadalmi-politikai rendszerét bíráló megjegyzésnél tustént lecsapjak és kijelentsem bezzeg a mi rendszerunk jobb, nekunk módunk van térben és időben kiterjedő távlati tervek készítésére! De amit dr E E mondott, mégiscsak ezt a gondolatot ébresztette

Ez a szociáldemokrata politikus nagy energiával, tiszteletre méltó állhatatossággal hirdeti eszméit, de meglehetősen borulátó eszmének megvalósulását illetően A pró féta és a gyakorlati politikus utkozik meg benne Az emberi ség sorsáért aggódó dr E E borulátó, de a gyakorlati poli tikus dr E E igyekszik megkapaszkodni a már ma es holnap megvalósítható reformokban A forradalmat elveti s bár elismeri, hogy a reformok útja meglehetősen keskeny mégis a reformokat tekinti a cselekvés egyeduli módszeré nek

Panaszai, szemrehányásai, figyelmeztetései kulon-kulon nem mentek újdonságszámba, egyébként sem kell az NSZK-ba menni példáért a vizek szennyeződésére, a levegő mér gezettségére, a városi zoldovezetek zsugorodására, a beton kíméletlen terjedésére Dr E E azonban egységes rend szerbe foglalta, csokorba kototte és saját országára alkal mazta azt, ami e tekintetben fenyegeti a társadalmat

Igyekszik politikai következtetéseket is levonni mindebből egészen a pártok és a kormány felelősségéig

Az NSZK-ban utaztamban hasonló kritikus szemmel néz tem körül A szupermarketek és a szatócsboltok összeha sonlításával voltakeppen az emberi kapcsolatok ugyét fir tattam, de talán az autóról irottak tartalmazzák leginkább az ilyesfajta aggódást Az autó – áldás és átok – a huszadik század második felének jelképe a kitágult világe, a megnőtt lehetőségeké éppúgy, mint a veszélyeké Megtestesiti a károk és a veszedelmek egész sorát az uzemanyag-pazarlást, a környezeti ártalmat, a lármát a renyhe életmódot A gépkocsi és a televizió elterjedése a családok onmagukba zárkózását, a társadalom atomizálódását hozta magával, ennek a szolgálatába szegődott

De hát mit lehet tenni ? Nem szélmalomharc-e a tiltakozás ? Talán nem „Az élet minőségében" benne foglaltatik a világ valamennyi problémája, a béke ugyétől a házi jószomszédságig Eszerint új életstilust kellene kimunkálni megváltoztatni az egyes emberek, az egyes családok, az egyes osztályok életstilusát, az egyes államok kapcsolatait Itt együtt bukkan fol két probléma, a kétféle szomszédság válsága, az egy házban, egy lakótelepen élők kapcsolatai nak sivársága és annak szükségessége, hogy megváltoz tassák a földrészek kapcsolatait

Dr E E azt mondja, hogy az NSZK mezőgazdaságát az éhező harmadik világ iránti felelősség tudatában kell kezelni és fejleszteni, s igy voltaképpen összekoti a bevásárló háziasszony, a pincértől ebédet rendelő vendég személyes ugyét a világpolitikával Dr E E -től kolcsonvett kijelentéssel, tételbe foglalva a túltápláltság-kiéhezettség ellentét párt egy szelet hússal tobb a fejlett ipari országokban halált okozhat, a harmadik világban ugyanez a plusz szelet hus életet menthet Dr E E az emberek lelkiismeretére akar hatni, márpedig bármilyen dicséretes legyen is ez a torek vés, onmagában édeskevés O is érzi ennek fonákságát ezért igyekszik osztonozni saját pártját valamint a kormányt arra, hogy akár a legkisebb reformot is valósitsa meg, hiszen ez is lépés a cél felé

O és a hozzá hasonlók – ellentétben a régi liberálisokkal a gazdagokkal, akiknek megesett a szivuk a szegényeken nem jótékonykodásra gondolnak Nem azt mondják, hogy segitsunk a szegény négereken, hiszen olyan elesettek Ellenkezőleg, riasztó kiáltásokkal igyekeznek honfitársaik tudo-

mására hozni, hogy az európai civilizáció nem éli tul ezt az évszázadot, jó esetben a kovetkezőt, ha nem fordul jobbra Afrika, Azsia és Latin-Amerika népeinek sorsa A feilett ipari államok nem jótékonykodnak hanem saját létuket biztositják, ha hozzájárulnak egy uj világgazdasági rendszer kialakitásához

Az élet minőségének vitája az emberiség fennmaradásának kérdése korul zajlik Sulyos problémák az óriási kulonbség az iparilag fejlett és a fejletlen országok kozott, éhinség amott, civilizációs ártalmak emitt, fegyverkezési hajsza, háborus veszély, szennyezett viz mérgezett levegő Az NSZK társadalmát belul kétségek gyotrik Helmut Schmidt kancellár mondta 1976 végén programnyilatkozatában mindenki tudja hogy változásokra van szukség Pedig a kancellárt a pragmatikusok kozé sorolják, vagyis azokhoz, akik nem álmodoznak nem a távolabbi jovővel, hanem a napi feladatokkal foglalkoznak

Hadd szólaljon meg bennem most egy szocialista ország állampolgára Bármily sajnálatos de az ő belső bizonytalanságukra nem adhatunk olyan választ, amilyet ott a változást akarók nagy tobbsége elfogadna Egyelőre nem tekintenek bennunket példaképnek Mi haladunk a magunk útján előre, de még nem jott el az ideje annak hogy Nyugat-Európában minket tekintsen a tobbség a megoldás kimunkálóinak

GOETHE VISSZATÉR

Milyenek hát a Német Szovetségi Koztársaság lakói? Igy is kérdezhetem, milyenek hát a németek? Ez a kérdés azonban pontatlan fogalmazású lenne, hiszen németajkúak másutt is élnek, Ausztriában, Svájcban, valamint a Német Demokratikus Koztársaságban Ha válaszolni akarok saját kérdésemre, nemcsak országhatárokat kell átlépnem, hanem időhatárokat is Visszamennem a multba, gyermekkorom, diákkorom élményeihez

Időnként – még ma is – ezt olvasom az angol és a francia sajtóban az NSZK-ról irott bizonyos cikkekben „Ellenszenves németek" A háborús emlékek a nácizmus rémképei kisértenek ezekben az irásokban En hajdanán nem igy ismerkedtem meg veluk Igaz, személyesen csak a háborúban találkoztunk, de nyelvuket már gyermekkoromban megtanultam Edesanyám felvidéki háromnyelvű – magyar, szlovák német – tájról származott Jancsi, a róka és az erdő nemcsak magyarul, hanem németul is megjelent előttem a gyermekversekben, azóta is kisérnek, semmi sem tudta kitorolni emlékezetemből, vagy csak elhalványitani is fényuket A szornyűségek csak elmélyitették a rejtélyt miért tették?

Először 1958-ban jártam német foldon Eppen Weimart es Buchenwaldot látogattuk meg Egyik is német foldon van, a másik is Az egykori haláltábor helyen álló emlékmúzeumot csak néhány kilométer választja el Goethe es Schiller városától Weimarban felkodlott bennem egy jelenet Szovjet hadifogság, járványkórház Két német tiszttel fekszem a kórteremben Flekktifusz Egyik reggel a vizitet tartó orvos-ezredes állapotunk javulását látva beszélgetésbe elegyedett a német tisztekkel Goethet idézte

„Apámtól kaptam alakot / s azt, hogy komolyan élek, / anyuska víg kedélyt adott, / hogy szívesen meséljek"

A tisztek értetlenul bámultak rá, nem tudták, miről beszél A háború alatt Németországban elhalványult Goethe szelleme. A háború után tobb mint két évtizeden át gyanakodva méregettuk az NSZK-t, tobbé-kevésbé a háború előtti és a háború alatti Németország orokosét véltuk látni benne Keleten kialakult egy másik német állam, amely gyokeresen szakított a múlttal. De nem tudtuk, mi lesz nyugaton. Feltámad-e ott a múlt?

Eltelt úgy két-három évtized. A Német Szovetségi Koztársaságban is fordult a kocka, új nemzedék serdult fel, és a régi fölott sem állt meg az idő. Húsz évvel a háború után meghívtak az NSZK-ba valamilyen tanfolyamfélére. Nem is tanfolyam volt ez. hanem tíznapos egyuttlakás harmincnegyvenes csoportban. Előadásokat hallgattunk, vitatkoztunk. Ekkor találkoztam először az új NSZK-val. A színhely is alkalmasabb volt a meghittebb kapcsolatok kialakulására Fenn, a Harz hegységben, turistaházhoz hasonló épületben éltunk, távol a világtól, a német regéket felidéző erdők kozott. Az étkezések után egyutt mosogattunk, az előadásokat kovetően barangoltunk és beszélgettunk. Én Magyarországról, ők saját országukról, én az ő hazájukra voltam kíváncsi, ők az enyémre

Bármennyit utazik is az újságíró, kevés alkalma nyílik az idegen ország népének megismerésére. Hivatalos helyeken fordul meg, politikusokkal cserél eszmét, szóvivőket hallgat Tudja, mi a kormány és mi az ellenzék álláspontja a nagy politikai kérdéseket illetően, de hogy miként gondolkodnak, milyenek és hogyan élnek az emberek, ilyen mélyre hatolni alig-alig tud a szokásos korulmények kozott. Személyes élményeket nemigen szerez, legfeljebb az utcán járvakelve nézelődhet. Ezért szerepel oly gyakran a taxisofőr, a hotelportás és a vonaton lelt véletlen útitárs a kulfoldi beszámolókban. De a harzbeli tíznapos találkozó – amely a kövekező esztendőben megismétlődott – más volt. Pedagógusokkal és orvosokkal, jogászokkal és tisztviselőkkel, jobbára huszonéves nőkkel és férfiakkal voltam egyutt. Fölfedeztuk egymást.

Ez volt első találkozásom a háború után felnőtt korosztállyal, legalábbis annak azzal a csoportjával, amely elítéli és megveti a hitlerizmust, onmagát pedig teljesen tisztának és ártatlannak tartja. Nem érez bűntudatot. Miért is érezne?

Ők egyébként éppen olyan bizalmatlanul méregettek engem, mint én őket. A mi szemünkben ők a revíziós veszély, az ő szemükben mi a vörös elnyomás képviselői voltunk. Ez a látszat tisztázásra várt. Tíz esztendővel a magyar ellenforradalom után találkoztunk, és harzbeli partnereimnek olyan elképzelésük volt rólunk, amilyet akkoriban sajtójuk rajzolt: „a felkelő magyarokat elnyomta, a szabadságvágyukat elfojtotta a kommunizmus".

Előadást tartottam a mai Magyarországról, elmondtam, milyen történelmi tanulságokat vontunk le a múltból, miért helyeseljük, hogy a sokat szenvedett Dunavölgyben a mai rend alakult ki. Nem arattam átütő sikert. A szavaknak csak akkor van hatásuk, ha előkészített, felszántott talajra hullanak, a szavak csak akkor keltenek visszhangot, ha a hallgatóság egyébként is hajlamos elfogadni a mondanivalót. Nem az előadással sikerült elérnem az áttörést, hanem azzal, amire kezdetben nem is gondoltam. Jelesül a közvetlen hangú, őszinte eszmecserével. Kiderült, hogy bizonyos emberi-társadalmi alapelvekről hasonlóan gondolkodunk, ami rossz – bárhol legyen is –, arra őszintén rámondom, hogy rossz, és csak azt dicsérem, aminek helyességéről meggyőződtem. Kiderült, hogy a múltat hasonlóan ítéljük meg; rádöbbentek, hogy szerény személyemben a vörös rém helyett töprengő, jót akaró és jót cselekvő emberek és ország képviselője jelent meg előttük.

Ezek a németek jól ismerték Goethét, Schillert és Heinét. Esténként, amikor valamennyien összegyűltünk, a tanfolyam német, magyar, cseh, szlovák, olasz és angol résztvevői, az erre a célra szerkesztett daloskönyvből német, lengyel, francia, olasz, cseh és szlovák dalokat énekeltünk. Kiderült, hogy csaknem valamennyien többé-kevésbé ismerjük őket. A politikai vitáknak ettől még nem kellett kevésbé heveseknek lenniök, de amikor vendéglátóim megszólaltak, többé nem ébredt föl emlékezetemben a náci csizmák dübörgése.

Ezek után már nem csodálkoztam azon, hogy Willy Brandt és Walter Scheel elmentek Moszkvába, Varsóba, Prágába, és megkötötték a szerződéseket. A mai Német Szövetségi Köztársaságban csak a lakosság többségének támogatásával lehetett ezeket a szerződéseket elfogadtatni. Elismerni a kettéválás tényét, a két német állam létét, lemondani az egykori keleti területekről, letérdelni a varsói gettó emlékműve előtt (miként Willy Brandt tette), csak a

tömegek erkölcsi támogatásával lehetett. Én már jóval előbb megismertem olyan németeket, akikről tudtam, hogy az ilyen lépéseket támogatni fogják. Nem akarják, hogy a németek valaha is abba a méltatlan szerepbe kerüljenek, mint a két világháború alatt és a kettő között.

Szívesen járom az NSZK-t, bár bíráló szemmel nézem. Iparilag fejlett társadalom, amely azonban magában hordja a jövő bizonyos veszélyeit is. Az életforma, a magas technikai és életszínvonal, az életmód jelenségeit igyekeztem tanulmányozni, azt a felrémlő zsákutcát, amely akkor fenyeget, ha a tudomány és a technika mindent megvalósít, amit csak tud, de az emberközpontúság szűrőberendezése nélkül. A magas technikai szintre emelt modern élet buktatói érdekeltek, amelyeknek tanulmányozása talán a mi számunkra sem haszontalan.

TARTALOM

A LEGTÖBBET KÉRDEZETT NÉP

5 Aki mozdonyon jött
12 Választási műsor
22 Fél-e a jövőtől?

GÉPKOCSIVAL AZ AUTÓ KORUL

33 Aldás és átok
40 Volkswagen és Ford
44 A minisztériumban
48 El a virslisbódékkal!

MUNKÁSOK ÉS FŐNÖKÖK

61 Családi költségvetés
67 A munkahelyfaló
73 Olvasólámpa a kocsiban
82 Az üvegzseb

SZUPERMARKET ÉS EMMA NÉNI

93 Bevásárlás Helgával
99 Értelmet a pénztárcába
103 Csilingelő aitó

A HAMBURGI MULATÓNEGYED

109 Séta a szexutcában
120 Kell-e pornó?

FIATALOK BALTÓL JOBBIG

125 Este a vendéglőben
132 A csorgős fiú

136 Emberrablók
146 Párt-kínaiul

VISSZATÉRHET-E A MÚLT?

157 Orosz levélpapír
161 Hadifogságban
168 Megnyerték-e a háborút?
174 A Rudel-ügy
181 A müncheni tisztek
184 Wagner és Hitler

AZ ÉLET MINŐSÉGE

189 Túlélni
196 Egy szelet hús

GOETHE VISSZATÉR